

„Tega nisem nikoli zanikal. Pač pa sem trdil, da je v procesu, ki sem ga imenoval duhovno službo svobodoumnost nenadomestljiva dragocenost. Njena pogumna in iz slutenj izvirajoča neutešenost po novem, čisto edinstvenem — kakor so edinstvene osebnosti, v katerih živi — po adekvatnem in popolnoma samosvojem odgovoru na velika vprašanja, ustvarja kulturo in je ustvarila tudi slovensko. — Slovenci smo narod z izrazito umetniško-kulturno misijo.“

„Torej zopet Atene. Filozofski barok narodnega rodoljubja. Poveljal si narod, ki je rodil sicer umetnike, ni pa ustvaril do sedaj niti enega samosvojega umetniškega stila v umetniški narod. In tvoje življenje je usmerjeno v ‚iznajdevanje‘ teh edinstvenih osebnosti, katerim meriš s posvečenim naporom globine njihovih dragocenih, grozotnih, pošastnih človečnosti. Na Kantovem zemljevidu estetskega pojmovanja pregleduješ našo širino. Na poluti očarljive in mile, bolj ginljive lepote stojita Prešeren in Cankar; na poluti veličasti, tam, kjer postaja blesteča in sijajna, vidiš Župančiča nedaleč od njega, v krajih pompozne veličasti Gregorčiča. Le Gradnik se je premaknil na poluto mračne ali celó strahotne veličasti.“

Sedaj mi razodeni še poslednje dognanje pred tem zemljevidom: ali je tvoja maska živa ali neživa.“

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

I

DEVICE S SVETILKAMI

Najprvo oblaki. Kot bi jih podil splasene iz sanj. Razpregli so se tam nekje od mesta in še malo pa se bodo temačni zvalili na zvonik Sv. Lenarta. Pod njimi pa splasene kokoške — vasice Hrastje, Brezovica, Sv. Ožbalt, Trnjava, Breg, Dobrava... Zategli vetri čez ves svet. Saj to je tudi res ves svet, ki ga že od mladosti gledajo oči sedemdesetletne Agate. Ali te oči gledajo zdaj tako nemirno. Glej jo, starico, kako preteče koraca za jato čopk in čont, robajs in šepavk in fehtavk in potepušk, kakor jih kliče te svoje ljube putke, jarčice, kokoške, ki se jim zaupa vsa nesrečna s svojo staro, zavoženo usodo. Vihrasta in huda jih zmerja na vse pretege, vso jo zanaša onemogel gnev, kadar beže pred njo na vse strani, vrtoglave kakor v vetru veli listi s starih kostanjev na prostranem

dvorišču njenih gospodarjev. Gospodarjev pa je tu toliko, da se ubogi Agati že v glavi meša. Marta, samostansko ukročena prostovoljna samka, njena sestra Lena, živa roža v gredi tega nepremičnega doma, njuna sestra Arija, vdova po visokem uradniku, s svojimi otroci: Bredo, Natašo in Milanom (ta prinaša svojo gosposko sitnost in netečnost ob vseh velikih praznikih). Poleg teh poglobitnih gospodaric pa so še: dekla Francka, ki se ji zdi že škoda rok za pomivanje, delavka Katra, ki se baha s svojimi pankrti, naglušna Urša, stara potovka in prenašalka čenč, hlapec pri konjih, dolgi Andrej, kravar Iván iz Sibirijske, pa še hlapčič Ciril, ki ni nikoli sit. In kdo bi preštel še vse zanikrne berače, nasilne in navite postopače, ki imajo na sebi rožni venec vseh poglobitnih grehov. In procesije ponižnih, tiho prosečih brezdomcev in umazanih, v grehu spočetih otrok, ki jih pošiljajo beračit njihove nemarne matere. Sitnost, objestnost in teža vseh teh ljudi pa naj prenaša samo Agata? Uboga Agata! Pestovala je že gospodinjo Marto, gospodično Leno, gospo Arijo, sama pa je ostala taka ko takrat, ko jo je vzel k sebi rajni gospodar Petrin, ki je edini znal tehtati pamet in srce zveste starice, naslonjene na hišo kakor skalnat prizidek, brez katerega bi se morda hiša podrla.

Agata mnogo premišlja. Petdeset let že premišlja. Kako, da se za nekatere svet vrti, za druge pa stoji tako neusmiljeno nepremičen. Njeno življenje stoji. Saj menda ni bila nikoli otrok. Vsa leta — delo, delo, delo. Spominja se davnih znank: bile so pestunje, potem deklet, kesneje kuharice, našle so fanta, poročile se in odšle v svet. Tedaj jo za hip premaga bolest spoznanja, da je njeno življenje že zdavnaj minilo. Ali spet se potolaži, češ, kaj pa je v svetu? Prav tako delo, delo brez prestanka. Saj je povsod isto. Vse tisto, kar tvežejo romarji, so gole čenče, prazne marnje. Kaj se boš širokoustil z vsevednostjo. Morda kitajske kure drugače valijo? Ali so mar ženske na Francoskem, tam, kjer dela v rudniku Jerin mož, kaj manj nadležne, če morajo nikoli uslišane stegovati roke v prazno noč, ali pa, če jim je zavdal nemarni potepuh jalovost? Ne, Agate ne boš prekanil. Učila se je pri drevesih, rastlinah in živalih. Kaj naj bi ji tedaj človek karkoli novega povedal?

Zjutraj je prva na nogah, sicer bi ji še utegnili očitati, da ni več za nobeno rabo. Tega pa tudi noče, da bi jo gledali le iz dobrotljivosti. Bila je že pri Petrinovih, še preden je mladi svet ugledal solnce. Da bi jo še zdaj komandirali? Ti odrasli otroci? O, že, gospodar naj bi ji, gospodarice pa ne! O, tu ni gospodarja, kje neki, kako bi se drugače vsajale druga za drugo, kako bi drugače že zadnji capé, ki ga vrže blatno jutro na prag, ukazoval: „Kruha, glažek vina, mleka z žganci...“ In

niti čakati mu ni treba, niti malo se ne pretegne — ta bi pa res lahko popazil na kokoši, lahko bi napojil kajona, ki laja ves besen pred svojo zeleno hišico, ta pa ta! — in že mu letijo vsi darovi skupaj. Marti, gospodinji Marti je seveda sleherni potep preoblečen sv. Peter, kajpak, na Agato pa se komaj še ozre. Seveda ji da, kar ji gre: sobico v prvem nadstropju z oknom na dvorišče, hrano kakor domačim, vložno knjižico, ki se vsak mesec debeli. Ali mar ni Agata, sedemdesetletna Agata še več ko domača? Ne, v tej hiši res ni gospodarja. Žena brez moža — zemlja brez solnca. To je večna postava, od Boga, od starega poštenega Boga dana, ne pa kakor ta mladi pregrešni svet, ki kliče hudobo še, kadar moli. Hočeš biti kloštrska, pojdi za zidove Karmeličank, ne gospodari doma in ne vzbujaj poželenj in skomin dedcem, ki se zaman ustavljajo v tem domu, vsi ti samski kramarji in gruntarji in vrtnarji. Glej jih dekleta bahave, kakor da res ne čutijo vročih pogledov, ki otipavajo lase in lica, hišo in gospodarska poslopja, vrt in sadovnjak in travnike in polja in gozdove ...

„Čip ... čip ... čip ... te, te ... da bi te črni!“ se razjezi Agata, ki so ji že spet ušle njene varovanke. Pred njo pa se je razbohotil pav, izzivajoč in vsiljiv, in ji zastavil pot. Agata je že spet vzkipela, ali tedaj je izza jablane stopila Čemažerjeva Meta, stara spokornica, ki preživi pol dne v cerkveni klopi, pol dne pa ob ognjiščih radodarnih vaščanov. S tresočo roko je stegnila črni molek z debelimi jagodami in zavreščala: „Agata, Agata, našla sem ga. Našla sem ga!“

Agata kar ni mogla svojim očem verjeti: ta molek, ki ga ji je pred desetletji prinesel sam jeruzalemski romar, ta molek, ki ga je držala v mrtvih rokah še njena mati, je spet tukaj! Objela bi jo, starico dobro, in ne vedoča, kako bi se ji zahvalila, jo je že hotela povabiti v kuhinjo in je, pozabivša na svoje koklje in peteline, začela znova ogledovati črne jagode, ko jo je starka prekinila s pritajenim vreščanjem: „Agata, Agata, kaj pa to pomeni, videla sem gospodinjo Marto vso objokano. Hodila je ob vodi, tam ob vrbah. Pozdravila sem jo. Nič. Še glasneje. Nič. Kaj pa to?“

„Pojdi, pojdi, to se ti je tako zdelo. Si jo že spet hotela česa poprositi, ker pa te ni opazila, boš natvezela o njej bog ve kakšne storiije“, je menila Agata, ki se ji je zdelo poniževalno, poslušati bajke o svoji gospodinji, o kateri ni vendar smel nihče govoriti karkoli neprimerneza.

Počasi sta se odpravili preko dvorišča proti veliki enonadstropni hiši, za njima pa je stopicala jata perjadi.

O, Agata, vseh petdeset let vedno ista, brezčasna, vekovita ko skala nad prepadom, Agata z molkom v roki, s črnim jeruzalemskim molkom

in s kokljami, kako, da te ne bo nekoč uslišalo usmiljeno nebo, kjer te že čakajo tvoji izbrani svetci: mogočni brodar sv. Krištof, sv. Uršula s plaščem, ki varuje device, sv. Florijan, ki ga je Andrejčkov Tine tako po naturi upodobil, in sv. Anton Puščavnik. Ali prva je zemlja, ki je samo dolina solz (o kako lepo so prejšnji gospod pripovedovali o grehu babilonske nemarnice), potem je solnce, nad njim pa se šele pričenja dom svetcev. Dom svetcev v nebesih, dom samotnih žena Petrinovih, dom svetih podob iz Rima, iz Lurda, Veronikin prt, sv. Frančišek Asiški, pet Brezmadežnih, pet razpel, dom tihih cvetlic: dalij, aster, datur in zelenja, zelenja, zelenja.

Marta ob svetih podobah, Lena ob cvetlicah, obe pa rasteta kakor dvoje rastlinskih bitij tiho, neopazno. Marta pozna živali, ali žival je žival, človek pa ima neumrljivo dušo. Tudi človek je lahko kakor lilija. Nekje se vrti svet, vonj lilij pa je ko mirno počivajoč bel oblak, vznožje Brezmadežne. Ta podoba se je vtisnila Marti v srce že v prvem desetletju njene dekliškosti, rasla je z njo vred v njeno drugo, tretje, četrto desetletje, poglobljala se ji je v dušo v hladu samostanskih hodnikov, obujala se ji je znova in znova ob venomer budni svetlobi večne luči, stopala ji je pred oči, kadar ji je telo gorelo v groznici podtalnih nemirov. Njeni podtalni nemiri! Vsa preplašena se je dramila iz sanj, v katerih so se ji prikazovali čudni stožčasti stolpi, razdivjani konji, rdeče kače, blazni zasledovalci. Dnevi po takih nočeh so bili zanjo strašni. Bala se je srečati moškega, zakaj čutila je, da bi pred vsakomur zardela iz nerazumljivega ji strahu. Tedaj je še bolj goreče hodila v cerkev in se ustavljala s pokleki pred žalostnimi podobami križevega pota, ki so jo napolnile s sladkim, a bežnim mirom. Ponoči pa jo je še bolj razviharil strah pred nečem, kar je edino podobno pošastni temi, zgoščujoči se okrog večne luči.

Pogosto je hodila v hiše, kjer so zaman prosile smrti starikave tete, že desetletja zvite na umazanih ležiščih. Nosila jim je svežega kruha, peciva, potic in belega vina. Posedala je pri njih, jalovih, izžetih po materinstvu, prezgodaj uvelih v nepretrganem delu, podobnim dogorevajočim svečam ali pa gnijočim solnčnim rožam. Potrpežljivo, skoraj z naslado je poslušala njih stok in tožbe, prelivajoče se s tiktakanjem črvivih ur v mrtvaško zatohlost. Ona pa je celó zavidala ta uboga bitja z zoprno dišečimi, odmirajočimi telesi, ki so se komaj vidno pregibala le v šepetanju očenašev in česčenih Marij. O, ta bitja niso bila več plen čutnih viharjev!

Ko pa je pod noč odhajala od njih, je proti svoji volji slastno vdi-havala vase sladke vonje trat in njiv, krasoto prednočja, poslušala tiso-

čere šume, jeke in ščebete in brez odpora se je predajala slutnjam, ki bi jih mogla izraziti le glasba. Toda nenadoma se je spet zdrznila: ali res s čisto mislijo uživam lepoto božjega stvarstva? Kaj pa, če se v meni oglašča poslednje žarenje žene, ki je v zatonu, žene, ki se je nekoč vendarle hranila z materinim mlekom, s tem čudežnim življenjskim sokom, ki ga je spočetje priklicalo v prsi. O, če je do teh let ostala zvesta svoji podobi v srcu, vendar ne bo zdaj podlegla vrtincu človeških slabosti! Saj ni tako sama, ko pa živi ob njej tudi Lena! Lena v svoji petindvajseti pomladi! In tolažila se je z upanjem, ki se ji je zdelo čisto upravičeno, saj je vzkliko iz samoljubne želje: tudi Lena mora ostati do smrti kakor ona. Bdela bo nad njo, branila jo bo pred venomer prežavim tujim svetom, obe pa bosta živeli samo njunemu domu, ki stoji ko gradič sredi zelenja v ponos vsej okolici.

Ali Lena je bila preveč zdrava, da bi zatrpela ob svoji sestri. Živo so ji sijale črne oči, bele roke so vztrepetale ko strune ob dotiku s sleherno stvarjo, živela je brezskrbno, saj ji je telo govorilo, da je še vse pred njo in da je njena vedrost zaklad, ki ne bo nikoli izčrpan. Nikoli še ni začutila trenja med seboj in okolico, ki ji je vladala Marta. Molitev ji je bila rahla pesem, ki jo je spremljala od detinstva, od prvega svetega obhajila in birme, od meščanske šole do povratka v njen dom. Kar so objele njene oči, vse se je izpremenilo v idilo. V to idilo pa še ni stopila Postava iz Pisma. In vendar je to dekle stalo tik brezna v prednočju.

Prednočja! Prednočja, ko se za hlevom stiskajo mrzlični razgovori v času jesenskih vetrov, ko so hlevi in podi skrivališča nemirnim, venomer nadzorovanim deklam in hlapcem, prednočja, ko ugašajo barve in oblike, pa dramijo iz neznanih globin človeške duše neke sile, ki ne poznajo strug in nasipov. Takrat zagore v čudni svetlobi oči živali in ljudi. Iz črnih žrel se oglašča zategel lajež, samotno ihtenje, pretresljiv krik, ali pa samo zamolkla bolečina. Tedaj se oživljajo telesa.

Telesa, telesa! Uporna, nikdar ukročena, nikdar utešena telesa vedno na preži, da bi raztrgala ograjo Postave, da bi s svojim ognjem zanesla vesoljni požar, ki bi v njem izgorel ves stari red.

To se ne sme zgoditi. Petrinov dom mora ostati kot trdnjava Besede, ki so jo doslej tako zvesto varovale stražarke Agata, Marta in Lena. Ali vsaka zase je po svoje čutila, kako se je polasča čedalje nevarnejši dvom o nepremakljivosti reda iz šolskih bukev in opominov.

Tako so ta dekleta s svetilkami čakala nečesa, kar jih bo rešilo iz že neznosne nestrpnosti. Tisti jesenski večer, ko so ceste vrgle toliko be-
račev, brezimcev, brezdomcev z vseh strani sveta na prage vaških biva-
lišč, je Agata s podrsavajočimi koraki stopicala po strmih stopnicah z

oljnato svetilko v rokah. Nenadoma ji je zmanjkalo tal, iz tresočih rok ji je padla svetilka in se zakotalila po stopnicah. Vse se je stemnilo. Splašeni netopirji so se razbegnili skozi line. Prav tedaj je zapozneli poštni sel izročil Marti v spodnji sobi neko uradno pismo. Marta, ki je bila odložila rožni venec in se pripravila, da prebere pismo, je nenadoma začula zamolklo ropotanje iz veže, kakor da se polna vreča kotali po strmini. Prihitela je iz sobe in našla v veži Agato, ki se je stokajoča pobirala s tal.

„Za božjo voljo, kaj se ti je zgodilo, Agata! Saj ni nič hudega, povej? Kaj si se močno udarila? Kje? Agata! Glej, saj ni nič hudega. Le prestrašila si se močno.“

Odvedla jo je v kuhinjo, da bi ji čelo omočila.

„Glej jo, kaj pa se mučiš po stopnicah. Zate so že prestrme. Meni bi rekla, pa bi prinesla svetilko...“

Tedaj se je ozrla v starko, ki je dišala po vinu. Še preden se je Marta utegnila začuditi, že je Agata kakor iz uma zakričala:

„Tako, tako, da so zame stopnice že prestrme? Da niti svetilk ne morem več nositi? Kar odkrižali bi se me radi? Seveda, zdaj, ko sem stara, zdaj naj poberem svoje kosti in se zgubim na cesto. Zbogom, Agata, dogarala si. O, križani Bog, to je plačilo! Zato, ker sem zvesto služila, ker sem molče pretrpela vse, karkoli je prišlo čez mene, zato, ker sem molčala ko pes! O, kaj pa vi veste, kako je meni...“

„Moj Bog, Agata, pomiri se, kdo ti pa je kaj žalega storil?...“

„Pojdite, pojdite. Samo besede so vas. O, lahko bi se bila poročila, na svojem bi bila, svoj dom bi imela, svojo družino... A, vse je za menoj, vse, vse! O, zdaj vam bom povedala, kar vam gre. Vpila bom, kričala bom, da bodo vsi vedeli, kako sem zapuščena!“

Marta je obnemela. Vsa iz sebe je zrla v blede obraz brezumnice, saj ni vedela, kaj naj odgovori. Kaj takega še ni doživela. V tem hipu je morda prvič v življenju spoznala starkin obraz. O, pred njo ni več stala domača Agata, potrpežljiva, pobožna in vdana služabnica, ki je spominjala na staro, prijazno tetko iz družinske povesti. To ni bila več modra starka, zagovornica nepremakljive hierarhije stanov, ki je ne sme omajati zla sila od zunaj. O, iz notranjosti vro pogubne moči, ki ne priznavajo reda po pameti in razumu, skrivnostne moči iz krvi in gluhih noči.

Stala je pred svojo gospodinjo onemogla v svojem brezupnem upor, drhteča, z neskončno žalostjo v očeh. Te sive oči so spominjale na slepo zapirajoče se oči neme kokoške grahovke, ki jo je nekoč povozil avtomobil. Neznatna, suhljata, uboga, že čisto na koncu svojih sil se je pri-

pravljala, da bi z enim samim krikom priklicala odbeglo življenje. Zaman, zaman.

Naslonila se je na zid.

„Agata, za božjo voljo, kaj je s teboj“, se je sklonila k njej Marta, ki ni smela, ki ni hotela razmišljati o Agatinih besedah.

„Kaj je z menoj?“ je starka trudno odvrnila. „O, neumno živinče sem, topo živinče...“ Umolknila je. In spet je spominjala na mutasto kokoško.

Padla je bila svetilka njenega življenja, razbila se je in vse se je stemnilo. Ali v trdi temi so zagledale oči preteklost tako ostro in jasno, da ne bi mogla nobena tolažba več pokriti tega žalostnega spoznanja.

Usodni trenotek je minil in vse je bilo videti pozabljeno. Agata se je odpravljala spat. Marta je hotela, da bi bilo vse to pozabljeno in sklenila je, da bo še bolj nežna in dobra z nesrečno dekle. Verovala je v prerojenje po dobri, sočutni besedi, saj je morala verovati v moč tolažbe in v neizpremenljivost sveta, da ne bi še njo potegnili v brezno. Za hip je začutila Agato kot opomin: o, ali bom tudi jaz nekoč takó kriknila, ko bo že prepozno?

Vrnila se je v svojo sobo, da bi opravila večerno molitev. Pokleknila je pred omarico z Marijinim kipom. Z enim pogledom se je ozrla okrog sebe: tam stara, domača kmečka peč, pri oknu pisalna miza, v kotu bela javorova miza s krizantemami v vazi. O, kako lep je ta dom! Že desetletja stoji vsaka stvar v vzornem redu, že desetletja tiktaka stara družinska ura na steni, ali čas tu nima oblasti.

Koliko ljudi je že šlo skozi ta tihi dom: gostje, prijateljice, služinčad. Vsi so bili lepo sprejeti, ali vsi so se vračali spet v svoje domove.

In dékle. Pogledale so v to hišo. Ostale so eno leto, dve, tri, z rokami so otipale predmete, s srcem ne. Prišel je fant pod okno, le njemu je zaklicalo srce. Po Božiču je prišla spet nova služkinja. In tudi ta bo morda že čez leto dni odšla v svet.

Videla jih je hrepeneče po tujstvu, po daljavah, po bogastvu in jih pomilovala. O, čemu jih je milovala? Kaj jim ni lepo v svobodi? Kómu pa jaz živim, jaz Marta Petrinova? Bog, Tebi izročam vse svoje misli in želje, svoja dejanja, svoje srce, vso svojo dušo, sebe vso, vso. Ali Bog včasih molči. In dom molči in vse molči, odnekod pa se približuje nekaj, kar peče ko ogenj, ki ne sveti — strah pred prihodnostjo. Ali bo res zmerom ostalo tako? Kaj vendar mislim? Kako sem raztresena! O, Bog, ne zameri mi, da ne morem biti niti eno uro čisto s Teboj. Spet je zagledala v duhu staro Agato, kako vpije, togotna in onemogla. Ali

se je res napila? Zakaj neki se je napila? Da jo gloje res tako globoka žalost? Ne misliti o tem. Moliti, samo moliti. In znova je skušala zbrati se. Ali tedaj jo je zmotila druga podoba: izmučen obraz nesrečne Tončke, padlega dekleta, ki ji je pred leti stregla sleherni večer do smrti. Tončka je svoj čas služila pri nji. Potem jo je zvabila tujina. Tam je našla človeka, ki jo je ljubil. Udala se mu je. Še tisto noč pa je od njega zbežala na železniški nasip in se vrgla pod vlak, ki ji je odrezal noge... O, tudi ta je s svojim dejanjem izpričala svojo krivdo. Življenje brez molitve je praznota, iz katere vstaja poguba. Ne glej se v zrcalo, ogibaj se vsega, kar te miče in vabi, delaj, kar ti je zoprno, išči muk in težav, odklanjaj hrano, ki jo poželiš, uživaj malo in še tisto brez slasti, bodi slepa dekla — služabnica v vrtu Gospodovem — tako so jo učili že kot otroka v samostanski šoli. Marta pa je vsa ta svarila iz otroške dobe nesla s seboj skozi vsa razdobja svojega življenja. Kadar so se otroci igrali, je bila med njimi vedno za tisto, ki je morala vse druge ubogati in se jim pokoravati. Ko so se iger naveličali in se razposajeni razkropili, je radevoljno pospravljala za njimi. Še več, zaradi njihove nagajivosti je pretrpela marsikatero kazen. Ali vse to se ji je zdelo nekam v redu in občutek trpljenja jo je navdajal s posebno slastjo.

Doživljala pa je tudi ure nepopisne potrnosti. Zdravje v njej se je uprlo in zaželela je biti vedra in razposajena, kakor so bile druge deklice. Pa se ji ni posrečilo. Najmanjši prestopok jo je tako razburil, da ni bila poprej mirna, dokler se ni opravičila pred šolsko sestro. In potem si je naložila prostovoljno pokoro in je ure in ure pretičala v kotu, medtem ko so se sošolke zabavale na vrtu.

S težavo se je učila. Ali s pridnostjo, ki je mejila že na trmo, je dokončala meščansko šolo, potem se je pa vrnila domov in prevzela gospodinjstvo.

Starši so ji zapustili veliko posestvo, sestro Leno, Agato in vse železne navade, ki jih je napravil čas nepremagljive. Odslej je živela gospodarjenju in delu usmiljenja. Ni bilo prosjaka, ki bi odšel iz te hiše praznih rok, ni bilo vaščana, ki ne bi v pomanjkanju ali nesreči lahko iskal pomoči pri Marti. Ni gledala na obraz. Potreben si, kakopak, drugače bi ne prosil. Kakor je bila do sebe stroga, pa je drugim prizanašala. „Ali mi posodite denarja, streho bom popravil, ograjo bom postavil, kozolec moram pokriti...“ In Marta je posojala in ni zapisovala. Če si pošten, boš vrnil, če si pa zanikrna duša, Bog ti greh odpusti. Bolje je biti stokrat prevaran, kakor zamuditi eno samo dobro delo. In Bog je obilno povračal njeno dobrotljivost: polje je bogato rodilo, sadno drevje se je šibilo od težkih sadov, vinograd je slovel daleč naokrog.

Njeno geslo je bilo: Dajaj in stotero ti bo povrnjeno. Kaj čuda, če je nekega dne podpisala menico, glasečo se na več sto tisoč, trgovki Bradačevi, nekdanji sošolki. Šele pozneje se je zavedla, da bi ta vsota lahko prav usodno vplivala na trdnost njenega posestva, če bi kdaj dolžnica ne utegnila izvršiti svojih obveznosti. Ali zanašala se je na božjo voljo in poštenost ljudi.

O tej obveznosti ni pravila niti svoji sestri Leni, ki bi se — kdo ve — morda še razburjala zaradi njenega nekam nepremišljenega dejanja, zakaj Lena ni bila tako odprta in zaupljiva do ljudi.

Tako molim? se je spet zdrznila. Ali zdaj jo je zmotilo vpitje iz kuhinje. Že spet Agata?

Tiho je odprla vrata v vežo in prisluhnila. To je pa že od sile: Agata nori. Poiskala si je deklo Francko za svoje tožbe in težave. Marta spet zatrpi, kakor da ji nevidni sodnik izprašuje vest.

„... O tudi jaz, Agata, bi lahko imela svoj dom, lahko bi bila mati, otrokom bi dala življenje, vedela bi, čemu živim, vsaj otroci bi kedaj jokali za menoj in se me spominjali ...“ Jokaje je pripovedovala, dekla pa ji je v vsem pritrjevala.

„... o kako so me pri tej hiši ukanili za življenje. Salamenska, hinavska dobrotljivost! ‚Kar pri nas ostani, Agata, ker si tako pridna in zvesta. Do smrti boš pri nas, ničesar ti ne bo manjkalo ...‘ Tako so me ujeli v svoje mreže, jaz norica pa sem ubogala. In zdaj? Kaj imam zdaj? Sitno starost — to je vse. Vse drugo pa je zbežalo mimo. O, ti sveta čednost. Ničvrednice so se res vlačile v sramoti in grehu, nekaj časa so se jih ljudje ogibali, pozneje pa — kaj bi, človek je človek, posebno pa ženska v kesnejših letih ... In vse jim je bilo odpuščeno in zdaj žive kot matere ali vdove. Jaz pa? O, bo že še tudi naša Marta jokala kot jaz sedaj! Tudi nad njo bodo prišla stara leta in tudi zanjo bo prepozno ...“

Marta je zbežala v sobo. Vso so jo presunile te besede. Ali jo res čaka takšno kesanje? Zamižala bi, zamašila bi si ušesa, da bi ne mogel nevarni klic do nje. Razburjena je iskala zavetišča, da bi se pomirila, ko ji je pogled obvisel na pismu na mizi, ga še ni bila prebrala. Hlastno je segla po njem in ga preletela z očmi. Tedaj ji je roka vztrepetala. Prebrala ga je vnovič in se ozrla topo pred se. Potem se je sesedla brez moči ...

Zvedela je, da je trgovka Bradačeva izgubila po lastni krivdi vse premoženje, in da je denarni zavod zdaj poklical Marto Petrinovo kot plačnico zapadle menice. Kje naj vzame toliko gotovine, kako naj v redu plačuje tako visoke obresti? Bliskovito se vsega zave: zdaj se bo

zavod vknjižil na Petrinovo posestvo! To posestvo je bilo doslej zmerom nedotaknjeno . . .

Marta je na koncu svojih moči. Ne more se več premagati. Oblijejo jo solze, razjoka se, kakor se ni še nikoli. Razjoka se nad vso samo, kakršna je, zakaj v tej uri se je zavedla, da nima nobenega oporišča več. O, morda ji je bil dom prav tako trdno oporišče kot molitev!

Ta dom pa se je zdaj zamajal do temeljev . . . Zdajci zasliši korake. Dekla prihaja. Naveličala se je bila Agatinih tožb. Marta upihne svetilko. O, take me ne sme videti. V naglici in v temi pa zadene ob luč, da se steklo razbije.

Dekla najde svojo gospodinjo vso zmedeno. Hiti po svečo, kliče Agato. Obe se vrneta v sobo in najdeta Marto zleknjeno v naslanjaču v mrzlici živčnega napada, kdo ve . . .

Lena pa je medtem odgrinjala posteljo v svoji sobici. Vrnila se je bila od sestanka z nekdanjo sošolko, ki je kot velikomestna gospa vedela toliko zanimivega povedati. Vsa še razgibana po slutnjah, ki so jih v njej sprostila pripovedovanja bežne blagovestnice, je zasanjala neko neizrekljivo srečo, ki bo obiskala nekoč tudi njo.

Na široko je odprla okno in se sklonila v jesensko noč. Skozi trga-joče se oblake je sevala medla mesečina v dekleško spalnico.

Lena je odložila plašč čez stol, stopila k umivalniku in se zagledala v zrcalu. Obstala je, čudila se sama sebi: sanjsko motno se je odražala njena postava iz zrcaleče se mesečine.

Tako lepo ji je bilo.

Tedaj so se začuli udarci na vrata. Lena se je vsa zdrznila in rdečica ji je oblila lica, kakor da jo je kdo zasačil pri nepoštenem dejanju.

Vstopila je Agata.

„Gospodični Marti je slabo . . .“

„Slabo?!“ je Lena kriknila.

„Morda bo treba poklicati zdravnika . . .“

„Za božjo voljo! Takoj pridem k njej!“

O, niti trenotki sreče ji niso prizanešeni. Komaj se je vdala sanjam, že jo je Marta prekinila. Ne, sanje niso zanjo, tudi ona mora prehoditi pot svoje sestre.

Za hip jo je obšla toga žalost, ali z močno voljo se je premagala in zatajila v sebi vse tisto neizrekljivo, kar ji je bilo napolnilo dušo, in kot ljubeča sestra je odhitela k Marti.

(Dalje prihodnjič.)

karju in javno ponovil v predgovoru svojega zbornika črtic in novelet „O te ženske!“ (Salonska knjižnica A. Gabrščka leta 1897.)

Gotovo je, da mi je bilo pismo nikdar zadovoljnega, hiperkritičnega Cankarja v uteho in izpodbudo. Da me je tudi sporočilo gdč. Ant. Kadivčeve, trgovke v Prešernovi ulici, prav posebno razveselilo, spričo dejstva, da sem bil razvpit kot pohujševalec, ne morem tajiti.

Ivan Cankar je bil takrat na Kettejevo priporočilo prevzel doma poučevanje moje sestre Pavle. Poučeval jo je za peti razred onovne šole v zemljepisju, zgodovini in računstvu. Pravila mi je, da je bil dober, resen, prijazen, a često tudi prav vesel učitelj. Ker je bila sestra živo in poredno šaljivo dekelce, jo je Cankar imel prav tako rad kakor Kette. Cankar je prihajal polagoma vsako popoldne na južino in inštrukcijo in ob nedeljah izleteval z našo obitelji v okolico. Dogovorjeno nagrado pa je izterjaval vnaprej po desetih.

Tudi za red v gospodarstvu z denarjem ni imel nikoli dovolj smisla in to je bil eden glavnih vzrokov njegovega težkega življenja takrat in kasneje... (Dalje prih.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

II

ŽRELO NOČI

Ves dom je izdihaval težko napetost. Nenadoma se je nekega dne pojavila nad obzorjem temna lisa, čedalje bolj se je večala in večala ter se razpela v oblak in oblak se je raztegnil v oblačje, ki je, sivo, temotno, črno ko brezno prepreglo vse nebo. Čepeče hiše so se še niže stisnile k zemlji kakor prastare starke, ki pričakujejo smrt. Vse stvarstvo se je pritajilo...

Tudi dom Petrinovih se je pritajil. Koliko ljudi je že šlo skozi ta dom. Žejnih vina in besed, lačnih kruha, ljubezni, izpovedi. Nekateri so se tu ustavili, ustavili večkrat, celo gostje so mu postali. Ali dom jih ni obdržal in šli so dalje in dalje ter iskali drugih domov, kakor da jih je gnala neka nevidna sila proč od tu, kjer življenje ni moglo zagoreti z veselim plamenom. Od tiste ure, ko je Marta omahnila pod težko vsebino onega usodnega pisma, je bil njen dom samo še na zunaj kraj tišine in ubranosti, na dnu pa je bil kakor živa rana, ki zapeče, da bi kriknil do obzorja, kadar se je dotakneš.

Zaman se je Lena približevala Marti z opreznim izpraševanjem. Marta je našla sto izgovorov, resnice se sestri ni upala povedati. Vendar se je s strahom zavedala, da ji bo morala kmalu razodeti, kaj jo teži. In tedaj? O, to ni več njen, njiju dom...

Nekega dne se je v tej hiši nenadoma pojavil Jurij Jerina. Pripeljal se je iz mesta, da bi nadzoroval delavce, ki so na vasi napeljavali električni daljnovod. V njegovih črnih očeh, v tenkih prstih, v čudno toplem zvoku njegove govorice je bilo skrito nekaj, kar ga je ločilo od delavcev, kmetov in meščanov; zato so ga vaščani kmalu vzeli na muho. Vsevprek so ugibali: inženjer je, podoben je mlademu duhovniku, ki zna presunljivo lepo govoriti o žalosti vsega minljivega, hudo nesrečen človek je, ledeno srce ima in hudobijo skriva, sušica ga je, tak je kakor mlad cigan muzikant, ki ti zagode, da bi še ptice onemele od njegove muzike . . .

Čez nekaj tednov so si začeli domačini šepetati. Zgodil se je čudež. Ta človek, ki bi se ga lahko na vso moč bali ali pa bi se mu do kraja zaupali, ta človek, ki vendar ni bil tak, da bi sodil med ljudi — ni bil namreč bitje z vsemi malimi grehi, ni bil niti dovolj samoljuben — ta človek je kar čez noč dobil sobico pri Petrinovih. Zakaj in kako, tega ni nihče vedel, zato pa so spet tem vneteje ugibali. In vendar ni bila nikaka uganka. Kje tod okoli naj bi si bil „inženjer“ iskal stanovanje za nekaj dni. Predstavil se je gospodični Marti. Ni bil zgovoren, ali v očeh mu je sijala topla mehkoba. Marta je presodila: — „Plemenit človek je“ — in ga sprejela. Lena je zardela. Spregovorila je ž njim le nekaj besed. Pogrešala je v njegovem bežnem odgovoru vedrine in sproščenosti.

Že drugi dan, ko je novi stanovalec postavil v majhno sobo svojo skromno prtljago, je Agata zmajevala z glavo: „Nevernika in pogana imamo v hiši!“

Stara gostinska soba z gosposko opremo, z oknom na cvetlični vrt ki je bil v mesečinskih nočeh zares lep, je dobila stanovalca, ki je prvi kršil svete običaje nekdanjih gospodarjev. Marijin kipec na nočni omarici se je umaknil trebušastemu Budi, ki zre tolsto smehljajoč se na svoj popek, ne meneč se za svojo sosedo, opico iz zelenega kamena. Pred njima pa kozlič iz vijoličastega stekla, stražeč benečanski žrtvenik iz medi. Kaj takega Agata še svoj živ dan ni videla, pač pa se je domislila podob iz misijonskega koledarja.

Nevernik in pogan Jurij Jerina pa se ni prav nič razburil, ko je drugi večer spet našel Marijin kipec na nočni omarici. Pa naj bo tako, si je mislil. Agata je svojo gospodinjo obvestila tudi o tem spreobrnjenju. Ostal je pri njih deset dni. Govorili so o rožah in o širokem svetu. Mnogo dežel je prepotoval, je spoznala Marta, krotek je, ž njim govoriš kakor z bratom. Postala je zaupljiva in mu povedala o menici. Ni je mogel pomiriti z nikakim dobrim nasvetom. Najpametneje bi bilo, če bi stopila h gospodom pri denarnem zavodu. Premišljanje nič ne pomaga, podpis veže, kdor ima posest, mora imeti tudi trdo roko in kačo v srcu. Marta ga je nemo poslušala. Izhoda ni. Treba bo prodajati . . .

Med Jerino in Leno pa se je duševno ozračje gostilo. Bil je do nje izredno obziren, celó kratkih besedi. Le kdaj pa kdaj je pokazal, da se zanima tudi zanjo, ali s tako medlo in brezpomembno opazko, da ni našla pravega odgovora. Nasprotno pa jo je potrpežljivo in sprva celó pozorno poslušal, kadar je pripovedovala o vseh tistih drobnarijah in neznatnostih, ki so izpolnjevale njeno delo in nedelo. Toda često se je zavedla, da je sploh ne posluša. Gleda jo in bog ve, na kaj misli. Zoprni človek. Nagonsko je čutila, kako vpliva na moške, čeprav si tega po svoji vzgoji ni mogla in ni smela priznati. Ta človek pa je skoraj mrk do nje. In vendar ga ni mogla uvrstiti med dolgočasneže, ki jih nič ne zdrami. Začel jo je vznemirjati s svojim vedenjem. Čemu neki se je Marti tako prikupil? je ugibala.

Neki večer, ko je Marta spet pomilovala ubogo človeštvo v nadlogah in trpljenju („v Braziliji kurijo stroje s kavo in z žitom, medtem ko stotisoči nimajo, da bi si kupili kruha“), je gospod Jerina nenadoma izpremenil svoje dosedanje umerjeno vedenje in se ledeno nasmehnil:

„Človeštvo je postalo že dolgočasno. Kaj bi dal, da bi bilo mogoče z enim samim zamahom pokončati ves človeški rod!“

In še preden sta se utegnili dekleti začuditi, se je okrenil k Leni:

„Saj to ni za vas!“

„Kaj neki ne?“

„To vrtnarsko življenje. To je kakor za samostanskim zidovjem . . .“

„Tega si rayno želim!“ je Lena izzivalno odvrnila.

„Zakaj tedaj ne zapustite doma? Človek mora biti nekje ves!“

Lena je postala pozorna, čeprav je bila na videz brezbržna. In povedal je legendo o Budi in sočutnem človeku, ki hoče goloba ubraniti pred orlom.

„... golob se ti smili, orel pa ne? Ali nista oba vredna usmiljenja. Če hočeš rešiti goloba, moraš lačnega orla utešiti s svojim telesom. Daj tehnico in videli bomo, koliko tvojega mesa bo odtehtalo goloba. In pokazalo se je, da je moral cel človek stopiti na skodelico, da se je šele dvignila skodelica z golobom . . .“

Čemu mi pripoveduje to legendo? se je začudila Lena. Marto pa je zabolelo v dno duše: to meri name.

„No?“ so spraševale njegove oči.

„Ne razumem“, se je Lena prekrivala.

„Glejte, zadnjič smo govorili o lilijah, ki jih tako radi gojite. Ali so vam všeč morda zato, ker so podoba čistosti?“ Ni čakal odgovora. Oči so mu zasijale v vznemirljivi vročici in kar siknil je:

„Pojdite, pojdite, lilije so najbolj nesramne, najbolj čutne cvetlice!“

Zardeli sta obe in se spogledali. On pa se je z grozo zavedel samega sebe, a utihniti ni več mogel. Kakor v ognju je nadaljeval:

„Ne, ne! Upira se mi tista zlagana čednostna podoba sveta. Upira se mi občudovanje stvarstva, hkrati pa zanikavanje zemeljskih sil zaradi nekih umišljenih čednosti in kreposti. Kar pogledajte malo pobliže! Ali sploh veste, kako strastna so ljubezenska približevanja tako neznatnih živali, kakor so pajki? O kako zatohlo je pri vas, zatohlost vas samih vas bo umorila. Kri vam bo izpila! Ves svet, od sleherne bilke do človeka, ves svet od zemlje do zvezd, je en sam ples samca in samice . . . Ali ni ta ples tako nepopisno krasoten? Pogledajte pava, ki razpne svoj mavrični rep, kadar začuti da se mu bliža samica . . .“

„Za božjo voljo, utihnite, pomirite se!“ je vzkliknila Marta. Lena je vstala, kakor bi jo pičila kača in nemo odšla iz sobe. Med Marto in čudnim gostom je okamenel molk. Jerina si je pokrila obraz z rokami, ki so mu podrhtevale.

„Nesrečni človek“, se je Marta zavedla, toda v trenutku, ko je zagledala napete mišice na njegovem obrazu, njegove, moč izsevajoče oči in krčevito stisnjene prste, ga je začutila blizu, kakor da se ji je razodel ko človek človeku. In sama ni vedela, kdaj se ji je razvezala beseda:

„Glejte, tudi meni je strašno. Moje življenje je strto, nobene cene nima več. Šlo je mimo ko senca. Nekaj te sence je objelo mojo dušo za zmerom. O tudi jaz sem ljubila! Ljubila sem človeka, ki mi je bil z vsem srcem vdan. Nihče ni vedel za to prijateljstvo, ki ni moglo postati zveza do smrti. Nenadoma je prišel konec te lepe blažnosti. Zvedela sem, da se je bil okužil. V meni se je vse strlo. Kako je bilo poslej ž njim, ne vem. Brez slovesa je odpotoval čez morje. Domov se je vrnil samo umreti. Deset let pozneje se mi je skušal še enkrat približati, toda zame je bil že davno mrtev. Našli so ga obešenega. Tudi to me ni več presunilo . . . Zlo je iz telesa, iz grdega telesa. Kako grda so telesa . . .“

Po smrti diši. Po zatohli smrti. Praznosta mreži pajčevino in iz mreže vre mrzlica močvirne zemlje. O močvirna tla, ki dihaajo v dušo, da se iz nje razpenja privid borbe Boga z živaljo, borbe, ki je samo krinka in tolažba za občutek nezdravja.

„Ni res! Ni res! Da se je okužil, ste rekli? Človek se okuži samo v zatohli sobi, ne pa v ognju Magdalen. Ne. Ne. Ne. Storijska o izgubljenkah je prazna bajka. Ali ne vidite, koliko trpite, kako se sami nad seboj jočete? Zakaj? Še ne veste? Saj vi ubijate samo sebe!“

Pogledal jo je mrk in se dvignil, ne da bi še kaj rekel. Stopil je iz hiše. Šel je preko dvorišča. Lahno je rosilo. V enem oknu prvega nadstropja je še svetila luč. Tu je spalnica Lene. Ves se je zdrznil. Obstal je in zapičil oster pogled v okno. Zavesa se ni zganila. Nobena senca ni

švignila. Domišljija se mu je razvnela, misli so se osredotočile v telo tega dekleta, ki je tako izzivalo.

Nič misliti, nič čutiti, samo hoditi, hoditi venomer naprej...

Ko se je zavedel, je bil že daleč sredi travnikov, ves premočen. Obrnil se je nazaj.

Luč v spalnici je še vedno gorela. Tedaj ga je obšla blazna misel.

*

„Dom, dom!“ si je Marta izpraševala vest. Praded ga je izročil dedu, ded njegovemu očetu, moj oče meni. Vsi so ga razširjali, jaz pa... Misel se je ustavila. Kaj bo z našim domom? Rojstna hiša, še dve hiši, vsa gospodarska poslopja, polja v Goričici, na Prisojah, na Žagi, na Jelovniku, travniki v Polesju, na Raki, gozdovi na Gorenjem, v Podborštu, za Mlinom, vinograd na Osojah, žaga in mlin v Šmartnem... O naš dom! In vsi ti ljudje, ki jih živim! Ali mora res dom razpasti, preiti razkosan v tuje roke? Po moji krivdi... Moje lahkomišno sočutje... Ali je moje sočutje res krščansko, ali pa je izraz moje bojazljivosti? Zakaj mi je tedaj žal za dom, če preide v tuje roke. O vsa sem privezana na to zemljo! Ne, ne, nisem popolna, kakor je bil tisti človek, ki se je dal ves, da je rešil goloba pred orlom... Treba se bo boriti za dom, boriti se! Na novo bom morala začeti živeti, misliti, čutiti! Ali kako, kako? Ni že prepozno?

Lena je spala. Potapljala se je v izmaličeno preteklost. Šele deset let ima. Pravkar se je vrnila od birme. Kako se čudi, ko vidi v svoji sobi pestunjo Agato z njenim izgubljenim sinom. To pa že ni res, Agata nima nobenega otroka, se ji trudno upira razum. Ali, kaj, ko ga pa Lena na lastne oči vidi. Zajokan, dvajsetletni fant kleči ves skesan pred svojo materjo in jo prosi odpuščanja. Tudi mati, Agata, se prične jokati. Prav nič ju ne moti prisotna Lena. Agata je tako mlada. Čudno, čudno. Saj je mlajša od svojega sina. Zdaj se je mati sklonila nad fantom in ga objela z vso strastjo. Leno prevzame neko doslej neznano ji razburjenje, ko opazuje to objemanje. Zamiži in steče, kar ima moči. Ustavi se v temnem hodniku in se vrže na posteljo. Kdaj so njeno posteljo postavili v ta hodnik? Nad njo vise škrlatnordeče zavese. Lena leži vsa prestrašena. Vse telo jo boli. Nenadoma obstrmi: na kolena ji je padla z vso težo glava izgubljenega Agatinega sinu. Od groze skuša kričati, glas ji zastane, niti dihati se ne upa. Posreči pa se ji odmakniti noge in tedaj glava trdo udari ob tla... Lena čaka, kaj se bo zdaj zgodilo. Zdi se ji, da jo moška glava ostro gleda. Kam naj ubeži? S poslednjimi močmi zavpije na pomoč in — — —

Lena se je prebudila.

Preplašena je pogledala po sobi. Sanjala sem, samo sanjala, hvala Bogu. Pokrižala se je, da bi se pomirila. Že je skušala spet zaspiti, ko se ji je zazdelo, da je nekdo potrkal na vrata. Pridržala je dih. Koraki? Negibno je prisluhnila. Ne, to niso sanje. Koraki. Kdo hodi? Spet je potrkal... To je on. Jurij Jerina. Čaka. Česa hoče? Ali naj zakričim? Ne, ne, za božjo voljo, ne. Ali naj se branim? Spet koraki. Zdaj je slišala čisto razločno. Ne strpim več, ne strpim več, naj se zgodi, kakor je usojeno!

Oprezno je vstala, da ne bi povzročila šuma in se ogrnila s črnim plaščem. Previdno je odprla vrata. Vse prazno. Vse pogreznjeno v temo. Nikogar ni na hodniku. Samo droben jesenski dež bije ob šipe.

Obstala je na pragu in čakala. Naslonila se je na zid. Šteje sekunde, minute... Ali je že minila ura? Nič. Nikjer žive duše...

Zdaj se ni upala v posteljo, pa tudi naprej se ni upala. Prižgala je svečo, da bi se zatekla k sestri Marti v pritličju. Že je napravila nekaj korakov, tedaj se je kar opotekla. Iz kota je stopil Jerina.

Vztrepetala je, da ji je obtičal glas v grlu. Brez besed je čakala. On pa jo je prijel za roke in jo samo gledal. Čedalje bliže se je nagibal k nji, da je že čutila njegov dih. Stala je pred njim brez odpora kakor soha. Moške roke so jo objele tako jekleno trdo, da jo je zbolelo.

Ali je to ljubezen? je motno vprašala njena zavest. Obšla jo je čudna radovednost. Za trenotek se ji je zazdelo, da je ona tista, ki opazuje, kaj se godi z nekim dekletom. Kaj se bo zgodilo? Mora, mora zvedeti. Zdaj je moški pokleknil pred tem telesom in se oklenil nog. Plašč ji je zdrsnil na tla. Še malo pa se bo zgrudila tudi ona. V tem trenotku pa je odrevenela: ob njeni goli nogi je segla strašna, moška roka — — —

Tedaj pa ji je groza pred neznanim vrnila vso moč. Z eno kretnjo se je osvobodila in zbežala v sobo...

Drugo jutro so zaman iskali Jerino. Šele nekaj dni pozneje je Marta prejela pismo s hladnim opravičilom, češ, da se je moral nemudoma vrniti v mesto k podjetju.

Lena je molčala. Zdaj sta skrivali, druga pred drugo, vsaka svojo tajnost: Marta — bodočnost doma, Lena — prizor iz noči.

Dom se je še bolj pritajil. Jesen, ki je dala svoje plodove, se je spuščala niže in niže nad zemljo, ki je bila tako potrebna počitka. Ljudje v tej hiši pa niso našli miru.

„Nekaj moram storiti, da pridem na jasno, kaj bo s posestvom...“ je premišljevala Marta in bdela pozno v noč.

„Kako sem nesrečna, kako sem pozabljena...“ je stokala Agata, ki ji starost ni dala spati.

(Dalje prihodnjič.)

Anton Bončar, jurist, naposled gostilničar na Sv. Petra cesti, je včasih tudi kaj napisal. Kam meri tukaj Cankar, ne vem več. — „Struna“ je bilo ime, ki sem ga jaz dal ženskemu pevskeemu kvartetu. Gospa Ivana Gutnikova, žena magistratnega policijskega komisarja, je bila kvartetu nekaka gardedama. Minka Koširjeva pa je bila v tem kvartetu prva sopranistka prav posebne glasovne izšolanosti in miline. Cankar je z mano vred prav rad poslušal ta kvartet, tem bolj, ker je bila gospa Gutnikova za slovstvo izredno vneta in blaga žena. — O Ivanu Škrjancu glej Slovan 1903, str. 298. — „Jutranja cigareta“ je izšla v Slovenskem Narodu 21. avgusta 1899.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Hlapec Iván, Rus iz Sibirije, je hodil po dvorišču nemiren ko žival, neutešen, brezdomski. Na piščal je igral zategle melodije, ki so navdajale človeka z nedopovedno žalostjo.

Lena je utihnila. Smeh ji je izginil z lic, trudna je vstajala, trudna se je vračala počivat. S strahom je legla v posteljo, čeprav je vedela, da nima več povoda za bojazen. V nočeh so jo plašile zle slutnje, iz katerih so se porajali grozni prividi. Zaman si je prizadevala, da bi se vrnila v mirno sanjarjenje.

Nekega večera je naprosila Marto, da bi se preselila v njeno spalnico. Še v nočeh ni hotela biti več sama s seboj. Marta se je začudila, iz obzirnosti pa je ni izpraševala po vzroku.

In bližale so se gluhe noči, brezdanje kakor ogromna, zevajoča žrela.

III

KDO JE BIL NOČNI SEL

Ozka, trinadstropna hiša s portalom iz sedemnajstega stoletja. Nekoč so tu živeli ponositi plemiški meščani. Pri njih so se shajali izbrani povabljeni k tihim družinskim zabavam v slogu Bachovih sonat. Zdaj prebivajo tu uradniške družine. V pritličju je nameščena trgovina za elektrotehnične naprave, v podzemlju pa velika klet, ki jo je sedanji podjetnik pretvoril v nekak bar. Semkaj je stopil tudi Jurij Jerina. — Dolgo je že bilo od tiste težke noči na Petrinovem.

V megli dima in v težkem vzdušju se stiskajo hrupne gručaste gostov v treh zaporednih sobah; druga leži više od druge. V zadnji je na majhnem, s pisanim pregrinjalom obstrtem odru razvrščen jazz-orkester. Čedalje več gostov prihaja: sumljivi pari so si poiskali tu zavetišče, brezdomci in naveličanci, utrujenci in pustolovci.

Ves prostor izdihava brezupno žalost, ki jo vsrkava vase stotero zagrenjenih življenj. Godci igrajo spakovaje se, divje zanosito. Melodija je razklana v drobce zvokov, ki se love, spotikajo in zaletavajo in s sunkovitim plesnim ritmom omamljajo vse te trudne ljudi. Nekateri celo pripevajo brez besed, le da bi se tesneje spojili z razvnemajočo in sproščujočo jih glasbo. Jerina se razgleduje po sobi, da bi si našel primeren prostor. Hoče se mu neznancev, da bi prisedel k njim. Ozira se in posluša. Tam sedi trojica glasnih tovarišev, ki vzbujaajo pozornost s svojim vedenjem. Prvi spominja na zamaknjena iz srednjeveškega lesoreza: nesorazmerno suhotno telo v črnem starinskem površniku, velike, globoko vdrte oči, gosti, temni lasje, mahedrave, predolge roke. Drugi je najostrejši nasprotje tega zamaknjena: gladko obrit sportnik z ameriški naočniki, rdečeličen in ves usmerjen v droben smeh. Tretji pa je „dostojen človek“, po vsej priliki uradnik. Prav tretji je pritegnil Jerino pozornost. Vzhičeno pripoveduje o „absolutnih kriterijih“, o „absolutni umetnosti“, o „svobodi duha“ in o „eliti izbrancev“. Jerina se vsede k sosednji mizi.

Črnelasi zamaknjene govori, sportnik se smehlja njegovemu pripovedovanju, bog ve kolikrat je že slišal to zgodbo zagrenjenosti in brezdomstva. Tudi drugi gostje se smejejo in nalivajo čudaku, da bi ga še bolj razvneli. „... Večni begunec sem, večni kaznjene. Moja duša ni našla pravega telesa. Deseti brat sem ...“

„Eh, danes smo že vsi deseti bratje!“ je vzkliknil obrtnik čez mizo. Jerina je postal pozoren. Deseti brat? To je zadelo tudi njega. Oni človek pa se je razvnel, v očeh mu je pobliskaval blazen sij in začel je sekajoče prednašati:

„Statt der lebendigen Natur,
da Gott die Menschen schuf hinein,
umgibt in Rauch und Moder nur
dich Tiergeripp und Totenbein ...“

Roka mu je vztrepetala in se trudna povesila. „Ste že kdaj čuli? Stara pesem za vas, ki nič ne veste. V meni vse gori. O, nekoč, ko me ne bo več med vami, me boste pač razumeli ...“

Nekdo se je zakrohotal. Jerina se je sklonil k sosedu: „Kdo pa je ta človek?“

„Eh, kaj vem, kako ga kličejo. Morfinist je. Po mestu hodi in rože prodaja. Pa iz pisave zna uganiti značaj. In iz roke bere bodočnost. Študiral je menda toliko, da se mu je zmešalo. Kdo ve. Morda je usmiljenja vreden, morda je tudi falot. Kaj pa veš danes, s kom imaš opraviti.“

Jerina se je zamislil in se vnovič ozrl na čudaškega brezdomca. Tako blizu ga je čutil. Oni pa se je spet razvnel v blodnem izpovedovanju: „Zdaj sem došel do sedme postaje. Mrtvi se mi prikazujejo, hodim po deželah, ki jih nikoli ne vidijo oči navadnega smrtnika. To so dežele pobegle duše. Do onemoglosti trpim. O duša, zaprta v trohno telo izobčenega človeka . . .“

„Pojdite, pojdite,“ se je oglasil sportnik, „kaj bi danes z dušo. Na, le pijte!“ Oni pa je začel suho pokašljevati.

„Pustite ga, saj vidite, da je revež bolan“, se je oglasil debel možak in se spet okrenil k svojemu omizju: „Boste videli, tako vam rečem, to je šele začetek, na spomlad bodo mimo nas romale kar cele procesije brezposelnih. Boste videli . . . Hudiča, ne vem, kako bo šlo to naprej . . .“

„E, kopriva ne pozebe, in danes je ves svet kopriva . . .“ je zaklical spet nekdo drugi.

„Že res,“ se je oglasil star študent, „a vem za ljudi, ki so študirali po dvajset let in napravili izpite, pa hodijo okrog in se ponujajo za skladiščnike. Vraga, kdo pa bo vzel za skladiščnika človeka, ki je vse življenje samo knjige držal v rokah?“

„Ej, če je sila, pljune še tak bukvarski krt v roke in gre zabijat pilote v vodo. Ne trdim, da ni peklenško hudo na svetu, ampak od lakote še ni nihče pri nas umrl . . .“

Tedaj je Jerina, ki je ves čas molčal, po teh besedah vzkipe, kakor da ga je nekdo ranil. Ne meneč se za okolico, je razburjen zaklical: „Saj ne gre za to, ne gre za lakoto, ljudje božji, za ponižanje gre. Kako ste rekli, da pri nas ni še nihče umrl od gladu? Ne vem. Morda res ni. Ali, biti izobčen iz družbe, biti obsojen na beračenje, in ne delati to, za kar si ustvarjen, to je tisto najhujše gorje! Ali živi človek res samo od kruha? Ali niso v človeku sile, ki hočejo ustvarjati in ki zastrupljajo, če se ne morejo izrabiti v dejanju? Vse je zamenjano, to mi boste vsaj priznali . . .“

Pa ga že ni nihče več poslušal. Godba se je na novo bučno razlegla po prostoru. Čedalje več gostov. Zasneženi in premraženi so iskali še zadnjih kotičkov pri mizah. Po sproščenju, vinu, godbi, omami je vpilo v njih, v vseh teh brodolomcih in razočarancih, ki so bežali iz pekla vsiljenega jim suženjstva uradov in delavnic, s ceste v toploto, ki jo včasih dajejo skupna beda, obup, brezdomstvo.

Vse se predaja omotičnosti. Srca so radodarna, besede lahkokrile. Jerina tone v zmedenosti, ki se ga polasča. Zmedenost iz težkega vina, iz kaleidoskopsko vrtečih se spominjanj. Brzinsko pobliskavajo mrzlični sni, ki so bili nekoč resničnost: daljna velemesta, smejoče se nočne ple-

salke, aristokratski obupanci, obsedeni črnci, bančni konkvistadorji, šarlatani in igralci, anarhisti in zidarji novih cerkvá in on — sam sredi njih, vedno razgiban, nikoli utešen, vedno odmaknjen šumečemu življenju, zamolklo pričakujoč nečesa, kar bi ga za večno utešilo.

Kaj je to? Kakor da so vsi poblazneli. Dvorana pleše, strašno vpitje se razlega med rdečimi stenami. Vsi vro in se preHITEVAJO kakor besni.

„Bam, bam, bammy shore . . . bam, bam, bammy shore . . .“ Ognjeni zvoki trgajo zadnje koprene. Koraki se opotekajo, vse se poveša, stene se nagibajo druga k drugi, čedalje bolj naglo, s čedalje večjim šumom. Luči ugašajo. Vse se pomračuje. Noč. Noč. In iz oči se svetlika ozek prostor . . . to je veža . . . in on čaka, čaka ko blazen na odrešenje . . . zdaj, zdaj bo prišlo . . .

Odnekod čudakov glas:

„Gib ungebändigt jene Triebe,
das tiefe, schmerzenvolle Glück,
des Hasses Kraft, die Macht der Liebe,
gib meine Jugend mir zurück!“

Lena! Lena! se utrga poželenje v razdivjani duši. To ni več krik po nekem dekletu, ki mu je Lena ime, to je krik po ženi, ki nosi v svojem telesu skrivnost spočetja in rojstva. To je krik po materi, po neki vesoljni pramateri, ki bi sprejela spet nazaj v svoje zevajoče telo milijone življenj, ki jim je dim tovarn zastrl solnce, brnenje strojev zastrupilo kri, zakonik družbe zvezal roke. Nazaj, nazaj k tebi, pramati, ki si nas vrgla iz vročega gnezda! Zapri se za nami črna roža, da v tebi za večno zaspiamo.

Mar ni ta krik potisočerjen in potisočerjen po vseh deželah križem zemlje, krik poslednjega spoznanja, zadnji vzdih po brezutešnosti vsega dela, vse učenosti, vseh pesmi in melodij, krik, v dnevu zatajen in nepriznan, preganjan kot črn greh, odsvit vekovitega koprnenja po brezčasni radosti večno mladega telesa?

„Kaj, ti, Jurij? Jurij Jerina?“ Nad njim se sklanja nekdo, ki ga je videl že nekoč kakor v sanjah. Rdeč, okrogel obraz, kratke brčice, zoprne ko ščetka, beli zobje ko izrezani iz reklame za Odol.

„Jurij Jerina! Kaj me ne poznaš več?“ Jerina gleda motno predse in se za trenotek zave. Od hipnega spoznanja pa do trenutka, ko se ogorita, so blisnile komaj tri sekunde. A preteklo življenje, pa naj obsega tudi dvajset let, se strne v tri sekunde, kadar je duša tako bolna, da bi pobegnila s tega sveta.

Jerina gleda predse. Zdi se mu, da je nekdo vrgel šop bankovcev kapelniku na oder. Orkester se je razviharil v divjem plesnem ritmu.

Kakšni bankovci vendar! To so spričevala, spričevala. Toliko jih je, da bi lahko vso to rdečo sobo ž njimi prekril, vse ceste, celo mesto, ves svet, toliko jih je, da bi ž njimi solnce pogasil in zvezde prekril.

Spričevala iz ljudske šole, iz gimnazije, kolokvijski izkazi iz filozofije, prava in tehnike, potni listi, službena potrdila, domovnica, rojstni list ...

Tisočkrat pisano ime Jurij Jerina, tolikrat ponavljano ime, da nima več ne zvoka ne vsebine, zmrtvičeno po šolah, po uradniških mizah, v registrih po arhivih, ograjeno s paragrafi, ujeto v predal prepisov in zakonov. Ali izven tega predala pa blodi tisti, ki je tako varno registriran, kakor duh mrtvega med svetom, in išče bližnjega duha. In vsakdo se mu umiče. Pojdi stran duh Jurija Jerine, stlači se nazaj v predal in ne moti nas v državljskem miru in redu. Jurij Jerina noče, ne more, ne sme nazaj v predal.

Kakor skozi meglo zasliši spet: „Kaj ti pa je, Jurij? Ali si izgubil v igri? No, dajva se malo pomeniti. Kaj ne poznaš več svojega sošolca Plevnarja?“

„Plevnar?“

Jurij se motno ozre v okroglo, tolsto smehljaajoče se lice. O, to je tisti, ki je že v gimnaziji znal kaj zaslužiti, če ne denar, pa vsaj vžigalice, ki jih je priigrjal pri kvartah. Plevnar je zdaj ravnatelj neke zadruga. Pokroviteljsko se smehlja, brezbrizno pripoveduje o svojih trgovskih uspehih, omalovaževalno govori o svojem „skromnem“ trisobnem stanovanju s kopalnico, z balkonom, z vrtom, s telefonom, z radijskim aparatom in je pripravljen takoj odstopiti to stanovanje Jerini, če mu on preskrbi večje, udobnejše. In sprašuje, venomer sprašuje: ali mnogo zaslužiš, ali si oženjen, imaš otroke? ... Nič? Ničesar? Ne službe, ne žene, ne otrok, ne denarja? Kaj pa tedaj počenjaš na svetu, božji človek? Ej, danes je treba imeti komolce, dragi moj ...

Jerine se polasti silen odpor. Kako rad bi temu praznemu človeku, čigar življenje je samo brezdušno prisvajanje stvari, zoperstavil ogenj svoje žeje po vse opaljajočem ognju življenja. Vsega se dati, vse sprejeti! Jerina ne najde besed, da bi z njimi dopovedal temu kramarju, kako je v primeri z njim bogat, čeprav nima ničesar. Ali to, da ne najde izrazov, s katerimi bi nadkrilil trgovsko bahavost nekdanjega sošolca, to ga boli, peče in žali. Iz občutka manjvrednosti se mu izvije trd odgovor: „Nič nisem, ničesar nimam, pa sem rajši baraba kakor ravnatelj Plevnar. Razumeš?“ Proč odtod, proč v svobodo čistega ozračja, tja v tišino poletnega predjutra. Iz globin se dramijo skrivnostne moči zemlje, ki so jo napojili zvezdni in lunini žarki ... tja na solnčno planjavo, po kateri se

podijo črni konji. V čudovitih lokih se vzpenjajo in zaganjajo po mili volji, prosti reda in biča. Njih kretnje so zračne in lahne ko kriljenje ptic pod nebom. En sam pogled na te lepe živali v solnčnem morju je že izkušnjava: morda pa vendarle ni sen o svobodnem človeku samo bajka za otroke. Ne, ni samo bajka za otroke! Jerina je našel besedo. V očeh mu je zasijala drznost.

„Stoj,“ zakliče Plevnarju, „o svobodi ti bom nekaj povedal. Besedo ti bom povedal, zakaj beseda, če privre iz vsega srca, je močna ko kri! Ne tista beseda, ki z njo trgujejo kramarji, potniki in natakari. Saj razumeš, kako ne bi, ko pa si z njimi v žlahti. Tudi plačilni je preromal pol sveta, naučil se je pozdravov in poklonov v vseh jezikih ter misli, da zna živeti, celo sijajno živeti, ker leta noč za nočjo od mize do mize in zbira napitnino za stara leta. Hudičeve napitnine, zaradi katerih ste prodali solnce in zvezde, dušo in telo, same sebe! Dà, taka atmosfera je zajela našo ljubo zemljo. Atmosfera komolcev in napitnin, provizij in nagrad. Ali beseda ni kar tako in žeja srca je močnejša sila kakor denar. Gandhi je pričel s kolovratom. Zapad se je nasmehnil, češ, kolovrat — bajka za otroke, igrača za stare babe. Vzhod se ni smejal. S kolovratom in z bajko se prične, neha s strojnicami. Kapljica vode gloda in dolbe vse dotlej, da se omaje steber. Še londonska city ni varna pred kapljicami vode. Mandarinim kimajo, venomer kimajo, to je njihov poklic. To je poklic naše inteligence. Poklic idiota za kitajskim zidom. Ptice pa prelete vsak zid. Slehera želja iz vročega srca je ptica. Ptice se bodo selile v velikih jatah in s svojim petjem bodo vso zemljo prebudile. In spet bo sijalo pravo solnce, ne tisto, ki so ga odkrili fiziki, ampak solnce iz pradavnine! Razumeš!“

„Pojdi se solit! Pa si menda res pijan!“

„Kako praviš, ravnatelj, da sem pijan? O, sem, in še enkrat rečem, da sem, ali od pijače, ki je ne boš nikoli okusil, ker je za denar ne dobiš. Za noben denar! Ti pijan še biti ne znaš, da veš!“

„Hudiča, kaj pa se zaganjaš vame!“ je vzkliknil Plevnar in vstal. Jerini je svetilo iz oči nekaj tako nemirnega, da se ga je moral človek zbat. Vsa njegova do gneva razpaljena obupanost se je osredotočila na tega pridobitnika, ki je bil pred njim le toliko kriv, ker je bil samo eden izmed sto tisoč mrtvih sužnjev gospodarstva.

Tudi Jerina se je dvignil in ga prijel za roko.

Bližnji gostje so postali pozorni. Plevnarja je obšla vidna zadrega, ki se je stopnjevala v strah. S sunkovito kretnjo se je sprostil, Jerina pa se mu je približal še bolj in siknil ves togoten: „S pogledom si zmerjal

in žalil, pa misliš, da si zdaj opravil in da lahko mirno greš? Ne, ne tako hitro. Hudo si se zmotil!“

Oni pa, kakor da je zaslutil udarec, se je odmaknil. Jerini se je zadelo, da je nekdo zaklical: „Stražnika! Stražnika! Tu se ne boste topli. Pošten človek še piti ne more v miru . . .“

„Pošten človek!“ je Jerina pograbil besedo. V tem trenutku je začutil, da stoji pred vsemi kot obtoženec brez obrambe. „Pošten človek! Kdo pa je med vami vsemi pošten? Kdo med vami pa je še človek?“

S pogledi je iskal krivca, pa mu je bilo, ko da se mora pognati proti vsem. Še žarnice z rdečimi senčniki so ga izzivale. V zavesti nepopisne nemoči, osamelosti in izobčenstva je pograbil steklenico in jo treščil z vso silo po tleh. In je pograbil še čaše in pepelnik in s prtom vred je vse pometal po tleh. Gostje so planili pokonci. Začulo se je vpitje na pomoč. Stoli so se razmikali, okrog njega se je zgnetla kričeča, zmedena gruča vinjenih gostov. On pa se ni več zavedal vsega tega. Obšla ga je neka doslej neznana slast uničevanja in svobode. Nič ni čutil udarcev s pestmi, tudi ni čutil, da ga mečejo proti izhodu, kar pustil se je gnati, kakor da plava med vročimi telesi te množice.

Zavedel se je šele, ko je bil prehodil že dolgo pot. Tedaj je udarila vanj svežost pozne zimske noči. Sneg je še vedno naletaval. Od daleč se je razlegel zategel pisk lokomotive in občutje osamelosti vsega sveta je bilo še bolestnejše. Obstal je ob drevesu z obsekanimi vejami. V svitu oddaljene žarnice so črnele nizke predmestne hiše in barake. Izpod sneženih grmad so moleli konci traverz, desak in bodičastih mrež, zmetanih na kopico odpadkov. Vse to pa je bila samo lisa sredi široke ravnine. Samo na vzhodu se je nebo svetilo, iz mesta. Vse je bilo pogreznjeno v globoko tišino. Sredi te neskončnosti pa je stal človek, ki ni čutil strjene krvi na roki in čelu in ki se je komaj zavedal, da je še to noč toliko pretrpel. Globoko je dihal in vsega je prešinjala sveta spokojnost.

„Ali sem sovražil? In četudi sem!“ se je vpraševal in se dramil v novo spoznanje. „Kaj pa je sploh sovraštvo? Nemir vode, ki se je morala preliti čez jez, molk oblakov, ki se ne morejo osvoboditi bremena elektrike, vretje v vulkansko žrelu pred izbruhom, vihar krvi, ki se ne more razbesneti. O, kdaj bom prost, prost vsega kakor oblak, ki se je prelil v sinjino neba po nevihti! O, sovraštvo ni zlo, sovraštvo je gibanje, je življenje, zlo pa je mirovanje, smrt! Samo smrt je naš najhujši sovražnik. Ta noč je bila lepa, ker me je očistila . . .“ (Dalje prih.)

Jakob Pukl je bil dokaj imovit Slovenec, rodoljub stare šole, posestnik vile v Enzersdorfu, blag mož tudi do Cankarja.

Stritarjevo delo, ki ga omenja Cankar kot „silno budalost“, je bil „obraz iz domačega življenja v štirih slikah *Logarjevi*“, ki so ga uprizorili prvič na ljubljanskem odru dne 10. oktobra 1899. Tajnik in dramaturg gledališča je bil Fran Milčinski, intendant pa Matej Hubad.

„*Onkraj življenja*“ je naslov povesti Ivana Prijatelja v Ljubljanskem Zvonu, 10. številka, 1899. (Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Jerina ni čutil ne mraza, ne snega, ki se je še vedno vsipal v velikih kosmičih. Iz bližine ga je opazoval stražnik.

Stražnik! se je zavedel Jerina, ubogi človek, ki se mu niti ne sanja, da je v službi smrti, da je v armadi, ki je napovedala neizprosni boj solncu in naturi.

Šel je proti njemu, toliko, da ga ni ogovoril, pogledal pa ga je tako mehko in dobromiselno, da se je celo redar začudil.

In je šel, kamor ga je vodilo. Ni čutil ne časa, ne prostora. Bil je kakor del vse te ogromnosti, ki se ji ne izvije nihče, in se je tega tudi zavedel in biló mu je toplo in mirno, kakor da je pri materi.

Nič več ni čutil spon družbe, vse je bilo njegovo, ni bil več tujec med tujci. Tedaj je zaklical po Leni. In ta klic se mu je zazdel tako naraven, vzpel se je iz tako čistega in lepega razpoloženja, da se ni niti trenotek pomišljal, ali naj se mu odzove.

Takšen, kakor je bil, je odhitel na postajo in se s prvim vlakom odpeljal na Petrinovo.

IV

TIPALKE V MRAKU

Čisto nepričakovano se je sredi tedna pojavila na domu svojih sester Marte in Lene gospa Arija, vdova po finančnem svetniku Pribilu. Zdaj se ni po svoji navadi prismehljala, ampak je nestrpna takoj poiskala Marto, ki je pospravljala, in jo razburjena vprašala, ali je res, da je „zabredla v denarno stisko“, kakor je slišala pri svojih znancih v mestu. Marta je zardela.

Tedaj je vendar res, se je Arija prestrašila in izpraševala dalje.

Marta ji je naposled vse priznala.

Arija se je prijela za čelo. Begala je po sobi in zdelo se je, da jo bo zrušil živčni napad, kakor vsakikrat, kadar se je razburila. Razburila

pa se je vedno, kadar je hotela vzbuditi v Marti usmiljenje do sebe, „uboge vdove“, ki se ni zadovoljevala z njenimi denarnimi prispevki in z živežem s posestva. Arija je pač morala tudi kot vdova nadaljevati življenje gospe v mestu.

Marta je pristopila k sestri.

„Zaradi moje denarne nesreče ne boš prav nič na slabšem. Pomiri se vendar! Odloži plašč, saj si komaj prišla. Bog, vendar!“

Arija je premišljala, kaj naj stori. Hotela je kar oditi, tako bi naj-
užinkoviteje vplivala. Zdaj ne sme odnehati. Računi so se ji zmedli, treba jih bo nanovo urediti. Kaj pa Marta ve za njene naklepe! Arija ima skrbi čez glavo. To posestvo je prav za prav — njeno.

Tako se vsaj dozdeva njenim znancem in prijateljem, ki jo že leta in leta zavidajo za tako bogato dediščino. Kaj čuda, če si tedaj Arija tako rada domišlja, da bo Petrinovina nekoč njena. Ne, že zdaj je njena, Marta je le nekaka upraviteljica tega doma. Arija jo vsaj enkrat na mesec obišče. Doslej je šlo vse v redu. Zdaj pa to presenečenje: Marta se je bila zapletla v nevarno menično zadevo brez njene vednosti! Arija stiska ustni. Od jeze molči.

Marta: Ali za božjo voljo, Arija, saj si tako vsa iz sebe, kakor če bi šlo za tvoje premoženje!“

Arija se je zdrnila in stopila korak nazaj.

„Tako govoriš, sestra?“ je vzkliknila vsa razljučena. „Mislim, da imam tudi jaz še nekaj pravice do besede! Tvoja sestra sem! Ne, ne, premoženje naših staršev ne bo šlo zaradi tvoje neizkušenosti v tuje roke! Moja dolžnost je...“

Marti je naposled že vsega dovolj. Preveč je že na tihem pretrpela, da bi mogla še molčati.

Ta na videz tako potrpežljiva in vdana ženska se je zdaj razvnela kakor že dolgo ne.

„Kaj pa vendar misliš, Arija? To vse je moja skrb, ne tvoja. Zapomni si!“

„Tako?“ Arija je odrevenela. Težak molk se je zgostil v sobi. Tako odločne se Marta doslej še ni pokazala. Arija je začutila, da se mora previdno ukloniti, vsaj za zdaj. Kakor v zadregi se ozre skozi okno na zasneženo dvorišče.

„Hm, kaj vidim. Še zdaj stojita prepotena konja na snegu. Imaš pa res vestne hlapce! Pa, kaj, to je pač tvoja zadeva!“

„Moja in Lenina.“

Odkod v Marti ta trdota? se Arija s strahom sprašuje. Za vsako ceno moram vztrajati in jo spet pridobiti.

Obe molčita. Marta čuti, da ima v sebi dovolj moči, da se ne bo več uklonila sestri, ki jo je že tolikrat nadvladala.

Arija pa se bliskovito zave: Marta je iz vrste tistih mehkobnih ljudi, ki dosežeš pri njih vse, če si ž njimi dober. Pri priči pa se zakrknejo, ko spoznajo tvojo moč.

Marta gre v leta uporne samice. Tu je skrajna opreznost zlata čednost. Arija premišljuje, čaka. Naposled se premaga in obraz se ji zvedri. Milina sočutja ji razneži pogled in vsa ljubezniva se ozre na svojo sestro: „Pozabi, Marta. Res, sram me je. Užalila sem te. Pozabi! Uboga si. Saj ti bom skušala pomagati z nasveti. Vplivne znance imam . . .“

Arija govori na dolgo in široko o svojih „vplivnih znancih“, govori tolažeče in samozavestno, kakor da jo je sama usoda izbrala za rešiteljico. Še preden se je nagnil večer, si je spet pridobila sestro.

Ali mirna le še ni. Bog ve, kako je z Leno. Tudi nanjo moram biti pozorna. Lena vendar ni več otrok, čeprav je Arija vse do zdaj skušala gledati na svojo mlajšo sestro z viška modre pokroviteljice. O, tudi Lena raste v svoj svet. Kje je nocej, da je še tako dolgo ni domov? Od Marte izve, da se je odpeljala v mesto. Agata, stara pestunja, pa ji pove še mnogo več: o nekem pustolovskem inženirju, ki je prebival deset dni pri njih, pa kar čez noč izginil. In da je „nevarno živo“ gledal za Leno. Lena je mlado, lepo dekle. Še sama se ne zaveda ognja v sebi . . .

„Kaj mi poveste, Agata?“ se prestraši Arija in nestrpno sili v starko. Ali starka ji ne ve povedati dosti več. Arija dolgo v noč ne zatisne oči. Bog vari, da bi Lena privabila kakega pustolovca v hišo. Kako še, da bi se semkaj priženil zgovorni nemanič! Zbogom tedaj moja Petrinovina! Če se že Lena kdaj poroči, naj se, ali s hiše mora. Poiskati ji je treba človeka, ki je petičen in ki ne bo iskal šele doma. Zaradi Marte ni bila v skrbeh.

Z oblubo, da že v prihodnjih dneh pripelje s seboj „bančnega strokovnjaka, ki je rešil že marsikatero podjetje“, se je drugi dan poslovila od Marte.

Teden pozneje se je Arija res vrnila v spremstvu združnega ravnatelja Plevnarja, ki je skušal s svojo gostobesednostjo vplivati posebno na Leno. Leni se je zdel ta mož podoben filmskim direktorjem ali pa gentlemanom z lepakov za najnovejše modno blago. Bolj ko njegova zunanost pa ji je ostal v spominu neki prizor iz otroške dobe, ki se ji je dvignil iz podzavesti v trenotku, ko se je ravnatelj ob odhodu dotaknil njene roke.

Komaj sedem let ima. V hiši so imenitni gostje. Strici ali botri, bog vedi, kdo vse. Silno zagonetno se pogovarjajo z njenimi starši. Lenka

urejuje v sosednji sobici svoje igračke. Boji se, da ne bi koga izmed njih privedla radovednost in bi jo prišel pogledat: Vse svoje reči bo pospravila v škatlo in jo odnesla s seboj. Nenadno zasliši iz pogovora v družbi svoje ime. Prisluhne. „Pa povem pozneje, ko ne bo otroka v hiši... Otroci imajo pozorna ušesa...“ Kmalu zatem materin glas: „Lenka, ali greš pogledat na dvorišče k Agati? ...“ In nato očetov: „Le pridna bodi in ubogaj.“ Ona trdovratno molči. In tedaj sladkozoprni glas njenega botra: „Bom ti dal cukrčka, židanega cukrčka, le ubogaj mamico in atka...“ Dvignila se je in odhitela, vsa rdeča v lice. Na begu se je še ozrla v tisti sladkobno prijazni obraz odvratnega ji gospoda, povabila oči k tlom in za seboj zaloputnila duri. Na dvorišču se je ustavila. Vsa je bila iz sebe. Tako tedaj: ubogaj, cukrčka boš dobila... mi se moramo pogovoriti o nečem, kar ni zate, Lenka, ker si še otrok. Ali so odrasli drugačni? Drugače žive kakor mi? Ali morajo kaj skrivati? Samo laž se skriva. Samo prepovedane stvari je treba tajiti. Lenka premišlja. Tesno ji je. Neskončno samotno se čuti. Sosedovih otrok, ki se ji približajo, niti ne vidi. Steče v najbolj samotni kot vrta. Od tiste ure je nezaupljiva do odraslih. Vidi jih le v podobi tistega bogatega gospoda s sladkobno zoprnim obrazom. In zdaj se vsa zdrzne, ko se spomni, da jo je ta gospod nekoč pobožal in poljubil na usta, gospod z bodečimi brčicami. Kako je to ostudno...

Tudi zdaj nekaj skrivajo. Ali Lena ne sprašuje. Ravnatelj Plevnar je s tem zanjo odpravljen.

Teden dni pozneje se je Marta vrnila iz mesta, kamor se je na vse zgodaj odpeljala, ne da bi obvestila Leno, čemu in kam. Šele pozno popoldne ji je vsa radostna pripovedovala, kako sijajno je opravila. Menični dolg je poravnala z novim posojilom, ki ji ga je bil preskrbel ravnatelj Plevnar po zelo ugodnih pogojih.

Lena ni črhnila besedice. Samo pomilovalno se je ozrla v svojo sestro.

„Ali kaj ti je vendar, Lena?“

„Nič.“

Soba je tonila v zimski mrak. Zamolklo so padali udarci starinske stenske ure. Čas beži. Tudi Petrinovina že čuti čas. Še nikoli ni bila osamljenost med sestrama tako mučna. Zdajci sta se obe zavedli, da sta že daleč odmaknjeni druga od druge. Morda sta se že delj časa počasi odmikali. Tuji ljudje se bližajo njegovemu domu, je zapeklo Leno. Marta pa je samo čutila, da se je osvobodila meničnega dolga. Ta trenotni oddih jo je uspaval.

„Lena, kam greš? Ti si tako čudna zadnje dni. Kaj skrivaš pred mano?“

„Jaz? Vi skrivate, vi vsi!“

„Za božjo voljo, Lena, daj vendar razumeti. Tu gre za rešitev doma. Če sem kaj skrivala, sem zato, da ne bi še tebe vznemirjala. O, saj sem to breme dovolj težko nosila sama v sebi...“

„In zdaj si rešena? In za kako ceno?“

„Ravnatelj Plevnarju moram biti le hvaležna, da mi je tako ne-sebično prišel na pomoč.“

„Marta, kak otrok si! Kak otrok! Sicer pa povej Ariji, naj rajši svojo Astrido ponudi gospodu Plevnarju.“

„Čenča si, Lena!“ se je Marta nenadno zasmejala. „Kaj se vznemirjaš ob Arijinih domislicah.“

„Tedaj veš?“

„Ah, saj to ni nič resnega. Plevnar bi se smejal.“

„Smejala bi se lahko jaz“, jo je Lena trdo zavrnila.

„Sicer pa, Marta, ali je morda to njegov račun?“ je pristavila in vzela iz predala pismo. „To sem prejela davi. Pismo brez vsebine. Tvezenje o nepozabni uri, o prijetnosti, o upanju, da se še vidimo. — Ná, vzemi in pokaži še Ariji...“

Marta se je zamislila.

„Marta, prosim te, ne želim več videti tega človeka v našem domu.“

„Lena, kaj vendar govoriš, saj veš, da mu zdaj ne moremo zapreti vrat. Ali ti je osebno čuvstvo dražje od ljubezni do najinega doma?“

„Dom, ki bodo o njem kmalu odločali tuji ljudje, ni več dom. Sploh pa, Marta, jaz sem se naveličala marsičesa...“ je Lena trudno vzdihnila in se okrenila, da bi šla iz sobe.

Tedaj jo je Marta prijela za roko in jo trpko pogledala. Šepetajoče je izpregovorila:

„Lena, ti si tako izpremenjena. Bodi odkrita. Zaupaj mi. Ali misliš na tistega... na... Jerino?“

Lena je ob tem imenu vsa strepetala in zardela. Izprva ni našla besede. Marti je bilo hudo zaradi vprašanja. Tedaj je Lena odvrnila: „Marta, ali si tudi ti kakor Arija, ki lovi vsepovsod senzacije?“

Marto je opazka zbolela.

„Ne zameri mi. Nisem te hotela žaliti, Lena. Poseben človek je bil in tudi jaz se ga lepo spominjam. Ali bolje je, da ne misliš več nanj...“

Tedaj se je Lena komaj premagala, da ni sestro ogorčeno zavrnila. Samo suhotno je vzkliknila: „Prizanesi mi s takim govorjenjem!“ Odšla je iz sobe brez pozdrava.

Pozna noč jo je našla še vedno bedečo. In najsi se je še tako protivila, venomer se ji je pojavljala v domišljiji podoba brezdomca.

Tedaj se je Lena zavedla, da ga ljubi.

S to skrivnostjo v srcu ni bila več osamljena.

*

Ravnatelj Plevnar je prihajal čedalje pogostejše. Zdaj je preskrbel vstopnice za izredno predstavo v operi, kjer je nastopal slovit tuj tenorist, drugič je skušal presenetiti s šopkom posebno lepih rož, tretjič je prinesel knjigo s slikami o smučarstvu. Ali vsa ta sredstva, s katerimi si je na vse načine želel pridobiti dekletovo pozornost, so Leni še bolj izpopolnili njegovo podobo: podobo trgovinskega potnika, ki ima vsake vrste robo na izbero. Ne bo nič, hvala lepa.

Ariji je postajalo tesno.

„Lena, ali si ob pamet. Taka prilika! Zmeraj vendar ne boš ostala dekle. Da sem jaz ti . . .“

Take besede Lene niso več užalile. Svet kupčij ji je bil že tako tuj, da je ni mogel več raniti.

„Priliko imaš. Vdova si, kar poskusi . . .“

Arija je stisnila ustnice: To je že od sile.

„Ti ali pa Astrida! Glej, ona ljubi ples, smučanje, družbo, kakor tvoj ljubljenelec. Res te ne razumem, Arija.“

„Lena, ti si čudaška.“

„Še tega nisi vedela?“

Ariji pa se je tako mudilo. Prav tam, kjer je najmanj pričakovala, je zadela na odpor.

„Ali si še otročja. Veš, kdo je Plevnar? Človek, ki v družbi kaj velja. Ali bi ti bil ti morda ljubši nezrel študent, morda čedne postave, pa brez pozicije? Pozicija, vidiš, to je danes poglavitno. Ali ni živel pri Vas“, je počasi in s posebnim poudarkom pripomnila, „neki tak vetrnjak, neki Jerina, če se ne motim? Zadnjič ga je ravnatelj Plevnar vrgel iz gostilne, ker je razgrajal . . .“

(To bo učinkovalo, Lena je preponosna, da bi ji ta novica ne zagrenila sleherne misli, ki jo morda spominja nanj.)

Lena je vstala. Roke so se ji tresle in pred očmi se ji je za hip zme-glilo. Mrzlo je vprašala: „Kdaj pride semkaj ravnatelj Plevnar?“ Arija ni občutila jeklene ostrine tega vprašanja in ji je hitela pojasnjevati.

Lena pa je ni poslušala. Šla je iz hiše v mraz, ki ga niti čutila ni. Ljubezen je odpirala v njej globine groze . . .

*

Prvič, ko so bili spet zbrani Marta, Arija, Lena, ravnatelj Plevnar in njegov znanec dobričina, stari notar Pevec, je Lena, ki se je ves večer vedla sumljivo živahno, nepričakovano segla v brezzvezno kramljanje z zgodbo, ki je izzvala v vseh skrajno zadrego.

„Zelo ste pozorni, gospod ravnatelj, ali izvirnosti pogrešam v vaših poklonih. Glejte, poznala sem nekoga, ki je v postrežljivosti celó vas prekašal. Tudi nekak ravnatelj ali doktor. Bilo je v nabito polnem vlaku. Odstopil mi je svoj prostor in stal vso uro v gneči. Zaradi mene je prekinil vožnjo in izstopil na moji postaji. Prenašal je mojo prtljago. Pa vse to mu ni bilo dovolj. Poiskal je zame hotelsko sobo, da bi bila res na varnem čez noč. Mislite si, v kako zadrego me je spravil s svojo nepopisno skrbnostjo. Čemu toliko dobrote? Kaj menite? Kakor da bi bil član človekoljubnega društva. Pripomniti moram, da sem takrat potovala v zares neprijetnih okolinostih. Bil je zadnji vlak pred stavko železničarjev. Zimska noč. V mestecu, kjer sem izstopila, pa so bili vsi hoteli zasedeni. Skratka: moj nepovabljeni spremljevalec se je izkazal.“

Lena, ki je čedalje hlastneje govorila, je nenadno utihnila. Arija in Marta nista mogli prikriti ogorčenja nad Leninim nerazumljivim vedenjem. Ravnatelj Plevnar se je nemiren poigraval s prtičem in nepremično zrl Leni v oči. Edino stari notar se ni dal zmotiti. Pogladi si je brado, širok smeh se mu je razlil po licih tja do naočnikov in pomirljivo je sklenil roke: „Kdo ne bi bil uslužen do take gospodične . . . Saj . . . saj . . . na vožnji se človeku marsikaj pripeti, marsikaj zanimivega in prijetnega . . . Hm, Plevnar, ali bi vi bili tak dvorljivec?“

Zdaj se je Plevnar moral odzvati.

„Pri prvi priliki se bom tudi jaz izkazal, gospodična Lena.“

Celo Ariji se je Plevnarjev odgovor zdel neroden.

„O preveč si domišljate, gospod ravnatelj, take prilike se ne povračajo tako kmalu. Sicer pa morate poznati še konec moje zgodbe . . .“

Napetost se je že tako zgostila, da se jim ni več zdelo čudno vse, kar je sledilo.

Lena je nadaljevala: „Tako sva prišla do hotela. Odlični spremljevalec se je še ustavil pri vratarju, s katerim je zaupno spregovoril nekaj besed. Mene je gnala radovednost, vztrajati do konca. Dospela sva do sobe. Na pragu sem se ustavila in se zagledala v velikem zrcalu na nasprotni steni. Čudna slutnja me je prevzela. V srcu sem se že prej odločila, da ne sprejemem te nenavadne ponudbe. Ali ko sem se videla skupaj s tem neznancem v hotelski sobi, mi je bilo preveč. Že sem se opravičila in se zahvalila za trud ter se okrenila, da bi odšla. Tedaj pa se je zgodilo nekaj neverjetnega. Ta odlični gospod se je vrgel na kolena,

me prijel za roko in me na vso moč prosil in rotil, naj za božjo voljo ne odidem na ulico, češ, da bi se mi utegnilo kaj zlega pripetiti. Prav ta moralna, zlagana skrb zame ga je napravila še bolj odvratnega. Ves rdeč je bil v obraz in s kalnim pogledom se je oziral vame. Potem mi je pričel očitati, češ, da sem nehvaležna in kruta. Naposled sem storila konec tej komediji in odhitela na cesto. Saj je bila vse skupaj komedija. Poučno stran te zgodbe pa boste že sami razumeli.“

Kakor so vsi osupnili, vendar ni nihče pričakoval odgovora, s katerim je ravnatelj priostril mučen položaj do vrha:

„Morále te zgodbe pa res ne razumem. Premalo sva znana, gospodična Lena.“

„Tedaj vam moram jaz pojasniti: ravnateljska kariera še ni legitimacija za ljubezen.“

Zdaj je Arija vse razumela: to je bil Lenin odgovor zaradi Jeríne. Marta je obstrmela. Ravnatelj je že vstal, da bi odšel, in komaj so ga pregovorili, da je spet sédel. Lena pa je odšla iz sobe brez besede.

V svoji spalnici je šele čutila, kako sama je na svetu. Za dom barantajo, zame ne bodo. Ali, kaj sem brez doma? Kakšni bodo moji dnevi odslej?

Onemoglost ji je iztisnila solze iz oči, roke so se ji krčevito zagreble v blazino. V kratkem, bežnem snu je zagledala obraz človeka, ki ga je videla prav za prav samo enkrat, takrat pa celega, brez krinke, brez umetno postavljenega okolja, človeka, ki jo je poklical iz vse svoje duše, iz vsega svojega telesa, in ki ji ni ničesar obljubljal in ki ji ni mogel dati drugega ko samega sebe. To uro je zaklicala po njem z vso gorečnostjo razboljenega srca in razdraženega telesa.

V njej so se do kraja predramile sile, ki so jo morale potegniti v vrtinec njene usode.

*

V mrzli zimski mesečini se beli staro domovje. Tiho je v njem kakor v grobnici. Samo iz dalje se še čuje drdranje avtomobila, s katerim so se odpeljali gostje.

Marta bedi pri omarici z Marijinim kipom. Zdi se ji, da so minila že leta, odkar se je zadnjič vdano in zaupano ozrla v obraz davne varuhinje očetnega doma. Zdaj tudi ta obraz molči.

Nekaj tujega je šlo vanjo. Dih mrzlega sveta jo je objel. Ali je to še soba njenih tihih prednikov? Ali bodo v to sobo še svetile poletne mesečine, rahle in nežne kakor nekoč. Ali ni srce onemelo in se zaprlo?

Pa nazaj ni mogoče več.

Ali se Lena res ne moti, ko se upira tem tujcem?

Marta se ne upa misliti dalje.

(Dalje prih.)

vrednim prijateljskim občutkom.“ — Da sem pa Cankarju očital, da „ni storil ničesar za svojega prijatelja“, sem bil polno upravičen: niti slutili nismo, da je Kette bolan, dokler ni naposled pritekel k meni rajni Muren z vestjo, da strada in umira v cukrarni. Cankar, ki je bil vsa leta njegov prijatelj in si je ž njim in Murnom dopisoval, je moral o tem vedeti. A ni nas opozoril! Da tudi nobene pesmi ni prispeval za Kettejev zbornik, sem že povedal. Ponavljam: le to dvoje zamud sem očital Cankarju. Misliti na „denar“ ali „kruh“, ki naj bi ga bil Cankar poslal Ketteju, pa bi bilo po vsej najini korespondenci več ko bedasto ...

Res je, da je Cankar pretiraval in se posluževal tona, ki je celó meni pokvaril živce. No, prijateljski mi je dopisoval dalje, Kraigherju pa je pisal: „Ali sem se Ti kaj smilil, ko mi je v „Narodu“ Govekar pokazal svojo zadnico? Grda je bila zeló!“ itd. (Glej Cankarjev Zbornik!) Ne rečem z Buffonom: „Le style c'est l'homme“, nego s Cankarjem: „Brez prijateljstva in brez sovrastva naj se pove, kaj je stvar v resnici vredna!“ Pove se lahko vse s kulturnim taktom. N. pr. tako, kakor Oton Župančič: „Misli o Kettejevih poezijah“ ali dr. Ivan Robida: „Dragotin Kette: Poezije.“ (Ljubljanski Zvon, 1900, 8. zvezek.) In človek mora biti dosleden. Ako pa zapišem danes, da „spoštujem Aškerca kot nobenega družega naših literatov“, da ga „visoko cenim“ in da „razen Župančiča ni pesnika, ki bi se mogel meriti ž njim“, v isti sapi pa zapišem, da so „Aškerčevi nazori o poeziji in umetnosti precej drugačni“ kakor moji ter že jutri zakričim, da je Aškerc najnerazsodnejši kritik slovenski“, da je „pogrešno neroden“, „bedast“ v reklami, „naiven, otročji, da nima niti pojma o kritiki — sramota in punktum!“ — potem pač poreče vsak hladen objektivnež, da je bila zelo prenagljena ali moja prva, laskava ali pa druga, čisto zanikujoča sodba ... Obe ne držita.

Sicer pa bodi o tej čisto nepotrebni, v posledicah le žalostni aferi tudi že — punktum!

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

V

SREČANJE V SOLNCU

Sneg in samota preko sveta.

Petrinovo, Žaga, Jelovnik, Polesje, Podboršt, Mlin, Šmartno — kje so? Oko vidi vsepovsod samo ščemečo belino, nabreklo v lahne vzpetine, ki se grmadijo v gričaste kope, raztezajo v položno planjavo. Nad vsem visi solnce, mrzlo ko steklena plošča.

Vse miruje. Ves svet je bel okrasek, sestavljen iz čipk, zastorčkov, kopren, razprostrtih po široko zleknjeni zemlji na ogled odpočivajočim se očem.

Samo gledati, rasti v brezčasje, biti otrok, ki se poigrava z okraski, in ničesar več vedeti.

Lena je zadnje tedne preveč videla, preveč zvedela. Dom je prenehal biti hram obredov, po katerih so živeli rodovi v solncu in Bogu. Vrata, ki so bila toliko desetletij na stečaj odprta usmiljenja potrebnim, so se zdaj odprla mešetarjem in trgovcem, gladkim mestnim vseznalcem in nasvetovalcem, agentom in akviziterjem. Marta ni bila doumela zadnje modrosti, da moraš kramarje izganjati iz svetišča z bičem in ne z besedo. Marta ne razume ničesar več. Dokler se je svet vrtel po taktu njenih molitev, se je čutila močno, tako močno, da so njene roke na široko delile usmiljenje. Ko pa se je zanj začel svet sukati v drugo smer, je v onemoglosti zastrmela. Roke so se ji sklenile v prošnje, pogledi so iskali v slehernem človeku kristjana, volja se je upognila, srce se je odprlo. Strah jo je célo zasušnil. Vsa njena dejanja so bila mrzlična. Da bi se razbremenila novega dolga, je prodala najlepši gozd. Ali nevešča kupčij, se je zatekla k posredovalcu, ki mu je izplačala visoko nagrado, da bi ji čim ugodneje prodal les. Izkazalo pa se je, da kupec sploh ni imel premoženja pri rokah, tožba bi pa le njej naprtila nove stroške. Vaščani, ki so ji zavidali vzorno posestvo, so si meli roke, saj so bili ves čas na preži, kdaj tudi to neodvisno posestnico starejo nesreče, ki njim niso prizanašale. Nov neuspeh pa je Marto še globlje potegnil v vrtince, ki jim ni bila dorasla po svoji netrgovski naturi. Vrgla se je kakor slepa v spletko vaških kramarjev, ki so se ji znali svetohliniti. Da bi se z enim mahom rešila vseh nevšečnosti, je sklenila pogodbo z neko vinsko zadrugo: pod ceno je prodala vso jesensko zalogo vina. Po izvršeni kupčiji pa se je zavedla, da je utrpela veliko izgubo in da je tudi ob kapital vsega leta. Saj je bil vinograd zlata podlaga Petrinovine.

Šele ob Leni, ki ji je razkrila, naveličana molčanja, vso pogubnost takega gospodarjenja, je spoznala, da je zavedla nekdanj tako ponosit dom v propast.

„Ali si se kdaj vprašala, Marta, da je ta dom tudi moj? Ali nisi pomislila, da tudi jaz lahko kdaj zahtevam svoj delež? Ti pa si gospodarila preko mene. Kakor da me nisi nikoli videla. Izkoriščevalci so ti bili bliže ko jaz, ki sem vsa leta s teboj vred delala za najin obstoj. Arija, ki je ...“

„Lena, Lena, prosim te, ne očitaj! O, praviš, da sem delala preko tebe? Le preveč sem te čutila v sebi, bila si mi del mene, niti misliti si nisem mogla, da bi se medve kdaj razšli. Ali zdaj vem: tudi ti imaš pravico živeti po svoje in se ločiti od mene. Vem, vem ...“ se je skoraj razburjeno prehitevala. Poznalo se ji je, da se je komaj premagovala. Pričakovala je, da se bo Lena, na katero je bila navezana kakor mati na otroka, omečila in se spet zadovoljila z vdanim sožitjem ob njej. Zaman.

Lena je bila že prebujena v dekleta, ki se je odtrgalo iz družinskega kroga. Čeprav se je Lena odslej izogibala odločilnega razgovora, vendar je tudi Marta čutila, da je njuno skupno sožitje prav za prav že preteklost. Druga mimo druge sta pričakovali neke bistvene izpremembe, ki bi napravila konec tej negotovosti.

Lena je na svojih samotnih potih znova in znova premišljala o svoji sestri: kako se je vendar pričelo? Kje je vir vseh teh nesreč? Prav v globini boleстно usmiljenega srca. Ubog si, v bedi si? Nikar ne obupuj. Marta ti bo pomagala, vse bo storila zate, kar le more storiti. Taka je bila Marta od nekdaj. Morala je tako delati, ker ji je vse njeno bistvo tako velevalo, kakor mora veseljak veseljačiti. Ali ni bilo izvrševanje usmiljenja ne glede na žrtve smisel Mártinega življenja? Brž ko je Marta poskusila boriti se, je začela podlegati tudi sama v sebi. Lena ve, da zanj ni drugega izhoda kakor ločitev od sestre, zakaj njena natura ne pozna vdanosti. O, saj je mnogo trpela in prenašala, ali tako potrpljenje ji je bilo vsiljeno; sušilo ji je življenjske sile.

Šla je mimo nemih koč, ki so se zalezle v zemljo kakor pod težo snega. Nikogar ni srečala. Bala se je ljudi. Kakor je bila ž njimi prijazna, vendar se ni čutila enake tem sinovom in hčeram zemlje, ki so se veselili in žalostili po svoje, zvesto ohranjajoč nezapisane obrednosti in postave očetov. Ni se udeleževala vaških slovesnosti in proščenj, na katerih je poedinec zaživel v krogu malega občestva močnejšo radost, bolj poglobljeno molitev, svečanejši praznik. Ali nihče ji njene odmaknjenosti ni zameril. Vsakomur je dala toplo besedo, svetel pogled, in še nekaj, kar je v ljudeh vzbujalo spoštovanje do nje. Imela je moč, da ji je vsakdo, kdor jo je našel sám, zaupal svoje najskritejše težave. Tako je pogledala že v marsikatero globino človeškega življenja in pred njenimi duhovnimi očmi so se vrstile tajne drame vseh teh hiš, ki so skrivale v sebi suženjstvo teles in duš, zakonolomstva, smrtne obupe, trpljenje, ki iz njega ni rešitve. Ona sama pa je živela med ljudmi zastrta, kakor da zanj ni težav in nemirov, kakor da v njej niso kipeli vroči soki zemlje. In vendar ni bila izkoreninjena. Mesta ni ljubila. Že redka srečanja z nekdanjimi prijateljicami, ki so jo nekajkrat uvedle v svojo družbo, na čajanke in na ples, so ji zadoščala, da se je z lahkoto odvrnila od sveta, v katerem je našla ljudi bežnega spomina, nagle izpremenljivosti in zoprno gladke zgovornosti. Potek mestnega življenja ji je bil tuj. Že samo menjavanje stanovanj je bilo nekaj, čemur se ne bi mogla nikoli privaditi. Zdelo se ji je, da človek, ki ne zboli v domotožju po na videz še tako nevažni stvari, v okviru njegovega bivališča, da je tak človek nekam lahek v čuvstvih, nezmožen tistega trpljenja, ki nam

je poslano, da tem močnejše zaživimo. Kadar se je zjutraj ozrla skozi okno svoje spalnice, je vselej ugledala tri velike breze na bližnjem pobočju. V majskem solncu so bile podobne trem zlatolaskam, ki z razprostrtimi tančicami lovijo sveže dihe jutrnje zemlje. Stara kapelica ob gozdni stezi z Žalostno Materjo Božjo je že desetletja in desetletja stala ko zvesta varuhinja, ki so jo temu domu postavili davni predniki. Ropot mlinjskih koles, preko katerih je šumela voda kakor od pamtiveka že v tihotno sobo, daljni griči s cerkvicami iz časov taborov, pav na slemenu velikega hleva, starinski čebelnjak, prslonjen na drvarnico kraj prostranega sadovnjaka, in majhen ribnik v okviru vrb ter vrsta kistanjev, v katerih se v jasnih nočeh mrežijo zvezde, komaj sto korakov od hiše v hrib pa vaško pokopališče, kjer počivajo Andrej, Jurij, Anton, Ana, Reza, Lena, udi neprekinjenega rodu, ki je zgradil sedanjo Petrinovino.

O, kako bi se Lena ločila od tega posvečenega kraja, ki hrani v sebi svetinje njenih ljudi. Kako bi njene oči gledale druge podobe ko te, ki so se vtisnile v srca vseh teh prebivalcev, ukoreninjenih v prav ta košček zemlje, dihaajočih prav ta zrak in to solnce, ki tako veličastno vzhaja nad Cvetno goro in zatone za daljnimi planinami.

In zvonjenje, razlivajoče se nad to solčno pokrajino, iz gotskega zvonika sivega stražarja, ki bedi že stoletja nad Petrinovino, oznanjajoč vse ure dneva in noči, hude ure in praznična vstajenja, slovesnosti in smrti.

Ali je kdo na svetu, ki bi nosil v sebi vso davninsko lepoto tega kraja in bi mogel reči Leni: Pojdi z menoj, v naju je življenje tvoje Petrinovine, nekdanje, sedanje in bodoče!

O, to je poletni sen, se zdrzne Lena, zdaj pa je že vsa zemlja zavita v zimo. Skoraj bo pomlad... Kakšna bo letošnja pomlad? Ali bodo poletne noči še kakor nekoč? Lena se zdrzne, saj ve: čas je dozorel tudi zanjo.

Lena hodi že vso uro. Toplo ji je. Daleč je že z doma, ki umira. Sama je s svetom v samoti in brezglasju. Vso pot je ni zmotil nihče. Kako si je želela te ure! Preveč odprto je bilo zdaj njeno srce, da bi jo smel kdo srečati, saj ne bi mogla prikriti svoje najgloblje bolečine: nimam svojega človeka. Zdaj ne bi mogla več hliniti ravnovesja.

A prav to uro se je moralo zgoditi, da se je tudi to dekle srečalo s svojo usodo.

Stopila je še nekaj korakov dalje, roka ji je samogibno segla po zasneženi vejici v grmičevju kraj zamrzonega potoka, ko je kar odrevenela. Njej nasproti je prihajal — Jurij Jerina.

Oba sta obstala. Oprijel se je ograje na brvi kakor iz strahu pred vrtoglavostjo. Ona se je ozrla nazaj, če ni morda še kdo v bližini. Kri ji je šinila v lice, izprva ni našla besede. Zazdel se ji je še prav tak, kakršnega je videla v jeseni, le da je bil zdaj videti starejši, in iz velikih oči je sevalo nekaj, kar ni bilo ne žalost, ne utrujenost, a vendar neka neveselost, hkrati pa spokojnost človeka po prestanem trpljenju.

„Vi, Jurij?“ ji je ušel vzklik in prav nič ni osupnila nad samo seboj, ko je prvič poklicala tega človeka po imenu.

„Lena, jaz sem in k Vam prihajam. Naravnost k Vam, Lena!“ je odvrnil odločno in položil nanjo svoj mirni pogled.

„Saj ste me pričakovali ...“ je pripomnil, ne da bi odmaknil oči od nje.

„Sem“, je morala pritrditi.

„Namreč“, je nadaljeval, „zadnjič sva se razšla brez pozdrava. In mnogo, mnogo se je za naju od tedaj izpremenilo ...“

„Mnogo ... tudi pri nas ...“

Povpraševal jo je po Marti, po Agati, po tem in onem vaščanu, zanimal se je za tako nevažne podrobnosti, da se je čudila, odkdaj si je tako ostro vtisnil v spomin podobo Petrinovine, saj je bil takrat na videz ves tuj in vase zapreden. V teh vprašanjih je bilo toliko skrite ljubezni, da je dekle kar pozabilo, da stoji pred njo prav za prav človek, ki ga zelo malo pozna. Odgovarjala mu je kakor davnemu znancu, ki ima pravico stopati tudi v sobe, ki so gostom zaprte. Pripovedovala mu je vso zgodbo svojega doma. Poslušal jo je zroč predse v tla in mislil na nekaj popolnoma drugega: da leži na vroči zemlji v mladi travi ves v solncu in se nanj neslišno vsipljejo beli kosmi cvetočih črešenj ... in da stoji v visoki travi toplo majsko noč; redke zvezde gnezdiijo ko velike kresnice v vejevju ... nad mecesnom visi srp meseca ... in nenadno ne čuti nič drugega več ko mirni pokoj teh zvezd, pripetih na drevesa, in zazdi se mu, da kraj te zamaknjenosti nima imena in da tudi on sam nima več imena, ampak, da se je vse, kar je kdaj bilo in kar je in kar bo, presojilo v dihanje iz vekov v veke in da je to prostrano dihanje Bog ... O, človek ni sam, ni brez doma, kadar se njegovo vdano srce na široko odpre dihanju vsemira.

„... in tako sem zdaj brez doma, Jurij. V jesenskih nočeh je umrla moja mladost ...“, je Lena zaključila svoje pripovedovanje.

„Brez doma?“ je ponovil Jerina in se zdrznil, kakor da se je zbudil iz sanj.

„Brez doma, Lena? Ne, saj ni res. Kako majhni smo, če se oklepamo sten in zidov, s katerimi smo se za vedno omejili drug pred drugim.“

Lena, o, saj vas čutim. Ali doživeli boste še vse druge reči in boste kakor jaz ... ah, kaj vam govorim. Glejte, Lena, prej, ko ste mi pripovedovali ... sem mislil na neke tako daljne stvari, tako tihe ... Vi ste mi zbudili te misli. Lena, kako ste lepi! Ob vas mi je lahkó in dobro, neskončno dobro ...“

Šla sta po ozki, komaj izhojeni stezici skozi smrekov gozd. Zdaj pa zdaj se je stresel z veje pršič snega. Počasi se je mračilo. Besede so postale čedalje tišje.

Ona jih je sprejemala vase ko sladek napoj po dolgi, dolgi žeji. Ves ji je bil vdan in zaupljiv kakor brat.

„Dom?“ je nadaljeval. „Ali veste, da sem jaz na cesti? Vse od tiste noči, ko sem pobegnil od vas, sem brez službe. Lena! Takrat sem bil kakor iz uma. Vse sem pustil, prav vse, in se izobčil. O, da veste za moje moči! ...“

In pripovedoval ji je žalostne zgodbe: O tem, kako je izgubil službo, ker se je po neki usodni trmoglavosti obotavljal opravičiti pri vodstvu podjetja zaradi tako nenadnega izostanka od dela.

„O, tista noč, Lena! Nikoli je ne pozabim!“

„Vem, vem,“ je odšepnila, „ali, čemu ste se zbali? Ali mi drugo jutro res ne bi mogli pogledati v oči?“

Te besede so ji prikipele tako iz čistega srca, da ga je pretreslo. Tako je mogla vprašati le žena, ki razume, ker ljubi.

„Ne, Lena, tako se je moralo zgoditi. Zdaj sva oba, vsak po svoje brezdomca, tudi to mora biti ... Nočem biti izmed tistih, ki si ustanavljajo družine. Plevnarja poznate. Zgodbe, ki sem jo doživel ob njem, ne ...“ (Lena je ob imenu ‚Plevnar‘ vztrepetala, saj se je ta človek ponášal, kako je vrgel Jerino iz gostilne.)

„Povejte mi, povejte mi,“ je silila vanj, „vse hočem vedeti.“

In razkril ji je noč, ki jo je preživel v baru.

„Ne, Plevnar ne bom nikoli. Tudi žene si ne bom vzel, ker ... ker ... Ah, Lena, saj ne veste. Ne zato, ker nisem karijerist, o, kako ostudna beseda, ne, ne ... ampak, ker sem asocialen človek. Človek, kakor sem jaz, nomad, naj ne sanja o zemeljski državi ... Kaj pravite, Lena,“ je pristavil, ko je opazil, da se je dekle čudno vznemirilo, „ali ni prav tako? O da sva se morala srečati! Hočete vso resnico iz mene? Glejte: žena, ki bi živela z menoj, bi se mi smilila.“ Njegov glas je postajal čedalje bolj nemiren. Zaostril se je kakor takrat, ko ga je Lena prvič videla razburjenega: „Ali vi, Lena, vi se mi ne bi smilili! Vi ste zame, kakor sem samemu sebi, ki se še nisem pomiloval. Vas bi razpalil do smrti in oba bi umrla in bilo bi nama, kakor da gre skozi naju dihanje vsega sveta in

življenja. Lena! Lena! Oboje je v meni: krik po tišini, krik po viharju. Obojega sem potreben: tišine in samote, viharja iz vas, iz tebe, iz tebe!“

Objel jo je okrog pasu in jo nagnil nase. Kakor brezumen ji je šepetal vzklike iz dolgo, dolgo taječe se strasti. Bila je ob njem, kakor da je pozabila na ves svet, in ni se menila za naglo spuščajočo se noč, ki ju je zajela daleč od doma.

Ne domov, ne nazaj, kamorkoli — je klical njen predramljeni nagon. Vse, kar je v njej do te ure počivalo zastrto po vzgoji, po ponosu, po odljudnosti, po razumu: kri, žeja po svobodi, opoju, trenutnem pozabljenju in razgaljenju nekega neznanega ji življenja, vse to je zdaj zaskipelo v njej s tisto nedoumljivo silovitostjo, ki zavede človeka v povsem neslutena dejanja. Tega, kar se je pod njegovim vplivom začelo dogajati v njej, ne bi mogla nikoli prej razumeti. Razumeti? Kdo pa razume prebujanje zemlje pod prvim mladim solncem, žvrgolenje ptic, ki pozdravljajo nosilca luči in radosti sv. Jurija, ples tisočerih teles, ki z nemimi gibi pojó hvalnice življenju? Od vseh strani sveta se lovijo odmevi, prepletajo se, križajo, odbijajo, verižijo, dokler se ne zlijejo v ogenj melodij.

Ogenj ju je objel, da nista več čutila ne mraza ne gluhote noči. Šla sta kakor otroka iz pravljice po daljni čudežni zaklad. In kar sta doživljala in govorila, so bili jecljajoči izrazi motnih občutij: da bi se dvoje teles svetilo v takem sijaju, ki bi presojil vsa bitja na zemlji: zveri bi postale spet krotke ko domače živali, plahost bi izginila iz njihovih zdaj tako žalostnih oči; rastline bi čutile človeka, kakor da je ves njihov; zemlja bi bila en sam vrt brez drevesa spoznanja, zakaj spoznanje je iz človeškega razuma, človeški razum pa je plod zla.

To vse se je slišalo tako lepo, tako uspavajoče in je legalo na zavest kakor koprena, skozi katero oči ne ločijo več obrisov predmetov. Resničnost se je odmaknila, bila je samo še ozadje njuni ljubavni igri. Zadnje ure tega dne sta preživela v neki krčmi v globeli med fanti in dekleti. Lena, ki so jo vsi poznali, ni opazila, da je vzbudila zaradi svojega prihoda posebno pozornost med razigranimi vaščani. Ob harmoniki, petju, omotični vročini jo je zapustila premišljenost in, kakor da je že od nekdanj navajena takega okolja, se je predala hrupni veselosti teh ljudi. Jurij jo je opazoval z občudovanjem in s strahom, zakaj slutil je, da se utegne ta noč nenavadno končati. V trenutni trudnosti je zaprl oči, kakor da se boji pogledati v brezno, ki je zazevalo za oba. Še enkrat je skušal slišati glas razuma: zgrozil se je za Lenino bodočnost. Potem pa je, kakor da je že prepozno ali da bi nasiloma zatrl poslednje svarilo v sebi, naročil še pijače. In vse je bilo podobno čudnemu ženitovanju. Har-

monika je vreščala, svatje so vpili in peli in plesali vsevprek v motnem svitu umazane petrolejke, v čast brezdomskemu ženinu in nevesti. Bilo je že zelo pozno ob uri, ko se imena že pozabljajo.

„Ali ti ni dobro, Lena?“ se je Jerina nenadno zdrznil, ko jo je zagledal vso blede v obraz. Ona pa se je prešerno zasmejala.

„Lena! Lena!“ je šepnil in se prestrašil: v očeh ji je sijalo brezumje.

Odvedel jo je v vežo in krčmarica jo je spremila v svojo sobo. Jerina je obotavljaje se stopil na prag in se zagledal v zvezdno noč. Čudna prostost se je širila pred njim, prostost brez preteklosti in bodočnosti. Vse življenje se mu je zgostilo v ta trenotek, kakršnega še ni doslej doživel. Čutil je, da se v njegovi razpaljeni duši odločuje dekletova usoda.

Samo nazaj ne več, samo bežati ne več! ga je spreletaval spomin na prvo jesensko srečanje ž njo.

In stopil je v čumnato k dekletu.

„Ti si?“ je plaho vzkliknila vsa slabotna, ko da se je predramila iz sna, ko se je je dotaknila njegova roka. Sklonil se je nad njo in zazdela se mu je, da ga njene široko razprte oči nemo prosijo: „Ostani, ostani pri meni. Tako samo se čutim. Ne pusti me take med tujci.“

Kam sem jo zavedel? se je zgrozil. Ne da bi ji kaj odvrnil, jo je nepremično gledal. Motna svetloba jasne noči je razodevala veliko boleost na njenem obrazu. Iz oči ji je sijalo kesanje, kakor da se je nenadno zavedla same sebe: tiste, ki je doslej živela tiha med cveticami, v varnem zavetju, tuja brezdomstvu in pustolovstvu. Niti ganila se ni. Ali njena vdanost je bila le dozdevna. Ta nenavadna pokojnost je izražala silno moč: moč preteklih rodov, ki so živeli zakonito, da so bila vsa njihova dejanja v skladu z vestjo, in ki so se rajši podredili, kakor da bi prestopili krog, občrtan po vesti, in izzvali uničevalne sile.

Tudi on se ni ganil. V njem pa se je budilo novo čuvstvovanje.

Mir iz nje je legal nanj kakor mehka, hladeča roka. Njegova slepa razviharjenost, ki jo je še pravkar doživljal kot veličastno moč, se mu je zdaj zazdela ponižujoča slabost. Jasnovidno je izpregledal: ne smem, ne morem uničiti življenja tega človeka, ki je edini prišel v samoto moje zapuščenosti. Samo z eno kretnjo bi lahko ubil mladost temu dekletu, ki je šlo z menoj tako daleč po moji poti. Za turoben opoj ene noči bi pogasil v sebi svetlobo, ki me je vse doslej vodila preko črnih obupov. Ali naj mar jaz, ki me niso strle temine, prinašam temo? Videl se je vsega, kakršen je bil: v meglo je izginjala njegova pot naprej, kako bi smel tedaj združiti njeno življenje s svojim.

V njegovi duši se je odločila usoda te ure za oba.

(Dalje prih.)

pošlje najbrž v „Fremde Zungen“. Čudili se boste Murnu, kadar izide njegova zbirka.

V Prago nisem mogel in tudi zdaj ne morem. Nimam denarja. Od „Matice“ sem dobil naprej 300 kron — komaj teden dni sem jih imel! Ne, jaz ne pridem nikoli do popótovanja, — to je že usoda moja, popotnikova! —

Pišite mi kaj in pozdravite Jelovška!

S pozdravom

Ivan Cankar

Dunaj, 10. VII. 901.

Dunaj XVI. Lindauergasse 26. II. 19.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Ne bodi žalostna, Lena!“ je šepnil in počasi odtegnil svojo roko njeni. Visoko se je vzravnal, da je stal pred njo kakor varuh ob strani. Dekle je začutilo, kako je ves krotak. Začudeno ga je pogledala, kakor da ni mogla verjeti v to izpremembro. In navdala jo je tako globoka hvalježnost do tega človeka, ki se ni varala v njem (prvi je bil, ki mu je res sledila), da ni našla izraza za svojo pomirjenost.

„Glej, Lena, do jutra ostaneš tu, jaz pa si poiščem prostor v hiši. Saj ti ni hudo?“ Po tem otroškem pomirjevanju ga je spoznala močnega (o, ta mirna moč je bila čisto drugačna od palečega ognja tiste jesenske noči!) in priznala za vrednega, da se mu zaupa.

„O, vedela sem, da si tak ... da si dober, lep človek ...“ je šepetala in mu gladila roko. „Saj nisem več žalostna, nisem, nisem. Jutri pa se vrneva k nam! K nam, oba!“

Od tega trenutka dalje je Jurij Jerina prenehal biti brezdomec. Tiho se je ločil od dekleta in odšel iz sobe.

Krčmarica mu je pripravila ležišče na klopi ob kmečki peči v gostilniški sobi, kjer je pričakal jutra svojega prvega novega dne.

VI

VEČNI POPOTNIK

To leto je bila nenavadno zgodnja pomlad. Naglo so se zvrstili deževni, vetrovni in topli dnevi in že se je zemlja razkrila v mladem zelenju. Še pred časom so veje pognale liste in cvete, in živali se je lotil velik nemir.

Ljudje so oživali, saj kar niso mogli pričakati dovolj zgodaj novega solnca, v nekakem prepričanju, da se bodo po odbegli zimi stajala tudi težka bremena, ki so tlačila sleherno hišo k tlom. Dajatve so bile čedalje neznosnejše. Domačim pridelkom je cena že tako padla, da niso zadoščali niti za odplačevanje obresti, kaj šele za nabavo obleke in obuvala in za popravila v gospodarstvu. Tudi gozdovi so izgubljali vrednost. Rubežni so se množile. Zemljišča, ki so bila na prodaj, so zaman čakala novih gospodarjev. Kdo pa je zmogel potrebno gotovino? Beda se je vlačila iz dneva v dan kakor neskončna zimska môra, ki je prikovala vasico v mrzlo molčanje.

Zdaj pa se je čez noč vse izpremenilo. Zemlja je razprostrla vse svoje čare in željno vabila. Obzorja so se očistila in razširila in spet so zadihale daljave za ozarjenimi gorami. Drevesa je pokril cvetni sneg, da je pod noč omotično dehtelo.

Ali čim razkošnejša se je prikazovala mlada zemlja, tem mračnejši so postajali obrazi razočaranih ljudi. Le za trenotek so se predali varljivemu upanju; saj se ni zgodil noben čudež; pomlad je pomlad kakor sleherno leto, kakor že od pamtiveka. Natura gre svojo večno isto pot, ljudje pa . . . O, s človekom je križ. Kje je rešitelj, ki bi čez noč razvezal vso zmedo razmer in storil, da bi bilo za vse in vsakogar prav, kakor se spodobi človeški družbi? Še žival ima svoj red.

„S človekom je križ“, se je spet in spet vznemiril Jerina. Stal je pred zapuščenim čebelnjakom in gledal starinske končnice praznih panjev. Črn vrag je vlekel coprnico za lase, francoski vojščak je pozibaval zibelko, božji človek je stopal po razpenjenih valovih.

„Kako čudoviti ljudje so živeli svoje čase!“, se mu je utrnilo iz občutja nekake žalosti in naveličanosti.

„Tisti ljudje so živo verovali, zato so vse jasno videli in močni so bili v trpljenju. Mi pa, Bog se nas usmili, venomer mislimo samo nase in samo sebe iščemo povsod. Sebe in svoj užitek . . .“ Jezno je vrgel ogorek slabe cigarete na peščeno stezico in vzbudil pozornost po travi brskajoče putke, ki je pritekla k njemu.

„Cip, cip, cip“, se je izza ogla oglasila stara Agata, pred katero so se podile kokoši.

„O, Agata, večno budna,“ se je Jerina pošalil, „vi pa boste menda res nas vse preživeli.“

Prijazno ga je pozdravila. Zdaj je bila do njega zaupljiva, saj je bival pri njih že dva meseca. Ni se izpraševala, kaj ga zadržuje na Petrinovini, saj je zadnje mesece videla že marsikaterega tujca v tem starem domu. Ali vsi ti so šli mimo nje kakor bitja iz sanj, šli so gosposki in

mrzli, češ, kdo naj se ozre na ubogo Agato. Jerina pa je bil čisto drugačen. Rad se je ustavil pri njej in ž njo pomodroval o tem in onem.

„Kaj pravite, Agata,“ jo je zdaj nagovoril in se ozrl v ščemeče dopoldansko solnce, „ali bi jaz bil za kmeta?“

„Vi, gospod?“ se je starka nasmejala, „o, hvalite Boga, da vam ni treba živeti po naše. Lahkó vam, ki ste bili po šolah...“

„Pustite to, Agata, povejte mi, zakaj bi ne mogel biti kmet?“ je vztrajal pri vprašanju.

Merila ga je s sivimi pogledi, kakor da dvomi o njegovi resnosti, pa mu je odvrnila: „Ali bi vztrajali deset, dvajset, trideset let, dan za dnem na istem kosu sveta? Še marsikaterega naših ljudi prime izkušnjava, da bi pustil dom in družino, in šel v svet, daleč, daleč... O, tudi jaz sem morala preboleti take izkušnje. Ali, kadar se človek ves in čisto vda, potem vztraja... Ampak ni vsak zato. Nihče se ne sme siliti. Vsakdo si služi kruh po svoje...“

Kaj bi ji naj odgovoril? Nekaj trenutkov sta molčala. Ona je natočila pri vodnjaku sveže vode za psa, ki je žejen natezaval verigo, da bi se iztrgal. Pred hišo sta se ustavila dva popotna človeka.

„Spet dva brez dela“, je menila Agata. „Jima bo že dekla postregla. Moj Bog, kaj bo z vsem tem izgubljenim svetom! In koliko jih je. V jamah jih ne potrebujejo več, pa jih poženo po svetu. In zidarjev se tudi ne manjka, in delavcev iz vseh krajev brez zaslužka. Ti ljubi Bog! Kmet res ne bo mogel več preživljati vseh teh revežev. Včasih so prosili miloščine samo starci, berači z lajnami, zdaj pa sami mladi ljudje...“

Tudi jaz sem med njimi, se je zgrozil, a hitro potlačil bridko misel v molčanje. Dejal je samo: „Pa so tudi taki med njimi, ki ne znajo in se ne upajo prositi... Radi bi delali, pa ne morejo...“

„O, svet trpi, trpi,“ je pokimala Agata, „vse je že bilo prerokovano v starih svetih bukvah. Bog že vé, zakaj mora priti gorjé... Jaz pa mislim, človeku, ki vdano prenaša, se nekoč preobrne v dobro. Samo obupati ne...“

„Agata, kaj menite, bom še dolgo ostal tu?“ jo je tako nenadoma vprašal, da ga je začudeno pogledala.

„Pojdite, pojdite,“ ga je zavrnila s smehom in vrgla kokošim pest koruze, „saj boste menda naš gospodar!“

„Jaz?!“ je osupnil.

„Ljudje tako pravijo. Že pri meni so o vas poizvedovali. Ali jaz sem molčala. Tudi če bi kaj vedela, bi ohranila zase. Pa saj ničesar ne vem. Ampak, gospod Jurij,“ je pristavila tišje, „ali se ne bosta vzela z našo gospodično Leno? Pa ne zamerite mi tega vprašanja. Prav bi bilo tako. Moža je treba pri hiši. Res je, da za kmeta niste, ali pamet imate in te

je pri nas treba. Roke brez pameti tudi ne store čudežev ... Ali prosim vas, ne zamerite mi moje čenčavosti ... Saj nisem nič rekla ..."

Zazvonilo je poldne. Hlapec jo je klical z dvorišča in lahko sklonjena je hitela v hišo.

Jurij je odšel na travnik. Zadnje dni se je ogibal vsake družbe. Spoznanje, da tako v nedoločeno ne more več dalje živeti, ga je bolj in bolj vznemirjalo. Svet, ki je vanj stopil, je bil tako ves drugačen od njegovega. Jerina, križar in romar, ki je videl toliko dežel in ki je doslej živel samo med ljudmi, ki so menjavali bivališča in službe kakor potniki postajne čakalnice, je zdaj prvič začutil silo zakonitosti, ki se protivi vsaki menjavi. Zemlja, ki jo je doslej gledal ko vtelešeno pesem zarje, poljan, gozdov, potočkov, se mu je začela razodevati kot stroga mati, ki je ne prepričaš z meglenimi besedami. Treba je bilo delati od jutra do večera. Noč je bila za pokoj, ne pa za razmišljanje o nekaki silni bodočnosti prerojenega sveta. Orač, ki reže brazde v živo meso vdano zleknjenega polja, ne utegne prisluškovati zvenenju daljav. Kaj pa je prav za prav za tistimi vabečimi obzorji? Zemlja prav takšna ko ta, ljudje prav tako zapuščeni in žalostni, prav taki otroci vekovite življenjske zakonitosti kakor ti vaščani. Le mimobežnemu potniku in plesalcu se kaže življenje kot opojni videz, kot pester sen tisočerih krajev z zabavišči, v iskrecih se lučih in zvokih, kaleidoskop, v katerem se vse brezzveznosti in protislovja prelivajo v mavrične slapove, ki jim je videti smisel in zakon le v šumu penjenja in valovanja.

Ustaviti se je treba, udomačiti se, zakoreniniti se, je spoznaval Jerina. Živel pa je le ob ljudeh, ne z njimi. Zdaj z Marto, zdaj z Leno je obiskaval travnike in polja, na katerih so se pričejala zgodnja dela. Občutljiv in dojemljiv za vsak pojav je sprejemal vase nove vtise, ki so zapuščali globoke sledi v njem. Doživljal je neko posebno stanje, kakor da se preraja. Ni bil še docela slekel raz sebe kožo preteklosti, prejšnji pa le ni bil več. Ti tedni so bili zanj trda preizkušnja. Ali naj se spet izvije koščenemu oklepu spoznanja in naj znova ubeži življenju? Ti ljudje so bili strogi učitelji. Misli so eno, zemlja pa drugo. Če hočeš res živeti, moraš živeti iz zemlje in z zemljo, in samo tiste misli, ki se ti porajajo iz takega življenja, so tehtne in vredne, vse druge, ki se kopičijo nekam same od sebe, so puh, megla, milni mehurčki.

Tako so mu govorili izraziti obrazi pravih kmetov. In čim globlje je prodiral v skrivnost njihovih črt, gub in zarez, tem bolj plah je postal. Dozdevalo se mu je, da njegova dosedanja moč kar gineva pred njimi. Kljubovalno je iskal v njih potezo ahasverstva, da bi jo odkril v njihovi slabosti in jim, razklanec, z naslado dokazoval premoč razdiralnih nagonov. Pa zaman. Res je srečal tu pa tam desete brate, ki

pa med njimi njihova beseda ni veljala. Kdo bo izgubljenega sinu imel za zmožnega in vrednega gospodarjenja? Med Jerino in vaščani se je razvilo neko posebno razmerje: ni bil ne tujec, pa tudi ne domačin. Čedalje bolj je čutil, da izgublja tla pod nogami. Ali sem res močan samo v uporu in odporu, v zanikavanju reda in v pričakovanju nekega vesoljnega preobrata, medtem, ko sem tako neznaten in slaboten v tem svetu reda in ustaljenosti? se je izpraševal čestokrat do obupa, razžaloščen. Ustaljenost teh zemeljskih ljudi je bila namreč uzakonjena po živih notranjih silah skladnosti med človekom in naturo, ne kakor onih mestnih, ki jim pisani red določa ure in delo. V takem nastroju je taval brezciljno okrog in se šele ob večerih vračal domov s slabo vestjo kakor človek, ki se zaveda, da ni izvršil odmerjene mu naloge. Tedaj se je bal tudi srečanja z Marto, pred katero se je čutil brezobzirnega dolžnika. Ali Marta ga je sprejela vsakikrat prijazno kakor prvič. Njena prijaznost mu je bila čedalje bolj zagonetna. Morda mi vidi v dušo, je ugibal, tedaj ona samo še čaka, kdaj bo prebolel to stanje in se odločil... Za kaj se bo odločil? Misel, da bi se moral ločiti od Lene, je bila strašna, skratka nemogoča. Nadaljevati to brezciljno življenje tudi ne sme več, tega se je zavedal, saj je bolj in bolj čutil svojo odgovornost do tega doma, do sebe, do življenja. Opazil je tudi, da mu Marta nič več ne govori o svojih gospodarskih zadevah. Zdelo se je, kakor da je rešena vseh težav, ki so jo še pred kratkim vodile v obup. Čudno se mu je tudi zdelo, da živita Marta in Lena čedalje bolj vsaka zase, čeprav je obe sestri poznal tudi v tem, da si iz nekega prirojenega spoštovanja druge do druge dajejo svobodo v mišljenju in čuvstvovanju. Ali vendar mu ni ostalo prikrito, da sta sestri razdvojeni in se je med njegovim prvim in sedanjim bivanjem tu marsikaj izpremenilo. Od Lene je mnogo zvedel o obiskih gospe Arije, ravnatelja Plevnarja in drugih, katerih pa vse te tedne ni bilo blizu, kar ga je še bolj podnetilo, da se je razjedal v brezplodnem ugibanju. Petrinovina mu je postala velika zagonetka. Razglodan od takih misli, razkrojen v samem sebi je iskal pozabe ob Leni, ki mu je s svojimi drobnimi ljubavnimi darovi pretvarjala življenje v idilično pesem. Posedal je ob njej, ko je vezla, in ji čital iz knjig, zanimal se je za njene rože na oknih, ki jih je gojila s toliko ljubeznijo, spremljal jo pri njenem delu v gospodinjstvu in užival vse tiste nežnosti pritajene, dekliško rahle ljubezni, s katero se je moral zdaj zadovoljevati zaradi svoje neodločnosti, ter ni imel moči, da bi bil že prvič izrabil svoj vihar napad.

Visoko je že stalo solnce na nebu, ko se je zdramil iz svojega preišljevanja. Sédel je na posekano deblo kraj gozdnega parobka in zrl predse. Vse te njive, ti travniki, ti gozdovi so bili živi znanilci posesti, urejenega življenja, domstva. Jerina je gledal svet pred seboj s čuvstvom

brezkrajne žalosti in zapuščenosti, in ko je v njem prekipela ta nema trpkost do vrha, je samo vzdihnil: „O, zakaj se nisem rodil kot kmet...“

Od nekod se je razleglo samotno petje, ki je ugašalo v pošumevanju grmičevja. Nebo je bilo prepreženo z ovčicami, ki se jim ni mudilo v zaton. Leno so čakale, kdaj jih solnce predahne z rožnatim sijem. Ves svet je bil negiben, čas se ni premaknil. Jerina je vedel: tako doživljanje časa je znak osamelosti, iz katere kar ni poti.

Tedaj se je spomnil Agatinih besed: „... saj boste menda naš gospodar...“ Oklenil se jih je kot najtrdnejše opore.

Ah, kaj, se je zjezil nad samim seboj, tak slabič sem že, da se zatekam v privide.

Vstal je in se odpravil domov. Počasen mu je bil korak, kakor da bi se bal srečanja z Leno, zakaj neki skriti čut mu je govoril, da bo še danes prišlo do odločitve med obema. Kakor bo tedaj v meni, tako se bom odločil, je sklenil. Niti toliko se še ni bil pregledal, da bi imel pripravljen jasen odgovor.

*

Tisti večer je našel Jerina Leno nenavadno mračno. Pri večerji je komaj izpregovorila. Marta pa je bila silo zgovorna. Ne samo, da je izražala upanje, da bo tudi gospodarstvo spet kmalu urejeno, zavzemala se je prav posebno še za Jerinovo bodočnost, češ, „tudi za vas bo prišel čas, ko boste pričeli sebi primerno živeti“. Jerina na vse to ni vedel kam in kako, čakal je samo, da bi mogel govoriti z Leno. Pozno zvečer sta odšla na pokopališče po tisti strmi stezi s postajami križevega pota, po kateri sta tolikokrat hodila pod noč poslušat šumenje jeza pod strugo, potapljat se v mesečino in gledat zvezde, ki so bile daljne priče njunim tihim pogovorom.

Obstala sta na griču pred pokopališčnim obzidjem, oba nema in polna nemira. Slednjič je Jerina vendarle prekinil zgoščeno molčanje. Roka je poiskala roko in samo šepetajoča beseda je vprašujoče in plaho pobožala žalostnega dekleta.

„Vedela sem, da boš vprašal. Že dva dni sem čakala. Sama se nisem upala pričeti. O, ti si čuden, zelo si čuden! Loviti se za pustolovščinami, danes tukaj, jutri tam, iz neznanosti v neznanost, to je vse sama slabost! Slabost, da veš! Jaz nisem za to, Jurij. Petrinovina kliče. Ta zemlja na kateri stojiš, je kraj mojih dedov in pradedov. Ti ljudje niso poznali vetrnjaštva. Držali so, kar so si pošteno prisvojili... O, tudi mene je že motila izkušnja, tudi mene je že vleklo v svet, nad breznom sem se že sklonila, ti veš, katero uro je to bilo, ali tedaj sem tudi spoznala, da to ni zame, da to ne sme biti zame, dokler... dokler... Ah, saj ti ne morem povedati! Čuden si, Jurij. Ti sam si vsega kriv, vsega! Ti ne veš,

kaj je dom, domstvo. Vsaj mojega doma ne razumeš, ne čutiš. Ti prav za prav tega tudi čutiti ne moreš.“ Umolknila je in ni vedela dalje. Njene besede so ga še bolj vzviharile, ko je bil že ves sprt s seboj, da ni več našel pojočega odmeva iz sebe kakor tolikrat prej. Iz nje je udaril vanj neki tuj svet, ki ga ni mogel razumeti. Dom, domstvo! Saj je prav zadnje dni poskušal, da bi sprejel vase ta svet, ali ni in ni šlo. Kakorkoli je izpraševal svojo vest, le-tá mu je venomer odgovarjala, da tu ni kraj zanj.

„Tebe sem klical, Lena, ne tvoj dom“, ji je trdo odvrnil in se ves kipeč pognal v hlastno dokazovanje: „Dom? Kaj je dom? Predsodek! Ali ne vidiš, da prihaja vse gorje zaradi domstva, zaradi nagona po posesti? Ali naj samo nadaljujemo in obnavljamo življenje očetov in mater? Tebe sem poklical, da bi s teboj vred pričel novo življenje! In da bi oba, prosta vse preteklosti odšla v svet med ljudi, ki so naši po srcu, ne po krvi. Da bi tudi midva pomagala pri gradbi nove družbe, v kateri bo legitimacija in privilegij nesebično delo in ne posest... Ti ne veš, kaj vse me muči! Dovolj dolgo sem se uklanjal in prosil, naj me uvrste v svoj red. Ni se mi posrečilo. Zame ni bilo službe. Pa sem dolžil sebe, tolažil sem se, češ, tako mi je namenjeno, šel sem vase in se izpraševal, kdo sem prav za prav, za kaj sem. Šel sem v svet. Vrnil sem se s kopico izpričeval, spet sem znova iskal službe. Zaman, zaman. Zadovoljeval sem se s kakršnimkoli pisarniškim delom, češ, saj je vse to le začasno. Vzporedno z menoj pa so se vzpenjali preko mene ljudje, o katerih sem vedel, da je njihova edina zmožnost, izrabljati konjunkturo, verižiti s karierstvom. Skratka: komolcev nimam, jurist nisem, to je tisto. In glej, čudo: nenadno sem se zavedel, da je okrog mene tisoč in tisoč trpinov, ki se morajo z menoj vred potikati v brezdelju, navezani na miloščino, ali pa pustiti, da jim usihajo tvorne sile po zakotnih pisarnicah in skladiščih. Veruj mi, strašna osamelost me je obšla ob spoznanju, da za nas ni več rešitve. Izgubiti vero v družabni red je za človeka kakor sem jaz prav tako grozno kakor za vernike, če izgube vero v Boga. Tako osamljen sem prišel tudi k vam. Zamračen in zakrknjen sem živel pri vas, dokler ni prišlo nadme nekaj močnejšega od vsega, kar sem doživel doslej: to si bila ti. Tebe sem sprejel v svoje srce z vso strastjo žejnega in sestradanega človeka. In tedaj mi je bilo kakor bolniku, ki je čudežno ozdravel. Nič več nisem čutil izobčenstva. Bodočnost? Kar sama od sebe se bo prismehljala, sem si rekel, in se čutil varnega kakor slepec, ki hodi tik ob prepadu. Kakor mesečnik sem hodil okrog, mrtev za vso okolico, v duši pa tako, tako bogat! O, mrtev za vso okolico, še za tiste najbližje, s katerimi sem sklenil najtrdnjšo vez. Bil sem tretji v tajnem krožku...“

„V kakšnem krožku?“ ga je Lena hlastno prekinila. Jerina je bil v zadregi. Že mu je bilo žal, da je napol izdal nekaj, kar je moralo ostati skrivnost.

„Ali zadnje mesece sem postal mlačen tudi do njih. Na nobenem sestanku nisem bil več...“ je hitel kakor v opravičilo.

„Tako?“ je Lena vprašala vase zamišljena. „Slišala sem že o takih krožkih. Nekaterim so prišli na sled. Ubogi tisti ljudje... Ali, povej mi, Jurij, kaj res veruješ v takšno odrešenje?“

„Če verujem? Oh, saj človek zahteva samo, da bi živel po pravici in v tem, za kar ima zmožnosti... Ali je mar taka želja zločin? Glej, vem za trenutke, ko se mi zazdi, da sem morda res črnogled in da sem sam kriv svojega gorja. Ali taka misel je res samo trenutna. Ne, dejstva, da je sedanja družba iz reda, ne spraviš s sveta kar tako. Dejstvo je tukaj, vate vpije in kriči, mimo njega ti ne pomaga nobena filozofija. Saj ti pravim: ob tebi sem pozabil na vse skupaj, ali zdaj vem, da je bilo tudi to doživetje samo opoj, strašno nevaren opoj, ker me je zazibal v pozabljenje. In vendar sem smel po vseh božjih in človeških pravicah poželei tebe... Ne, vsega tega ne razumem, Lena!“ je kar kriknil iz sebe.

„O, to razumeti ni težko, Jurij!“

„Ne razumem! ne razumem! Kaj naj storim!“ se je lovil z besedami in krilil z rokami, kakor da išče opore. Ves iz sebe se je razvnemal: „Vidiš, začutil nisem v tebi samo žene, ki mi je bila poslana v pomirjenje vseh mojih zvezanih, teptanih sil, ne samo žene, marveč tudi človeka, ki nosi v sebi upor do kramarjev, barantačev, Plevnarjev, ki poznajo samo kupčijska razmerja med ljudmi...“

„Saj, saj,“ je hitela Lena, „vem, vem, kdo si...“ Ali iz njenih hlastno vrženih besed se je čutilo razočaranje.

„Težko je tebi in meni, obema...“ je pristavila s takim poudarkom, da je Jerina nenadno vztrepetal. Obšla ga je trpka, jasnovidna misel: ona me nima za resneža. In v primeri z njo, ki je stala pred njim vsa željna polnega življenja, krepka in zdrava, se je zazdel ves, kakršen je bil s svojim sanjarskim zanesenjaštvom, tako neznaten in šibek, da se ni upal dalje govoriti. V tej minuti nekakega nemega dialoga je bolj ko kdajkoli poprej spoznal, da so njegove besede o „božjih in človeških pravicah, ki da mu dovoljujejo, da je poželel njo“ — samoslepilo. Natura pa pozna neke čisto drugačne postave — tudi to mu je vsevedno srce povedalo — in po teh postavah živi Lena, ki zaman pričakuje od njega jasnega, odločilnega dejanja. „In kaj sedaj?“ ga je mirno vprašala, tako mirno, kakor da je v njej že dozorel sklep.

V tej minuti je imel občutek, kakor da stoji na brodu, ki blodi po neskončnem vodovju. Nekje so utripale zvezde, ki so se vanje stezali črni slopi do nebes. Pa saj so bila ta drevesa tista drevesa, ki so tolikrat dajala pokoj tihim sestankom... Vsaka stvar mu je postala v tem hipu grozljivo tuja. Vsa pokrajina se je odločila od njega nekam daleč, da se ni več čutil enega z vsem. Najbolj pa je bila daljna Lena. Plah je stal pred njo in ni imel nobene besede zanjo.

„In kaj sedaj?“ Zdelo se mu je, da neprestano vrta vanj njeno vprašanje, na katero je bil samo odgovor spoznanja: „Proč, proč, proč...“

„O, mnogo sva kriva. Mnogo si kriv, ti sam, ti sam...“ mu je očitalo dekle.

„Ali zakaj, zakaj?“ se je v njem zbudil upor. Gledal jo je ves nesrečen. Ona pa je bila, oblita z mesečino, vabljliva kakor še nikoli.

„Lena!“ je hotel zaklicati, ali samo šepetaje je izgovoril njeno ime.

In spet se je spomnil Agatinih besed: „gospodar boste, naš gospodar...“

V tem hipu je bil pripravljen sprejeti nase še tako težko, njemu neprimerno nalogo, samo da bi mu ne bilo treba bežati v izgnanstvo. O, zdaj je šele začutil, kako je iskal doma in miru.

Lena pa je zrla v neko daljo, kakor da njega sploh ne čuti več kraj sebe. In kakor iz dalje je bil njen glas, ko mu je dejala:

„Pri nas se bo že v kratkem vse izpremenilo. Marta se poroči...“

„Marta se poroči?!“

„S Plevnarjem!“

„S Plevnarjem!“ Kriknil je kakor zadet. Dalje se ni upal izpraševati.

VII

ROŽE VENEJO

Jerina ni mogel več strpeti. Pol ure po povratku s sprehoda je ves nestrpen polegel na divanu svoje sobice in si zaman prizadeval, da bi mirno in do kraja premislil to zanj tako neverjetno vest o Marti in Plevnarju. Sklenil je spregovoriti z njo še ta hip, čeprav je bila ura že pozna.

Našel jo je v spodnji sobi, ko jo je pravkar zapuščala Lena, s katero sta imeli buren razgovor. Lena je vsa iz sebe odšla iz sobe; še na Jurijski, ki je obstal obotavljaje se na pragu, se ni hotela ozreti.

Marta je kazala tako obupan obraz, da je pričakoval Jerina, da bo zdaj zdaj začela viti roke. Tudi on sam je stopil v sobo tako prepaden, da bi se mu v tem hipu zazdel še tako neverjeten pripetljaj čisto razumljiv. Lenina novica o Mártini poroki je razrušila ves svet in zdaj je bil kakor brez čuvstev in kar nekam tuj za vse, kar bi se še utegnilo

zgoditi v tej hiši. Razpoloženje je bilo takšno, da nista ne Marta ne Jerina iskala uvodnih opravičilnih besed. Marta ga je vsa zbegana prijela za roko in mu s tresočim glasom dejala: „Povejte mi, prosim vas, kaj je z Leno? Vi edini boste vedeli. Usmilite se me, saj po vsem tem meni ni več živeti.“

„Poročili se boste...“ je pričel Jerina nekam suho in odsekano, „seveda... poročili se boste... Tudi zame je to novo. Strašno novo...“

Besedo „strašno“ je zategnil s posebnim poudarkom, kakor bi hotel z njo izraziti vse, kar je moral v nekaj trenutkih s silo v sebi potlačiti.

Pred pol ure je še ob Leni ugibal o bodočnosti... pred eno uro je še iskal zase smisla v tem domu... še to popoldne se je napol upravičeno poigraval z mislijo, kaj če bi postal tu gospodar...

Marta ga je prekinila iz zamišljenosti: „Tudi vam je novo, pravite? Leni sem vendar že razodela pred tednom dni!“

„Tako?! Lena mi ni nič povedala...“

Skušal je ohraniti glas kar moči miren, čeprav je v njem zaključala misel: Ni mi povedala? Lena mi ni hotela, ni mogla povedati! Zakaj ne, čemu ne? Skrivala je... Šele čisto na koncu je izpregovorila... v zadnji minuti...

Ni domislil do kraja.

„Govorite vendar, Jerina, tu stojite kakor okameneli, kakor da se je zgodilo bog ve kaj strašnega. Saj si moram o sami sebi misliti, da sem vama storila nekaj hudega, tako čudno se vedeta oba, vidva oba...“

Jerina je kar gledal. Čedalje manj jo je razumel.

Plevnar! Tisti, ki je v njegovi domišljiji zrasel v poosebljenega preganjača in uničevalca njegovega življenja, v poosebljeno zlo meščanske družbe z vsemi njenimi čednostmi dobrotljivosti, hlinjene prijaznosti in svobodnjaštva. Tisti, pred katerim je moral že nekoč bežati v noč in mraz. Plevnar! Plevnar!

Samo to ime je vpilo vanj, da je bil brezčuten za vse drugo. Na vso moč si je prizadeval, da ne bi izkričal vsega sovraštva do tega človeka, ki je prihajal že celó semkaj, kamor je Jerina pribežal iz strahu pred meščanskim svetom, iz hrepenenja po pravem domu. Saj ni mogoče, saj so to šele samo besede, se je tolažil in že se je bil pripravil, da bi začel na dolgo in široko govoriti ne samo o Plevnarju, marveč o svetu in življenju, katerega Marta sploh ne pozna. Ni se mogel načuditi: ta samostanska sestra, ta tolažnica in usmiljenka, se namerava poročiti? Ali, ko je hotel izpregovoriti o vsem tem, mu je upadel pogum. Še nečesa se je zavedel, ko je zrl pred seboj to strmečo, kakor po krivem zbegano ženo, ki je bila videti zbegana kakor dober otrok — zavedel se je, da bi bila vsaka njegova beseda zaman, da je vse to že sklenjeno nekje, kamor ne

seže osebna volja, kamoli šele vpliv tako nepomembnega človeka, kakor je bil v teh okoliščinah on sam. In vse njegovo osebno življenje se mu je zdaj zazdelo tako nevažno, da bi ga bilo sram, če bi poudaril sebe. In tako je samo boječe iztisnil iz sebe nekaj besed: „Z gospodom Plevnarjem? Poznam ga ... Nisva si dobra ... Ne morem za to ...“ Skoro proseče je izrekel ta „ne morem za to“.

„Nista si dobra ...“ je Marta trudno ponovila za njim, kakor bi hotela reči: saj mi je on že pravil o vas, saj že vse vem. Potem pa se je razvnela:

„Za božjo voljo, ali povejte mi vendar, čemu je Lena tako razburjena in“, prebadala ga je z žalostnim pogledom, „čemu ste tudi vi tako potrti. Ne tajite, iz glasu vam čutim potrto ...“

Jurij jo je gledal vdano in pričakujoče in zdajci se je spet odzval v njem skriti glas: morda pa vse to le še ni dokončno. Preudarjal je o Plevnarju: Leno je lovil, a ko ga je Lena odbila, se je polastil njene sestre. Golazen ... se je zdrznil Jurij in se zamislil v neke Lenine besede: „Ta da bi bil kedaj moj mož? Zadosti mi je bilo, da se me je le njegova roka dotaknila ... O! ... Kakor dotik gosenice.“ Moj Bog, ali Marta že res več nima naravnega nagona, ki bi ji povedal, kaj je zanjo prav ali ne. Ali pa je iz tiste vrste plahih, vdanih žensk, ki so rojene zgolj za trpljenje, ne za slast, in ki prve podležejo najbolj prostaškemu moškemu, ker so podobne trepetajočim pticam, ki jih omami mrzli kačji pogled?

Ni se mogel več premagati.

„Ne, gospodična Marta, kar ne morem verjeti, da se res nameravate poročiti s tem ... s tem človekom ...“ S tresočim glasom je skušal izraziti ves svoj stud do ljudi Plevnarjeve vrste.

„On ... on se je že približeval Leni ... toda zaman ...“ je pristavil odločno.

Tem besedam pa se je Marta samo nasmehnila, češ, seveda zaradi tega si njemu krivičen. Ne da bi mu hotela naravnost odgovoriti, ga je mirno zavrnila:

„Morda vam bom kedaj drugič razodela vse vzroke, ki so me dovedli do tega koraka. Saj pa moj sklep nikakor ni v vajino škodo. O, Bog vedi, da nočem nikogar oškodovati, najmanj pa Leno ...“

Jurij je ob tem opravičilu obstrmel. Celó ob taki odločitvi, je pomislil, se ta čudna samostanka ne more premagati, da ne bi govorila o koristi in škodi, o usmiljenju in obzirnosti do bližnjega. To bo ta žena še nesrečna! Le kako, le kako, se je čudil, si ona neki predstavlja življenje? Morda kot ponižno izpolnjevanje samih čednosti? O, ta otrok!

„Sicer pa“, je nadaljevala, „se tudi vidva z Leno pripravljata na neko odločitev. Nikoli nisem hotela posegati v vajine namere ... No,

povejte mi prav od srca," je zaprosila, „kajne, da se ne varam: Lena gre vendar z vami v svet? ...“

Jerina ni mogel ničesar odgovoriti. Tako preprosta možnost nekega dejanja, po katerem je vendar tako hrepenel, ki pa se mu je zdelo odmaknjeno za vedno v neizpolnitev, ga je iznenadila kakor nepričakovan udarec. Nepremično je zrl v Marto, kakor da išče pri njej pomoči. V resnici pa je niti videl ni. Misel za mislijo se je križala v njem: tedaj je Lena že govorila z Marto o naju? ... Morda me je morala zagovarjati in me opisovati kot človeka s sijajno bodočnostjo ... Morda mi le ni čisto verjela, da sem brez službe, da sem brez zvez, da sem, skratka, človek, ki se je samo domislil nečesa neskončno lepega, a se je moral zadovoljiti le z mislijo ...

O, Bog! Zdaj je vse razumel, vse je pregledal, vse je vedel. Zatrpel je tako silovito, da ni mogel več obstati v tem prostoru. Utegnil je samo še z ubitim glasom odvrniti:

„Ne, ne, Lena ne namerava zapustiti doma, ne vas ... toliko vem!“

„Ne?!“ je osupnila Marta. In v tem začudenju, v tej edini besedici „ne“ se je izražalo toliko vprašanj, ki so zadevala najglobljo usodnost, da ni mogla dalje govoriti. Morda se ji je v trenutku odkrila vsa nedoločnost brezciljnega razmerja med Leno in Jurijem, o katerem ni prav za prav vedela nič določnega, temveč samo slutila in morda celo napačno sklepal; morda se je zavedla neznosnih težav, ki bi utegnile nastati zanj, za Plevnarja in Leno, če bi v bodoče živeli vsi trije skupaj, saj je imela priliko videti, kako Lena Plevnarja prezira; morda je ona sama s svojo nameravano poroko uničujoče posegla v vez med Leno in Jurijem ... Vse se ji je zmedlo. In prav ona je hotela dobro Leni in Juriju, in hotela je rešiti posestvo in ga vsaj ohraniti tako, kakor ga je prejela iz rok prednikov. Niti najmanjša sebična želja je ni vodila takrat, ko se je odločila za možnost. In naposled: ali ni tudi ona imela človeške pravice na to, kakor jo ima vsaka druga ...? Kako čisto se je bila razveselila svoje plahe namere. Pa že takrat se je obotavljala in Plevnar je že izgubil pogum. Čudna žena sem, se je zavedla, moje življenje reš ni veselo ... Samo Plevnar je bil tisti, ki jo je vodil, da se ni zmedla v tem zanj novem, šele nastajajočem življenjskem redu. Zato je doslej tako skrbno molčala o vsem ...

„Ne?“ je vnovič vprašala, „Lena mi ni nič pravila o tem ... Saj ni bilo mogoče ž njo govoriti, taka je bila ...“

Jerina je bil pri kraju.

„Pustite me, pustite me, to je prežalostna zgodba ...“ je vzklikal kakor brezumen in odhitel iz sobe. Planil je na stopnice, da bi poiskal v zgornjih prostorih Leno.

„Uboga, uboga Lena!“ je vrelo v njem, „kako si želela odkriti v meni moža, ki bi se naslonila nanj, moža, ki bi ga lahko postavila proti Plevnarju, človeka, ki bi tudi lahko obnovil propadajoči dom. Jaz pa sem te potegnil le v vrtinec, rešiti te ne morem. Slabič, slabič . . .“ In vsa mržnja, ves prezir in vse sovraštvo, ki je imelo sploh kdaj prostora v tem neprestano borečem se človeku, se je zbralo v vihar, ki je butal vanj samega. Tako ni še nikogar na svetu zasovražil ko sebe v tem trenutku.

V tej usodni uri se mu je do dna odkrila najgloblja krivda njegovega ravnanja. Takemu spoznanju ni mogel več ubežati. Stopil je na dvorišče.

Ta trenotek ga je prešinil spomin na tisto jesensko noč, ko je prvič poželel Leno. Takrat se je širila pred njim še svoboda plavajočega pustolovca, ki še ni zadel ob verige korenin.

Ah, kaj, je zamahnil z roko. Tu ne gre niti za pustolovstvo niti za domstvo, se je tolažil, tu sta trčila dva svetova: meščanski s svojo tradicijo in . . . naš, še ne priznani svet, ki ima namesto tradicije bodočnost. Danes nisem nič, jutri sem vse, če lahko pokažem dva milijona dinarjev. Budalost. Nenadno ga je obšla neka misel. Kakor bi trenil se je okrenil in se vrnil v hišo. Marta se je pravkar odpravljala spat. Prestregel ji je pot. Nič se ni začudila, saj je bilo še toliko neizgovorjenega.

„Težko mi je za vas“, je zavzdihnila resnično ganjena. On pa jo je gledal kakor takrat v jeseni: mrzla drznost mu je sijala v očeh. Pred vsako odločitvijo je dobil tak izraz.

„Povejte mi, gospodična Marta, ali je res Plevnar rešil vaše posestvo? — S posojilom, seveda . . .“

Kar užival je nad tem vprašanjem, ki je imel že nanj pripravljen odgovor.

„Dà, želel mi je pomagati, in delno mi je tudi pomagal. Ali nenadna nesreča ga je spravila ob vse . . .“ „Ob vse?!“

Kakor da se je zagovorila, ga je zaprosila: „Ali, kajne, saj ne boste tega nikomur povedali, tudi Leni ne . . .“

„Tedaj . . . tedaj ga ljubite? Iz ljubezni se boste poročili?“

Ošinila ga je s tako užaljenim pogledom, da se je šele zdaj zavedel svoje drznosti.

„Dà, dà, ljubim ga, močno ga ljubim“, mu je odgovorila odločno, a vendar ni mogla zatajiti senčice negotovosti.

Jerina je povetil glavo in odšel v gornje prostore, ne da bi še kaj odvrnil.

Jaz nisem za ta svet, je čustvoval še pozno v noč. In venomer si je vsiljeval samoprevaro: saj vse to ni mogoče, saj se ne bo tako zgodilo.

*

Ta davninski dom, ki je toliko desetletij kljuboval vseh prihajajočim — saj je nad njim bdel dobri duh prednikov — se je pogreznil v tišino počasnega razpadanja. Kakor da so vsi slutili, da se tu pripravlja neka velika izprememba, so pritajili korake, zadrževali besede in le čakali. Nekdanjih dobrih prijateljev in gostov že davno ni bilo več blizu. Samo stara Agata jih je še nosila v živem spominu in vzdihovala po njih, kadar se je najbolestneje zavedla mrtvaške sedanjosti.

Še so hlapci in dekletke oživljali dvorišče, skednje, hleve in shrambe, ali tudi njim ni ostalo prikrito, da ta dom ni več enoten.

Marta se je čudno zakrknila vase. Po tistem burnem razgovoru z Leno sta šli obe druga od druge. Lena si je na vso moč prizadevala, da ne bi več žalila svoje sestre, zakaj vzlic svoji upornosti in odločnosti je bila toli občutljiva, posebno kar je zadevalo Marto, da si ni mogla odpustiti najrahljajšega pomisleka, s katerim je vznemirila čedalje nestrpnejšo sestro. In vendar se je tisti „burni razgovor“ zaostрил samo do upravičenega vzklika, s katerim je Lena poslednjič poskusila odvrniti Marto od možitve: „Na najin dom pomisli, če že nase nočeš. Samo nesrečo slutim...“ Ali Marta je bila že zapredena v svojo usodo.

„Tebi se ne bo nič hudega zgodilo. Mislim pa, da smem tudi jaz živeti po svoji volji, Lena. Moj dom bo tudi tebi vedno odprt...“

Ob poudarku „moj dom“ je Lena utihnila. Tedaj vendar „moj dom“, ne „najin dom“!

Zgodi se kakorkoli, si je rekla. Ali to uro se je v njej utrgalo nekaj, kar jo je od otroških let pa do zdaj vezalo na ta kraj, nekaj, kar je dajalo smisel in vsebino njenemu življenju in kar ji je bilo naposled le več kakor še tako omotično in trenutno ljubezensko zaživetje. Zdaj se je zavedla, da je stopila na križišče svojega življenja, ki je moralo izpremeniti dosedanjo obliko. S solzami v očeh je gledala na pokrajino svoje preteklosti — dà, vse, kar je tu lepega doživela, je že utonilo v mir preteklosti — in se ni hotela, ne mogla pomiriti z dejstvom, da se bo morala tudi ona posloviti od dekliško brezskrbnega domovanja.

Ne, Lena ni poznala Marte. Morda je ni mogla, ni hotela poznati, ker bi se drugače že zdavnaj morala ločiti od nje. In če je Marta zaslepljena? Pa že to, da se je dala preslepiti, je znak, da se docela razlikuje od Lene, ki je, mnogo bolj kipeča in vroča, vendarle imela razum in oster pogled. Kaj se prav za prav godi z nama? se je Lena izpraševala. Morda se lomi v naju privid o življenju, ki ga je ustvarila najina vzgoja, po kateri sva morale videti končni smisel vsega samo v ohranjanju davnine. Med naju, zasanjani v neresnično lepoto in srečo, je nekaj udarilo: Plevnar. Ali samo Plevnar, se je oglasila še globlja zavest, mar ne tudi

Jerina? Kaj je dobro, kaj je zlo? Ostati tu in vztrajati, četudi v čedalje neznosnejšem trpljenju — živeti kot senčna, nema spremljevalka ob sestri in Plevnarju! — ali pa oditi? Zaradi česa naj bi vztrajala? Dómu ne more več koristiti. Oditi? Za kom? Kam? Jurij Jerina? Kje je? Jerina je odpotoval — —

„Pokliči me, Lena, če ti bo še kdaj kaj zame. Pozneje, pozneje kedaj...“ so bile poslednje besede, ki jih je ves bled in obupujoč trgjal iz sebe, ko se je poslavljaj, kakor da se razstaja z življenjem.

Ko je Lena še gledala za njim, ki ni hotel niti z najmanjšo kretnjo izdati uničujočega ognja žalosti v sebi, se je zavedla: človeka izgubljam, edinega človeka. In z vsem srcem je čutila: v negotovo gre... naplaval bo kakor izruvano drevo na tuj breg... In vendar ga ni mogla poklicati nazaj. Neka neupogljiva trma jo je zadrževala, češ, tudi on se ni hotel sprijazniti z mojim domom; on sam bi lahko vse preprečil...

Ali zdaj je bil celó on zanjo le odmev. Pa naj se je še tako razdvajala v mislih na to in ono stran, premagati in izbrisati le ni mogla dejstva, da je vse njeno razmišljanje jalovo, in da je njeno srce celó le pri Marti in pri vseh teh stvareh, ki pomenijo njen dom.

Zbrala je vse moči in čakala.

Štirinajst dni pozneje sta se na tistem, ne da bi kdo vedel, poročila Marta in Plevnar. — — — — —

Lena se je bila umaknila za nekaj dni k neki svoji znanki.

*

Nekako ob istem času sta se nekega večera ustavila Jerina in njegov priložnostni znanec, starejši gospod, na pločniku sredi šumnega vrvenja mestnih sprehajalcev.

Ulice je prešinjalo dihanje mladega poletja in vseh ljudi se je pošlašala tista podtalno vznemirjajoča vročičnost, ki drami zatajene želje, podžiga strast, veča obup in polni vsakogar z občutkom življenja.

Starejši gospod je s trudnim pogledom meril vse te zgovorne, smejoče se mlade ljudi, ki so se razvneli v tisočeri pričakovanjih. Iz bližnjega parka so se razlegali zvoki vojaške godbe.

Jerina je mrko zrl na šumečo ulico.

„Meščanstvo!“ je siknil. S to besedo si je pomagal, kadarkoli ni mogel več strpeti v neznosnem stanju svoje negotovosti.

Spremljevalec se je malomarno nasmehnil:

„Mladost! Povsod ista, ne samo tu...“

Jerina pa, kakor da ni mogel razumeti:

„Meščanstvo je povsod, tudi na kmetih.“

Spremljevalec ga je začuden pogledal.

„Na kmetih? Pojdite, pojdite. Meščan, proletarec ... Kaj bi ... vse skupaj je eno: življenje, neopredeljivo življenje ... Vi pa res še nimate vzroka sovražiti ves svet. Počakajte malo, tudi za vas bomo še našli kak kotichek ...“

Jerina je bil že pripravljen sprejeti kakršnokoli službo, samo da bi bilo konec temu neznosnemu životarjenju. Nič misliti, nič želeči, samo delati, delati.

Ali prav na dnu se je oglašal strašen spomin na Leno in na Petrino-vino. Vse, kar je tam doživel, se mu je zdelo tako neskladno, tako odmaknjeno vsakemu razumevanju, da je kar vzrožil ob sami misli na preteklost. Ali ko se je čutil prostega „meščanskih zablod“, je še bolj vrtal vanj občutek: ne, ne, ni še umrlo zame vse tisto. Preveč sem pustil tam svojega življenja, preveč je ostalo tam mene samega, da bi mogel pozabiti. Hkratu po mu je govorila vest, da mora prav on tam še vse popraviti. Nenadno ga je obšla želja, da bi se ves razodel temu človeku, ki se je bil ž njim seznanil tako mimogrede, komaj pred nekaj dnevi. O njem je vedel le, da je uradnik, upokojen pred časom iz kdo ve kakšnih političnih vzrokov.

„Ali poznate nekega ravnatelja Plevnarja?“ je vprašal kar naravnost.

„Plevnarja? Kako da ne. Mož je podjeten, podjeten namreč, kakor je potrebno za naše čase ...“

Jerina se je ves zavzel: on mi bo morda povedal vso preteklost tega človeka, in morda bom še vse preprečil. Nenadno ga je obšlo neko prav fantastično upanje, bolj porojeno iz brezsilnosti, v katero sta ga pognala družba in njegova neustaljenost, kakor pa iz lastne volje, do kakega dejanja.

„Pojdiva v kako klet, tam vas vse razodenem“, je hitel Jerina.

„Plevnar je bil moj znanec, uradni znanec, bi rekel,“ je pričel upokojeni uradnik, „no, zdaj je posestnik, veleposestnik ...“

„Kakšen!“ je osupnil Jerina.

„Poročil se je. Pred nekaj tedni se je poročil, to vam je ptič! In še kakšen!“

„S Petrinovo? Že!“ je plašno zajeceljal Jerina in zašepetal nerazumljive besede.

Spremljevalec se je ozrl vanj: pred njim je stal bled človek, ki toliko da ni omahnil po tleh. Z rokami se je oprijel izložbenega zastora.

„Kaj pa vam je? Jerina!“

Ali medtem se je obupanec že preril skozi množico in izginil v gneči.

(Dalje prihodnjič.)

„Dvomesечно prosjačenje“ ... Že mogoče, ali bodi pri tej priliki povedano tudi to: zaradi neprestanih predjemov, akontacij, poračunavanj za nazaj in za naprej, ki jih je želel v svojem gospodarstvu do skrajnosti neredni Cankar, se se je upravnništvo „Slovenskega Naroda“, „Ljubljanskega Zvona“ in kesneje tudi „Slovana“ skuvalo in izjavilo: „Nič več, dokler se dolg ne poravna in se račun ne uredi!“ — Zaman je posredoval urednik, dosegel kvečjemu še majhno vsoto, naposled pa niti vsotce ne več ... Knjigovodje niso pač prav nič sentimentalni ljudje! Krivec pa je bil v Cankarjevih očeh vendarle urednik ...

Tu se dotika Cankar prvič tudi intrigantov, ki so prinašali „degutne, uma-zane reči iz Ljubljane“ na njegovo „mizo“. Že takrat je bila Ljubljana slovita po svojem zlobnem opravljanju in hudobnem zavijanju. Po tridesetih letih sem v korespondenci Zofke našel pismo svojega neprestano se šalečega in krohotajočega intimnega prijatelja, kesnejšega zelo visokega gospoda politika. Sporočil je bil Zofki svoj lastni, v kavarni izrečeni dovtip na njeno ljubezen z Jelovškom, a tako, kakor bi ga bil izrekel jaz kot najpodlejšo žalitev njene ženske časti. Žal, da je bil takrat presladki dovtipnež že mrtev. Prav taki prijatelji so delali zgago tudi med Cankarjem in mano. Kdo so bili, nisem nikoli zvedel, a mislim, da se v svojem sumu ne varam.

Z vso odločnostjo izjavljam, da nisem niti rokopisa „*Za narodov blagor*“ niti rokopisa „*Knjiga za lahkomiselne ljudi*“ niti sploh kakega drugega, založnikom poslanega Cankarjevega spisa čital pred natiskom, ker tega nisem nikoli utegnil.

Cankar omenja tudi, da se „zanimava za risanje in risbe“ ter da „kupuje take reči“. Cankar je bil resnično tudi sam dober risar in zanimivo bi bilo zbrati njegove risbe. Mene je na Dunaju portretiral naravnost izvrstno in zelo mi je žal, da mi je risbo s svinčnikom nekdo iz posojenega „Slovana“ izmaknil. Cankar se je pod svojim delom podpisal, torej jo je imel za vredno sebe in svoje risarske umetnosti.

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Lena je bila sama doma. Marta in Plevnar sta odpotovala na oddaljenejšo posestvo na Breg.

Prvi mesec tega čudnega sožitja je že mineval. Lena je živela ko nema tujka ob onih dveh.

Le doklej, doklej ...

Plevnar se je vedel do nje, kakor je ona izsilila: vljudno, pa mrzlo. Ogibala sta se drug drugega.

Lena je pravkar odložila Arijino pismo.

„... strašna stvar se je zgodila pri vas ... to je prevara, vnebovpijoča prevara. In mene ste kar izobčili ... Vsi moji znanci se zgražajo nad tem ... Vse meje pa presega dejstvo, da si je Marta že zdaj morala pri tebi izposoditi denar ... In ti vse to mirno gledaš? ...“ Itd.

Lena je raztrgala pismo in ga vrgla v koš.

„Moj Bog, kako grdo je vse skupaj. Vse skupaj ...“ je zavzdihnila.

Stopila je k svojim cvetlicam na oknih. Kako domotožno je s pogledi božala te svoje ljubljenske: begonije, fuksije, pelargonije, hortenze. Zapuščene so bile, čeprav jih je gojila vedno enako vestno. Ali njena roka, ki jim je prilivala, ni več izsevala nekdanje dekliške svežosti in iz oči ji ni več lila na cvetlice brezskrbnost.

„Rože venejo, venejo ...“ je zavzdihnila tako otožno, kakor da vene z njimi vred ona sama.

Ne, tu ne more več ostati.

Doklej še, doklej?

Zatekala se je k Agati kakor še v svojem detinstvu, in jo izpraševala po prejšnjih ljudeh na Petrinovem. Tri sto let so gospodarili, z Marto so dogospodarili in se umaknili za vedno. Plevnar je stopil na grobove.

VIII

IZGUBLJENI SIN

Jerini se je nenadoma zazdelo, da se je iz goste teme vzpel črn konj z jezdecem v škrlatnem plašču. Zdaj, zdaj ga bo pošastna prikazen zajela! Stisnil se je, kolikor je mogel, v bodeče grmičevje, češ, saj me tu nihče ne opazi, in je zadrževal dih. Zdajci — že je nočni jezdec blisnil mimo njega — je začutil, da se mu je ovila okrog vratu ko roka debela kača. Zakričal je na vse grlo, ali glasu ni nihče slišal. Zavedel se je, da je bil njegov glas komaj pritajen vzdih, in na čelu je začutil božajočo roko ... Taki prividi so se mu obnavljali že več dni ... samo za kratke hipe se je bil predramil. Vzduh po zdravih ga je rezko prebujal v resničnost bolniške dvorane. Suhotna in mrzla roka se je krčevito oprijemala odeje, oči so se mu samogibno ozirale po nešteti gubah in robih, ki so bili tolikrat edini opazovanja vredni predmeti izmučenega duha. Hkrati pa so se v brezzveznih odlomkih pojavljale podobe, ki se je v njih kakor v skrivenčenem zrcalu vnovič prikazovalo vse, kar je bil doživel zadnje tri mesece (najmračnejše v vsem dosedanjem Jerinovem življenju), vse do tiste ure, ko so ga našli stokajočega v groznici na tleh nekega na pol porušenega poslopja in ga z rešilnim vozom odpeljali v bolnišnico. Te podobe so bili bolj prividi kakor odsevi resničnosti, prividi neskončnih temačnih ulic, utesnjenih med črne hiše, ki v njih bivajo sami obupanci. Jerina je zablodil v to temno strugo, ko ni našel žive duše več, ki bi ji mogel potožiti vse svoje gorje. To gorje, ki ga je zavajalo v čedalje tesnejšo sotesko, se je javljalo v kar najbolj preprosti obliki: v resnični bedi. V stanju, ki se je vanj začel pogrezati ga ni nič

več plašil nemir borečega se duha, tudi ne boleš srca, ki hoče venomer kipeče radosti, marveč strah za golo življenje. Ostalo je samo še telo: žejno, lačno in zapuščeno telo. Sestradan, zanemarjen, brez novca v žepu se je vlačil iz dneva v dan, potikajoč se okrog ljudi, ki so mu eni dajali kos kruha, drugi prostor v drvarnici za prenočišče. Duh ni več izpraševal. Nekdanje ideje so se razpršile brez sledu, da človek kar ni mogel več verjeti, ali je bilo sploh kedaj mogoče verovati v nekaj vzvišenega, sijajnega, ko pa se je izkazalo, da se tisto vzvišeno in sijajno ne le „na dnu“ razpuhti v prazen nič, marveč da ima nekak smisel le v kulturnem življenju, ki pa je spet samo posledica vsaj kolikor toliko urejenih gospodarskih razmer. Da so spodobna obleka, zdrava hrana, primerno stanovanje včasih tisočkrat važnejše reči kakor še tako bistroumna, duhovita in globoka misel, in da je misel pomembna le toliko, kolikor je uresničljiva za izboljšanje našega življenja, in da je vse tisto modrovanje v poslednjem smislu vsega in o skrivnostih življenja le neka duhovita igra svojevrstnih blaznežev ali pa hinavcev — vse to je prihajalo temu osamelemu človeku na um, ko je z nekim naravnost strastnim preziranjem samega sebe kar tonil v zanemarjenosti, odmikajoč se še od tistih redkih nekdanjih tovarišev, ki je nekoč z njimi sanjaril o velikem prevratu vse družbe. Zdaj, ko je prosil miloščine pri predmestnih gospodinjah, vdano čakajoč v vežah pred kuhinjami, srečajoč se z novinci tekmeči v tem novem stanu (med takimi tekmeči je naletel tudi na mlade ljudi z izpričevali strokovnih šol), zdaj se mu ni že nič več čudno zdelo, če kdo prosjači. Česa naj bi se še sramoval, ko pa je moralo biti tako. Nasprotno, še misliti se ni več upal, da je bilo kedaj njemu drugače. Na ves svet je začel gledati iz cestne perspektive. Nepremakljivi zakoni družbe so se mu zdaj pokazali kakor mreža silo pretkanih in močnih ljudi, ki so si z njo varno ogradili svoje domove. Življenje se je razodevalo zdaj kot brezumje, zdaj kot igra nasilja in zvijačnosti, skratka kot torišče tisočerihih trenutnih slučajev in brezzveznosti, ki jih res ni bilo mogoče uvrstiti v noben okvir. A prav to spoznanje je gnalo Jerino v brezup. Njegov duh, ki je vedno in vedno vezal življenjske pojave v nekak, pa bodisi še tako umeten red, je posebno zdaj še mnogo bolj potreboval oporišča v trdnih oblikah. Oblike pa so se mu sproti zabrisavale. Ne samo, da se je vse tisto privzgojeno idealistično gledanje na življenje izkazalo kot puhla šolska modrost, ampak tudi razdelitev družbe v razrede je bila spet samo ena izmed stoterih abstrakcij, ki so ob živem dotiku s posameznimi „udi tega ali onega razreda“ izgubljale svoj smisel. Na kraju vsega je ostal le posameznik kot utelesitev nekih sil, ki imajo pač to lastnost, da se do skrajnosti bore proti drugi taki

utelesitvi sil. Najsi je ta posameznik ravnatelj I. I. ali pa eden izmed tisočev vajencev, ta kakor oni čaka, kdaj se bo povzpел za klin višje na družabni lestvici moči in ugleda. In ker le ni mogel in ni smel niti ure več živeti v priznavanju tega brezumja (kaj je tedaj dvig ali kaj padec?), je odkril v svoje veliko pomirjenje kot zadnji vir vsega življenjskega dogajanja: kri. Kri je tedaj tisti skrivnostni sok, ki izziva srečo ali nesrečo. Močna, zdrava kri sprejema iz veselja čudotvorne sile, ki pa zastrupljajo in razkrajajo slabotno kri. Ista sila je tedaj ali oživljajoča ali pa uničujoča glede na to, kakšen je organizem, ki jo sprejme vase. Trdovratno se je vdajal tem mislim, iz katerih je črpal tolažbo in opravičilo za svoje čedalje bolj žalostno življenje.

„Marta,“ je premišljeval, ko je zaužival ostanke bornega kosila v veži obcestne gostilne, „Marta nima zdrave krvi... Morda je tam že ves rod oslabljen... Ali Lena, ta je še močna... Lena!“ In bilo mu je, kakor da se bavi njegov duh z nekimi tujimi ljudmi, ki jih je nekoč mimogrede srečal, čeprav je bila vsa njegova podzavest preplavljena po njih.

„Morda je tudi moja kri slaba. Cesar sem se še kedaj lotil, vse mi je izpodletelo. To, to je tisto: moja kri! Moja kri je zastrupljena.“

S tako vero v srcu je pospeševal svoj notranji in vnanji razpad. Začel je kazati znake obolevosti: podrsavajoči koraki, upadlost lica, onemoglo telo, zanemarjenost v vsem — vse to ga je še bolj gnalo proč od ljudi. In tako so ga nekega dne našli na smrt bolnega v razpadli hiši kraj gozda. Obolel je za pljučnico.

*

... Stopil je v čudovit park, potopljen v pozno poletno solnčavo, kakršne v resnici nikdar ni: tako čudna vijoličasta svetloba je samo v sanjah. V bližini je stal v zatišju neznanih dreves, podobnih ogromnim rožnim grmom, baročni grad. Na široki verandi so se sprehajali ljudje, kakor da so se zbrali na pustnem slavlju: staroveški vojščaki, menihi, sportniki, gospodje s cilindri, dame v krinolinah, avijatiki... Med njimi je zagledal Leno, ki se je šalila z nekim gospodom. Ta gospod se je od vseh razlikoval po posebni obleki: ogrnjen v moder plašč je bil pokrit s triogelnim klobukom. Napoleonu je bil podoben, je pomislil in si zaželel, da bi ga videl v obraz. Kako, da me Lena ne opazi, je zatrpel, Lena! Ali dekle se je venomer šalilo z neznancem, in mahalo z nekim črnim predmetom. Neznanec pa se je bliskovito okrenil in že je stal pri Jerini.

Saj to je vendar Plevnar, je Jerina vzkliknil, a se ni prav nič začudil. Obšla ga je želja, da bi si segla v roke, še več: vzbudilo se mu je neko zagonetno ljubezensko čuvstvo, in kakor skozi meglo se je zavedel

besed, ki jih je bog ve kedaj slišal ali bral: „med dvema, ki se že na prvi pogled na smrt sovražita, se godi isto kakor med dvema, ki se vzljubita po prvem srečanju — med njima valuje eros.“

„Plevnar!“ je nekako klical ali vsaj hotel klicati, „Plevnar, ti ljubljeni moj...“

Oni pa se je tenko smehljaj in brezglasno govoril: „Ali jo vidiš,“ kažoč na Leno, „kako se igra s črno rožo? Glej, črno rožo drži v roki... kako nesmiselno...“

Jerina je ostreje pogledal: Lena je res imela v roki nekako vejico s šopom črnih cvetov.

„Pojdiva, pojdiva odtod!“ je velel Plevnar, kakor da bi hotel reči, da se je igre s črno rožo naveličal.

Neumne sanje, se je še v zmedenosti Jerina zavedel, ali želel je, da bi sanjal še dalje, kajti tudi te sanje so morale imeti nekak smiselni konec. In ko ga je gladila roka usmiljene sestre, je še vedno mrmral: „Plevnar, Plevnar...“

Med boleznijo so ga obiskovali ljudje, o katerih je le malo slišal. Bili so daljni sorodniki, ki so mu pripovedovali, da jih je „strašno zadela vest o njegovi žalostni usodi“ itd., hoteli so se izkazati posebno dobrotljive s tem, da so obljubljali urediti mu čisto novo življenje. Bil je do vseh ravnodušen ko človek, ki mu sveta ni več mar. Samo spanja si je želel, tistega globokega spanja, iz katerega se je na pol dramil v omtične sanje o Leni, sanje, ki so se vedno pretrgale pred koncem.

Počasi se mu je zdravje vendarle vračalo. Ali bil je zelo izpremenjen. Na ljudi in njihove zamotane zadeve je začel gledati kakor na nekaj, kar je brez teže. Mnogo je videl, mnogo je slišal v tej veliki dvorani, iz katere se je umikalo življenje. Ječanje in stokanje, preplašeni vzdihji sredi noči, molitve in kletve — vse to se je zlivalo v neko izpoved, ki ji Jerina ni znal najti besedila. Občutil jo je glasbeno. Izraza ji je dal s svojim sklepom: „O, če mi bo še kedaj zaživeti zunaj te žalostne hiše, bom živel tiho, brez teže. V življenje ne bom več posegal. Tudi bolnik ne posega več v življenje, a zato, ker nima moči. Kako čudežno pa bi se uravnovesila razmerja med ljudmi, če bi tudi vsi tisti, ki v njih kipi zdravje in ki so močne krvi, sami iz sebe zaživali prosojno, da bi bili brez teže..., mislim, da bi bil ves svet nepopisno krasen vrt...“

Take želje pa mu je razvnel še neki starec, ki je imel posteljo kraj njega. Bil je to samotar, ki je bival že več let v neki gorski duplini. Poznal je vsa zdravilna zelišča, mnogo je molil in nekateri ljudje so trdili o njem, da vidi v prihodnost. Mož je imel za seboj burno pretek-

lost. Ženske, delavski upori, snovanje tajnih organizacij v velemedstih, preganjanja — vse to ga je toli utrudilo, da je šel iskat miru v vrtnarstvo, naposled pa mu za spokornišstvo niti to ni bilo dovolj in je peš romal v sam Jeruzalem, odkoder se je vrnil kot sveti človek in hodil po kmetih, vzbujajoč pozornost s svojimi valujočimi belimi lasmi in dolgo preroško brado. S tem možem, ki je po nekaj dneh spet zapustil bolnišnico, se je Jerinov duh mnogo ukvarjal. Kako hitro je znal stavec s svojo modrostjo ozdraviti vse trenutne bolesi! K njemu bom šel, kadar mi ne bo več živeti, si je rekel Jerina, čeprav je prav na dnu le podvomil v vsemoč take modrosti: od neizkušenega in trudnega starca ga je ločilo par desetletij moške dobe.

Neki dan ga je nepričakovano obiskal njegov stric, veljaven in vpliven meščan, ki mu je zabičil, da mora odslej „kratkotomalo dati slovo pustolovščinam in vstopiti v službo, da bo vreden član človeške družbe in Jerinovih; sramote, da je že storil dovolj...“ Jerina se je sprva docela strinjal z veljavnim dobrotnikom. Tik pred odhodom pa je prejel na svoje nepopisno začudenje pismo od — Plevnarja:

„... O tako nujni zadevi moram s teboj govoriti, da nestrpno pričakujem Tvojega odziva, kdaj in kje se lahko vidiva med štirimi očmi... Ti ne veš, kako Ti bom hvaležen...“

Plevnar! To je bila daljna preteklost. Kaj še ni dosanjana groza noči na Petrinovini? Še? Doklej še?... In nekdanje rane so se spet vnele, čeprav se je medtem zgostilo že toliko hudih doživetij. S Petrinovino ga je vezalo nekaj usodnega, živo se je tega zavedal. Lena je bila spojena z njegovim življenjem, da jo je čutil vse dneve in noči kot nekaj neločljivega, kot nekaj, kar je postalo že del njega samega. Kaj mu hoče zdaj Plevnar? Lena se ga pa ni spomnila? Ne, ni obiskala.

Radoveden in vznemirjen je zapustil bolniško sobo: pred njim se je širilo življenje tisočerihi možnosti. Hkrati pa je bilo vse tako prazno okrog njega: vroče poletno popoldne, prašne ceste, dolgočasni mestni ljudje in pot na njegov novi dom pri osamelem stricu.

Lena ga ni obiskala...

Ali, če bi se Jerina samo nekaj ur še zadržal, bi dočakal neverjetno presenečenje: Lena je pri vratarju povprašala po njem. Tisti čas pa je on že poslušal nasvete svojega novega dobrotnika, ki mu je preskrbel službo pri nekem arhitektu, „kjer boš imel dovolj prilike, da pokažeš svoje talente. Tudi dobrih zvez ti ne bo manjkalo, le name se zanesi, zato pa se izkaži hvaležnega. Vstopi v društva, ki se v njih zbirajo ugledni napredni ljudje...“

Jerina je vse to vdano poslušal, ali na dnu se mu je budil že nov upor.

(Dalje prihodnjič.)

O p o m b e k 17. i n 18. p i s m u. Za letnik 1903/4 „Slovana“ (ki je izdajal 1. številko vedno 1. decembra in 12. številko zmerom 1. novembra) sem bil pridobil Cankarja, da mi je pisal uvodno novelo: „*Novela doktorja Grudna*“. Pisal jo je sproti. S 5. številko je bila novela zaključena in nato mi je poslal novo, „*Sreča*“, zopet za petero številko, a končno še črtico „*Na Golgato*“. Ker pa je živel tako rekoč iz roke v usta in ni mogel skoro nikdar počakati, da bi številka izšla z njegovim natisnjenim nadaljevanjem, je zahteval zmerom honorar naprej na temelju pravkar poslanega rokopisa. Iz tega dejstva so se porajali konflikti, ki so postajali zame vedno nevarnejši. Cankarju nisem mogel dopovedati, da založnik zaradi urejenega knjigovodstva ne more in noče pristati na neurejeno plačevanje honorarjev. Ponavljalo se je torej isto, zaradi česar sem imel otepavanje že prej z upravištvom „Slovenskega Naroda“. Iz istega vzroka se je kasneje do grda sprl ne le z menoj, temveč leta 1914. tudi z „Ljubljanskim Zvonom“: novelo „*Ottakring*“ je pač začel v 1. številki, a jo nadaljeval šele v 4. številki; nato je zahteval, naj urednik odstopi, in, ker mu založništvo ni ugodilo, „*Ottakringa*“ sploh ni več poslal. Tako je spis ostal v „Ljubljanskem Zvonu“ brez zaključka.

Med 17. in 18. pismom je vrzel. Cankar mi je navdušeno poročal o velikem uspehu slovenske umetniške razstave na Dunaju, ko sem ga naprosil, naj mi za „Slovana“ pošlje nemudoma poročilo o nji. Ker pa Cankarju nisem zaupal, sem prosil obenem za poročilo tudi Otona Župančiča. (Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

IX

M R E Ž A

Plevnar je po cele dni in tudi preko noči izostajal z doma. Marta, ki se je trudila, da bi mu v vsem ustregla, čeprav se še ni mogla prav sprijazniti z novim življenjem, je že v kali zatrla najrahljejši dvom ali pomislek, ki bi zadeval njenega moža.

Če je že prej kar bolešno vestno izpolnjevala vse, kar ji je nalagal zakonik družbe in Cerkve, je zdaj izgubljala še tisto malo samostojnosti, kolikor je je ohranila v dolgotrajni osamljenosti.

Po vasi so se širile različne govorice in čenče o Plevnarjevem življenju. Nekateri so celó trdili, da mora vzdrževati dva nezakonska otroka, drugi so ga baje videli, kako se je shajal z neko malopridnico, ki jo je bil zapodil šofer, tretji so slišali nekje, da je še kot ravnatelj poneveril veliko vsoto, ki da jo zdaj misli plačati z Martinim posestvom. Najsi so bile govorice osnovane ali ne, vaščani so se ga ogibali, čeprav so ga pozdravljali celó nekam spoštljivo. S posli in služinčadjo je bil

osoren in ukazljiv kakor tisti, ki prav na dnu čuti, da nima nobene oblasti. Družil se je z mešetarji, priseljenimi gostilničarji, in z vsakomer, ki se je ponašal z neko umišljeno izobraženostjo, načrpano iz dnevnikov. Spuščal se je celó v politične razgovore in znal se je silo spretno izražati, da se ni nikomur zameril, izogibajoč se načelnih izjav, ne samo, ker ni imel načel, ampak, ker je bil po svoje „spravljiv“. Skrivaj je želel stopiti čimprej na čelo občine. Kljub dozdevni veljavnosti, ki jo je v neki meri dosegel kot gospodar tako obsežnega posestva, ki pa je bilo še vedno last njegove žene Marte, je bil njegov položaj vendarle žalosten, saj je imel v Leni smrtnega nasprotnika od prve ure, ko je stopil v to hišo. Ta nasprotnik mu je kazal ves svoj prezir ob še tako neznatni priliki. Že tisti hip, ko je hotel svakinjo poljubiti kot svojo novo sorodnico je doživel zavrnitev: umaknila se mu je z izrazom ogorčenja in užaljenosti. In od tedaj se je začela med obema skrivna borba, v kateri pa je on podlegel. Najsi je karkoli pripovedoval, Lena mu je vedno oporekala, in z neko njej lastno mirnostjo je znala ponižati ljudi Plevnarjeve vrste. Marta tega tihega boja ni razumela. Kakor da se boji svoje sestre, se ni niti upala opozoriti Leno, da jo njeno vedenje vendarle žali. In čudno: tudi Plevnar je postajal v prisotnosti Lene čedalje bolj molčeč in plah. Kar vase je zlezal ta človek, ki je hotel z eno kretnjo preoblikovati Petrinovino. V strahu, da ne bi tudi drugi opazili njegovo nemoč pred Leno, se je je izogibal. Iskal pa je drobnih povodov, da bi se za preziranje maščeval. In prav tu se je razodela nizka duša tega kramarja v vsej otipljivosti. Nekega dne je opazila Lena, da je lastavičje gnezdo v veži razdrto. Še prejšnji dan so mladiči izletavali z glasnim čivkanjem, da jih je bilo veselje gledati. Te lastavice so bile Lenina velika ljubezen.

S solzami v očeh je Lena gledala preplašene ptičke, ki so vriščeč obletavale svoj porušeni domek.

„Kdo da je razdrl?“ se je Plevnar po kosilu nasmehnil. „Prava reč, take lastavke. Nekateri pripravljajo iz njih celó slastno kosilce; kaj bi s sentimentalnostjo...“

Lena je kar vztrepetala ob takem odgovoru.

Drugič je spet našla razbit lonček s potrganimi fuksijami.

„Teh rož je že od sile pri nas. Sama zamuda časa. Kakor, da ni drugega dela...“ je menil Plevnar mimogrede.

Nekoč je Lena po povratku domov zvedela, da je dal Plevnar ustreliti psa čuvaja, ki je že toliko let stražil hišo.

„Bolan je bil,“ jo je tolažila Marta, „moral ga je dati ustreliti.“

Ostročutna Lena pa je tudi v tem dejanju videla izraz Plevnarjevega sovraštva. Ob neki priliki jo je presenetilo Plevnarjevo kričanje nad hlapcem.

„... Tu nima nihče drugi ukazovati ko jaz! Ali si razumel? Zdaj sem jaz tu gospodar in amen...“

Zvečer je Lena na videz mirna (bila pa je voščeno blede v obraz in roka ji je kar podrhtevala) presenetila Plevnarja vpričo svoje sestre: „Zapomni si, zdaj je še vedno Marta tu gospodar in lastnik! Razumeš? In tudi jaz sem še tu!“

Plevnar je razumel, Marta pa ne, zakaj ljudje s slabo vestjo marsikaj razumejo. Ni se upal Leni odgovoriti, zato pa je Marto venomer ves iz sebe prepričeval, da mu ob Leni ni več živeti in pomiloval samega sebe:

„O, tako lepe načrte sem že imel! Petrinovina je zaklad, ki bi ga moral ‚moderni ekonom‘ izkoristiti. Ko pa imam vezane roke. Ti ne preštani Lenini očitki, da nisem lastnik tega posestva in da nisem gospodar, mi izpodkopavajo ves ugled pri ljudeh. Ali ne vidiš, da se mi že hlapci za hrbtom muzajo?“

Marta je po svoje zagovarjala Leno, češ da ona vendar ne more razumevati smisla ‚moderne ekonomije‘, in da je pač rahločutno dekle; naj ji oprosti in se potruži biti ž njo obziren in gotovo se bo tudi ona vživela v nove razmere.

„Vidiš Lena,“ jo je nekam v zadregi opozarjala, „to ne gre. Kaj pa ti je zakrivil? Moj mož je ... Dobro hoče nam vsem...“

„Kaj je zakrivil? Morda nič. Morda pa tudi...“ (Zdaj jo je Lena spomnila lastavičjega gnezda, potrganih cvetic, ustreljenega psa in besed „zdaj sem pa jaz tu gospodar“, vsega tega, kar je doslej s pekočo bolestjo skrivala v sebi.)

„In najsi tudi ni ničesar takega zagrešil, dovolj je že, če je zmožen takih dejanj. In zmožen je! Kako ostudno se je zadnjič posmehoval mojemu ogorčenju, saj veš.“

„Pojdi, pojdi, Lena. Samo dražil te je. In če se kdaj razburi, kdo bi se ne. O koliko in kakšnih načrtov je že zasnoval...“

Skratka, Marta je v svojega moža slepo verovala.

„Dobro, Marta, ali posestvo je v nekem oziru tudi moje. Vse življenje sem pomagala tudi jaz ohranjati ta dom, zdaj pa naj se kar zlepa umaknem? Ne, ne, nikdar ne bo tale priseljenec podiral, kar so zgradili naši predniki, naši pošteni predniki!“

„Moj Bog, Lena, to je od sile. Kako govoriš!“

„Nič. Upirala se bom, razkrinkala ga bom. On ni pošten!“

Ob teh besedah je Marta kar ušla iz sobe. Med Leno in Plevnarjem je stala ta občutljiva žena, vsa zaverovana v svet dobrote in molitve, kakor trepetajoča bilka v vrtincu. Ali se bo moral res nekdo od njih treh umakniti kot žrtev? Žal bi ji pa le bilo za Leno... O, ona ne sme proč!

*

Lena je budno pazila na vse, kar bi ji moglo razkriti preteklost in sedanost Plevnarjevega življenja izven Petrinovine, kajti neka trdovratno povračajoča se slutnja ji je govorila, da mora biti pred Plevnarjem na straži, če že ne zaradi sebe, pa zaradi sestre, ki se je bila po njenem prepričanju nesrečno poročila. Le kako, da se je sploh poročila in še s tem človekom, ki je bil vse prej, le tisto ne, kar bi skladno dopolnjevalo Mártnin značaj.

Neko popoldne jo je med likanjem iznenadilo sirovo vpitje pred hišo. Stopila je na prag in zagledala delavca Jerneja, znanega vaškega razgrajča, ki je hodil raznim družinam pomagat ob košnji ali kadar koli, če je bilo dela preveč. Bil je spet močno vinjen. Preklinjal je in s stisnjenimi pestmi grozil. Pred Leno ga je postalo kar nekam sram in skušal se je opravičiti, češ da ga je pravkar Plevnar raztogotil. Plevnar? Lena ga je ogorčena zavrnila in mu velela, naj gre mirno svojo pot in naj se pride pritožiti v drugačnem stanju. Oni pa se ni dal odgnati, marveč je začel znova mahati z rokami in vpiti:

„Ne, ne... prej ne grem, dokler ne povem čiste resnice! Ta hudič me je ogoljufal. Za cel mesec mi je dolžan plačo! Pa ne samo meni, še marsikomu drugemu. Ampak, če so drugi take mevže, da molče, jaz ne bom in ne bom molčal. Naj mi le pride v roke! In tudi moje sestre ne bo zalezoval. Če ga je že marsikatera zapodila, naj ne misli, da se bo grel pri nas. Táko mu bom zagodel, da bo pomnil do smrti! Ta hudič... Kar vso vas vprašajte, to vam bodo povedali o njem lepe stvari... tudi o tem, kaj dela z vašim denarjem...“

Lena ni mogla več poslušati. Po vsem telesu je vztrepetavala. Takega ponižanja še ni doživela ta hiša!

Petrinovi, ki so pol stoletja veljali za najuglednejšo in najčistejšo družino, so zdaj kamen spotike potepinom, kakor je ta razgrajč? Petrinovi? Ne, Plevnarjevi! Samo Lena je še Petrinova! Marta je svoje čisto ime, svojo poštenost in ime svojega doma vrgla ponižno pred noge ničvredneža, kakor je Plevnar!

Leno je bilo v dno duše tako sram, da je zbežala in se v svoji sobi razjokala kakor še nikoli v življenju.

Vsa zmedena je znova in znova poslušala v duhu besede, ki jih je bil izkričal delavec Jernej. Ne, saj to ni res, to vse ni res, se je skušala

tolažiti. Njega, Plevnarja je hotela sama pred seboj razbremeniti vseh teh dolžitev, ki so tako težke padle na vso hišo. Zaman, zaman, tudi če bi vse to, kar je slišala, bil le izbruh pijanega klateža, madež bi vendarle ostal, kajti že to, da se je nekdo upal kaj takega trditi, dokazuje, da krožijo med ljudmi neke govorice, ki niso brez stvarne podlage.

Lena je izprevidela, da mora vsaj ona ostati hladna, če je že Marta izgubila vso razsodnost, in brez čuvstev zasledovati svoj cilj do kraja: spoznati Plevnarja do dna, najti oprijemljive dokaze njegove nepoštenosti in ga za vedno onemogočiti v tem domu.

Ali že nekaj dni pozneje se je zavedla, kako težka naloga je to. Ne samo, da ni zvedela pri ljudeh ničesar prijemljivega, temveč je celó začutila, da so vsi ti ljudje pripravljeni vsako svojo trditev preklicati, kamoli, da bi jo še izpričali pri sodišču, brž ko bi jim bilo tako ravnanje v korist.

Oprezno je opozorila Marto, naj bo pozorna. Marta jo je začudena pogledala, kakor da je sploh ne razume. Slednjič je zavrnila vsa Lenina namigavanja kar na kratko: ljudje da so zavistni, škodoželjni, hudobni, on pa, da je mož širokega obzorja, velikih načrtov, vrhutega pa osebno res prizanesljiv in dober. Njena narava ni dopuščala možnosti zagonetk v življenju. Njen mož je bil dober že zato, ker je bil njen mož. Ta žena, ki je odkrivala v slehernem človeku kristjana, je zdaj malone zasovražila vse ljudi, ker je vsa taka lepa čuvstva prenesla na tega človeka, ki je imel samo to prednost, da si je znal pridobiti njeno usmiljenje in da jo je umel presenetiti v njenih nevarnih letih. V tem, da so Plevnarja postavili za predsednika okrajnega cestnega odbora, da so ga bili izvolili v šolski svet, da je bil član raznih krajevnih društev, v vseh takih neresnih odlikovanjih je videla izraz spoštovanja, ki ga izkazujejo ljudje njenemu možu. Niti na misel ji ni prišlo, da bi utegnile poveritve vseh teh „častnih služb“, s katerimi se je Plevnar pred njo tako ponašal, izvirati iz čisto preprostega dejstva: lov na njeno premoženje.

In vse te dni, ko je Lena čedalje bolj samevala, zavzeta po snovanju, kako odgnati nevarnega rušilca njenega doma, vse te dni je Plevnar pripravljal naklep, kako bi si čisto pravno prisvojil to posestvo, kajti v to ga je gnalo še nekaj drugega ko osebni pohlep — neka zamotana obveza do zavoda, od katerega je bil svoj čas tako nenadoma in zagonetno odpuščen. Ni minil večer, da ne bi Marti vsaj namignil, da je njena „srčna dolžnost“ dati mu vse pravice, ki jih drugod uživa hišni gospodar“. Te pravice je sicer užival, posestnik pa le še ni bil. Poskušal je vse načine, da bi ji dokazal, kako upravičene so njegove zahteve.

„Glej, so stvari, ki jih je treba pismeno urediti in potrditi. Misliš, da me ne boli preziranje in posmehovanje sosedov, češ, gospodar hoče biti, pa je itak vse ženino. Glej, saj ne gre zame, gre za moj ugled. Moj ugled — tvoj ugled. Med temi ljudmi nimaš veljave, če nisi posestnik. Šele tedaj bom lahko neovirano dozidaval in širil Petrinovino, ko bom z dejstvom, da sem res jaz lastnik, zavezal vse te hinavske, obrekljive jezike. Gre pa še za nekaj: tvoj dolg, ki ga zdaj težko odplačuješ, bo kar skopnel, brž ko bomo začeli na veliko gospodariti. In elektrarna in velika žaga — bližnja bodočnost! In avtobusno podjetje! Tudi županstvo imam v mislih. Ljudi bom pridobil, vsi bodo na moji strani. In, če ti razkrijem prav najskritejšo željo: biti poslanec, ljudski zastopnik! Kaj praviš? Zveze dobim — mala stvar. Potem . . . potem . . . Ali začeti je treba, samo začeti. To pa zavisi od tebe.“

Zdaj je obrnil vanjo pogled, ki je izražal lokavost, neizprosno voljo, strah, dvom in prošnjo. Marta je zrla mimo njega v nedoločeno in to ga je zelo vznemirilo.

„Marta, glej . . .“ je spet hotel pričeti. Njen negibni, skoraj srep izraz je mahoma privzel senco žalosti. „Marta!“ je zaprosil in nenedoma se ga je polastila neka nerazumljiva preplašenost. Vsega tega pa ona sploh ni opazila. Položil ji je roko na rame in zašepetal: „Zakaj si žalostna?“ In v tem glasu je bilo toliko milobe, kakršne pri njem sploh ni doslej poznala. Osupla se je ozrla vanj, ki je bil čudno nemiren.

„Veš li,“ je spregovorila, „kako si želim miru? Kaj bo res pri nas trajal ta nemir do konca dni. Razprtija med nama in Leno me živčno uničuje. Tudi ti bi moral biti drugačen. Toliko živiš z doma. Včasih se vrneš ves tuj, da mi je kar tesno ob tebi . . .“

„Ampak pomisli vendar, gospodarski opravki . . .“ je zinil samogibno s suhim glasom. Čeprav je bil njen opomin izrečen tako rahlo, vendar se je on v sebi ves zmajal. Takega odgovora ni pričakoval. Marta nekaj ve, nekdo ji je morda o meni nekaj natvezel . . . ga je napadla strašna slutnja.

„Kaj ne vidiš,“ mu je odgovarjala, „koliko trpim?“ Želela sem si tihega, res družinskega življenja. Skupaj bomo istih misli, istih želja, sem mislila. Ti pa nas hočeš (besedico „nas“ je poudarila ob misli na Leno) zaplesti v vrtoglavo kupčijo, ki mi niso po volji, da ti kar odkrito povem. Glej, mar ti ni dovolj življenje pri nas, kakršno je bilo doslej? Družina . . .“

Presekal jo je s prisiljenim nasmehom: „Počakaj, počakaj, tudi družina še pride . . .“ in skoraj žaljivo se je ozrl na njeno telo.

„Pa pustiva to“, se je premislil in okrenil pogovor drugam. Kmalu za tem pa je odšel v svojo sobo in pustil Marto le na pol potolaženo.

Ko je bil sam, je ves blaznel od jeze. Zdaj je prvič doživel, da Marta ne odobrava njegovega hotenja. To je Lenin vpliv! je siknil skoz zobe. Vlegel se je na zofo in skušal urediti misli. Ali je Marta res kaj zvedela? Ali kaj? Domislil se je odpuščene igralke, s katero je živel še potem, ko je že gospodaril na Petrinovini; spomnil se je tudi treh drugih, zanj manj pomembnih žensk, ki jih pa je odpravil z Martinim denarjem. In dotipal se je do najskritejše črne rane v sebi, ki ga je venomer pekla in grizla in ki bi jo zacelila samo Marta. O, Plevnar ni bil sentimentalni in za utešitev svojega brezmejnega častihlepja in samogoltne zapravljenosti se ni obotavljal uporabljati zvijačnosti, nesramnosti in sile, če je kazalo. Ali črna rana, ki jo je doslej še moral skrivati pred ženo in vso okolico, ga ni bolela zaradi kakih očitanih vesti — taki očitki, če bi jih sploh poznal, so spadali zanj v poglavje sentimentalnosti — pekla in grizla ga je le okolnost, da se mu še vedno ni posrečilo dobiti Petrinovine v izključno svojo last. Od vseh ljudi, ki so le količkaj poznali njega in Marto, je bila menda Marta edini človek, ki si je domišljala, da jo Plevnar ljubi, ljubi tako nekako, kakor je to poznala iz svojih plahih davnih sanj ali iz popisov krepostnega družinstva. Malokdo pa je vedel, da se je Plevnar prav za prav po tuji volji oženil s to nesrečno zaupljivo ženo, do katere ni občutil niti diha moške strasti. Pač pa si je ta omejeni, sirovi duh domišljal, da bo našel v Leni dekleta, pri kateri se bo kakor pri tolikih drugih njemu primernih prijateljicah nasičal njegov topi nagon.

Lenin odločni odpor že po prvem srečanju pa mu je za vedno onemogočil vsako zbližanje z njo, in ga je sprva tudi užalil v nekaki moški časti, kar pa je človek, kakor je bil Plevnar, kaj hitro prebolel. Ni pa mogel preboleti dejstva, da se mu še po šestih mesecih zakona ni posrečilo prisvojiti Petrinovine, katere se ni smel odreči po višji zahtevi. To višjo zahtevo pa je izrazil nadzorstveni svet podjetja, ki mu je tako nespreno ravnateljaval Plevnar. Nekaj mesecev pred njegovo poroko, je revizija odkrila poleg drugih nerednosti v vodstvu zavoda še ogromen primanjkljaj, ki ga ni bilo mogoče prikriti pred javnostjo. Gospodje, ki sicer niso bili preveč tenkovestni, so se na seji vendarle spogledali. Plevnar se jim je v odgovor nekam nenavadno bled samo nasmehnil, sicer pa se zaradi svojega le preotipljivega „gospodarjenja“ sploh ni poskusil braniti. Zadeva bi morala priti seveda pred sodišče, kar bi pa ne uničilo le Plevnarja, marveč bi tudi neprijetno prizadelo nekatere člane nadzorstvenega sveta. Zato so se gospodje sporazumeli tako, da bo pač

moral Plevnar zavod takoj zapustiti in se zavezati, da vsaj v enem letu poravna vse svoje obveznosti, pripravljeni pa so mu bili pomagati z nasvetom, kje in kako doseči to kritje.

„Nerodna zadeva, res, gospod Plevnar,“ ga je tolažil neki gospodarstvenik, „ali vse se bo še uredilo. Iz svoje prakse“ — mož je imel svojo ‚prakso‘ po vzorcu zdravnikov, odvetnikov, inženerjev — „iz svoje prakse vem mnogo podobnih primerov. Neki moj znanec se je zapletel v slično nepriliko. Ni segel po samokresu, tudi v vodo ni skočil kakor marsikak slabič. Veste kaj je storil? Banka, pri kateri je služboval, mu je poiskala zaupljivo, krotko nevesto s precejšnjim premoženjem, in stvar je bila v redu. Mož je imel le to smolo, da se je pozneje žena ločila od njega, ali to je bila njegova zasebna zadeva, svoj cilj pa je vendarle dosegel. Če me hočete poslušati in ubogati — na razpolago sem vam. Poglavitno je, da ostane vsa zadeva med nami kakor se poštenjakom spodobi . . . Ali povem vam, najkasneje v enem letu mora biti za kritje poskrbljeno . . .“

Plevnar je bil po takem nasvetu ves iz sebe od sreče. Izkušnja je bila sicer draga, in v vse bi rajši privolil kakor v ženitev — on, ki je imel toliko obveznosti do žensk na vse strani, on, ki je še pred kratkim sanjal o potovanju v Pariz — ali zdaj ni imel drugega izhoda in sklenil je, da bo privolil v vse in prenesel tudi eno ali dve leti zakona, le da si spet opomore . . . In mešetarji so ga uvedli na Petrinovino. — — —

Lena je nevarna ovira, je spet zaječal. Ona mora stran! Hkrati pa si je očital, da je preneroden igralec. Ali, kako naj bi se še in še krotil in zatajeval, ko pa je prav te dni prejel od vodstva ponovni opomin, da naj že kaj ukrene v tisti zadevi. Tako je visel ko lutka na nitki, nihajoč med zdravim odporom duha Petrinovine in brezosebno logiko bilančnega izkaza. Vedel je, da brž ko pokrije svoje obveznosti, to je, ko izroči Petrinovino tistemu zavodu v plačilo svojega dolga, s tisto uro je onemogočen i tu i v mestu, zakaj smisel njegovega obstoja bo za gospode revizorje tedaj prenehal in naprej jih ne bo utegnila več zanimati usoda nekdanjega ravnatelja. Kaj ga pa čaka na Petrinovini, o tem se mu niti ni zdelo vredno razmišljati, čeprav ga je kdaj pa kdaj za hip obšla radovednsot: kako bo Marta vse to prenesla? Marta se bo vdala v svojo „božjo voljo“, si je odgovarjal. Lena pa?

Lena mora proč, se je znova zavedel. V takem ugibanju in pretehtavanju se je spomnil Jerine, ki je o njem vedel, da je svoj čas zahajal k Leni. Jerina mi bo pomagal!

Skušal se je okoristiti z novim načrtom.

*

Nekoč se je vrnil Plevnar nenavadno dobre volje iz mesta. Ne samo, da je bil ves mehak in dober do Marte in do služinčadi — še za Agato, ki jo je mrzil, je našel prijazno besedo — marveč celó Leni se je skušal pridobričiti. Marta, ki je že težko prenašala dosedanjo napetost med vsemi tremi, se je kar oddahnila, češ, morda bo odslej naprej življenje pri njih prijetnejše. Lena pa je slutila novo past. Ali naj je ugibala kakorkoli, pripravljena na marsikaj, Plevnar jo je le presenetil. Sredi razgovora z Marto se je obrnil nenadoma k njej:

„Veš, kdo pride najbrž že v kratkem k nam? Jerina, Jurij!“ je poudaril in se kar tako ozrl vanjo, ki ni mogla zakriti rdečice.

„Prav res, Jerina! No, ta se zdaj lahko postavlja. Vrtni arhitekt je postal, hkrati pa je zaposlen pri neki veliki zgradbi. Slišal sem, da ima bodočnost pred seboj. Kdaj sem že to slutil.“

„Prav, prav“, je Lena mrzlo odgovorila in se z besedo obrnila k Marti, da bi prekinila smer pogovora.

Plevnar pa ji ni dal miru: „Pri nas bo treba vendar to in ono preurediti. Mislil sem že tudi, da bi zgradili turbine. Vode je na pretek. Povprašal sem že tega in onega za mnenje. Nasvetovali so mi podjetje, pri katerem je Jerina eden prvih...“

„Pri nas ne bomo gradili nobenih turbin...“ ga je Lena zavrnila in odšla iz jedilnice.

„Ne bi ji smel omeniti Jerine,“ se je Marta pozneje vendarle zavzela za sestro. „Zbolelo jo je... pusti pri miru njeno življenje!“

Plevnar se je prizanesljivo nasmehnil:

„Baje gre njegova pot navzgor. Ne bi bil napačen za Leno. Rada sta se imela, ne? Sicer pa ž njim niti govoril nisem.“

Plevnar je uvidel, da se mu ta poskus ni obnesel. Minevali so dnevi in tedni naraščajoče napetosti, čedalje slabše volje, neprestanih vznemirjanj. Plevnar se je vračal razdražljiv, osoren. Zdaj brezbrizen in puščoben, potem spet oblasten in odločen, je iz dneva v dan pričakoval, kdaj bo Marta odnehala. Ni minil teden, da je ne bi znova in znova opozarjal zlepa in zgrda na prepis posestva.

„Dobro, pa ostani lastnica, ali če si ti bom ves odtujil — tvoja krivda. S tako idealnimi načrti sem pričel, zdaj pa... Do vseh tistih beračev in klatežev, ki te samo izkoriščajo si usmiljena, do mene, ki sem tvoj mož, pa...“

Še tako neobčutljiv človek bi se prej ali slej izmučil pod vedno isto težo takih očitanj, in nič čudnega ni bilo, če je Marta, ki jo je Plevnar-

jeva izpremenljivost — živčno uničevala. Namesto, da bi spoznala, da ta zveza sploh ni bila zakon, je ta uboga žena, omrežena s stoterimi krivimi, privzgojenimi in priučenimi idejami krščanskega usmiljenja, iskala krivde v sami sebi in se začela spet zatekati k svojemu bogu, ki ji je veleval, da mora vsako žrtev sprejeti nase, zakaj samo z žrtvovanjem same sebe bo dosegla mir zase in za svojo okolico. Vrhutega je bila že v šestem mesecu nosečnosti in se čutila bolj ko kdaj prej odvisna od svojega moža in odgovorna zanj.

Vsa se moram žrtvovati, le tedaj bo žrtev obrodila sad! Nezmožna ločiti sebične dolžnosti gospodinje in posestnice od zahtev notranjega glasu, ki je veleval od nje neprestanih majhnih žrtev, je zašla v tako nevarna protislovja, da je videla beg iz njih le v popolni vdanosti in brezodpornosti vsemu, kar bi jo doletelo. Bolj ko kdaj prej se je zatekala spet v molitev, v prebiranje nabožnih knjig, pričakujoč nekega čudeža, ki bo rešil njo in njen dom vseh teh nevzdržnih tihih muk, predvsem pa njenega moža, ki se je čedalje bolj utapljal v „brezverski družbi“. Spet je obiskovala nesrečne in trpeče, vsako jutro hodila v cerkev in vneto molila. In njena molitev ji je prinesla razsvetljenje, dala ji je moč, da se je kar čudno lahko odločila, da izroči vse posestvo svojemu možu.

In nekega jesenskega dne je dala Petrinovino, ki so jo doslej vodili v nepretrgani vrsti zdravi možje, otroci te zemlje, prepisati tujcu, ki mu je ta s toliko ljubeznijo, s tolikim trpljenjem prepojena domačija pomenila samo računsko postavko, ki naj bi izravnala neurejeno bilanco.

Lena ni vedela ničesar o tem usodnem dejanju. Marta ji je zamolčala, ne samo zato, ker se je hotela izogniti novim izkušnjam — saj bi ji Lena s svojim vplivom najbrž onemogočila ta korak — marveč, ker je tudi upala, da bo zdaj Plevnar vse modro uredil, tudi za Leno.

Vsa srečna se je vrnila z možem od sodišča. Teden dni je res vladala nad Petrinovino neka spokojna ubranost, kakršne že dolgo niso tu poznali. Tak preobrat je Marto samo še bolj uveril o pravilnosti njenega dejanja.

Osmi dan pa se je po nepričakovani zaokrenitvi dogodkov, ki so bili pa samo zadnje presenečenje v nizu vseh teh nepravilnosti — v globljem smislu poteka pa vendarle skrivnostnih pravilnosti — osmi dan se je zgostilo to oblačje v nevihto, ki je dom in družino zrušilo in jo razteplo za vedno po svetu.

(Dalje prihodnjič.)

ČRNA ROŽA

MIRAN JARC

X

LASTOVICA V KLETKI

Vse te mesece je živel Jerina sredi sveta, od katerega je pričakoval popolno ozdravljenje in prenovljenje. Večer za večerom je posedal v družbi tistih izobraženih in globokoumnih ljudi, ki menijo, da vodijo usodo naroda in človeštva: pridruževal se je politikom in je spoštljivo spremljal njihova umovanja. Poslušal je ostre besedne dvoboje in dozdevno silo pomembne razgovore med literati in se z iskreno pripravljenostjo prizadeval, da bi našel smisel v njihovih trditvah, ki so se odbijale druga od druge v samih protislovjih, čeprav so bile izrečene kot usodno važna „skrivnostna razodetja iz praglobin...“

Sčasoma je začel ugibati, če ni tem ljudem vse to prerekanje, izpovedovanje in sanjarjenje v budnem stanju zgolj samo sebi namen, toda neko privzgojeno spoštovanje do besednih tvorcev ga je le še vleklo med nje. Zašel je celo v krožek gorečih pristašev budizma in resnobnih teozofov, ki so venomer napovedovali konec sveta in se na vso moč trudili, kako bi sebe in ves svet očistili.

Sprva se je čudno razgiban vračal od njih in še pozno v noč obnavljal, presnavljal in po svoje prikrojeval tisočere misli, ki so ga begale, dražile in ga polnile s fantastičnimi idejami. Vsakdo je govoril o življenju kakor o nečem, kar je samo njemu razodeto. To življenje pa je bilo zdrobljeno v tisoče pojmov, zaradi katerih so se ti ljudje razvneli, sovražili, prezirali, smešili, in sleherni od njih je bil preverjen, da samo on nosi tisti zdravilni talisman, ki more rešiti človeštvo. Ta je oznanjal svojega boga, in vse, kar se ni hotelo ukloniti prav temu, njegovemu bogu, je bilo zapisano smrti, oni je malikoval osebnost, amoralno, demonsko, skratka nečloveško osebnost, kakršno mu je razgreta domišljija ustvarila iz potvorjenih podob zgodovinskih junakov. Vse drugo mimo take osebnosti je bilo črno ljudstvo, ki v življenju sploh nič ne pomeni, medtem ko je vzvišena naloga prebujenega človeka, vsaj venomer občudovati in malikovati taka demonska bitja, zaradi katerih je bil ustvarjen ves svet. Tretji je razkazoval nekake podobe: križanice krogov, elips, diagonal, kvadratov, med katerimi je samevala zmaličena človeška glava, konj v zaletu, gosli brez strun — to je bila „sinteza življenja“, v „dinamični ekstazi ujet trenotek božanskega ustvarjanja“. Kdor ni ob tej križanici „doživel integralnega življenja“, je bil idiot. Sleherni iz te

družbe je bil v sebi prepričan, da je nad vse važen človek, brez katerega duhovna kultura še ne bi dosegla tako vrtoglave višine. Vse dogajanje človeštva pa je bilo brez dvoma že od pamtiveka odvisno od duhovne kulture, in samo dejstvo, da ne vodijo držav umetniki, je krivo, da se svet potaplja v kaos.

Jerina je potrpežljivo sprejemal tako kavarniško modrost, z napetim zanimanjem opazoval izmučene obraze, na katerih so se odražali sledovi skrite blaznosti. Čedalje bolj zamišljen je odhajal od teh posebnih in izbrancev, dokler se nekega dne sploh ni več vrnil med nje. Takrat je v njem že dozorelo spoznanje, ki ga je sprva navdalo z bolestjo neznosnega razočaranja in ga oropalo spet nove iluzije. To spoznanje pa ga je zajelo vsega in se raztegnilo na vse njegovo dosedanje vrednotenje človeške družbe, ki se mu je odkrila kakor škodljiva dediščina vzgoje in nakopičenost strupov v telesu, zavirajoča ga v lastnem razvoju. Prvo, kar je občutil ob teh samozvancih kot mučno, dà, celó kot iz zavestne samoprevare izvirajoče neskladje, je bilo njihovo ošabno preziranje vsega ostalega človeštva, hkrati pa prav nebogljena otroška odvisnost od prav tega povprečnega človeštva. In najnotrajšnji glas mu je govoril: poleg takih zanešencev, gorečnežev in obsedencev, ki si domišljajo, da usmerjajo usodo vekov in kontinentov, žive milijoni in milijoni ljudi ločeno od njih, stoletja in stoletja po neki zakonitosti, trajnejši in silnejši od volje, sanj in logike še tako bleščeče se pojavljajočih zakonodavcev in voditeljev. Vsi ti milijoni brezimnih mož in žena, od katerih ima sleherni tudi svojo voljo in svoja hrepenenja, se z neko samo ob sebi umevno skromnostjo uvrščajo v vekovit okvir človeške družbe in se podrejajo delu, ne pričakujoč vidnih odlikovanj, izjemnih časti in slovesa, vedoč, da ne bodo njihova imena nikoli polnila lista zgodovine in da ne bodo zapustili nobenih daleč vidnih sledov za seboj. Ali ne le, da jim zavest brezimnosti prav nič ne hromí volje do dela, nasprotno: vsake sebične želje po nekaki slavi bi jih bilo sram kakor nečesa neprimernega, otročjega. Njihovo edino plačilo je zavest, da delajo po vesti z naponom vseh svojih moči. Take so matere, žene kmetov, delavcev, rudarjev, neznatnih uradnikov, vse te žene, ki jim ni treba v odborih in krožkih razmišljati, kako bi koristile ljudstvu, saj so same že ljudstvo.

Jerina se je spominjal mnogih doživljajev iz svojih žalostnih romanj in čedalje bolj se mu je vsiljevala podoba trpeče, delovne žene, ki izžareva neko čudežno moč: tisto moč matere, ki vidi v vsakem človeku otroka. S skritim občudovanjem se je zamišljal v te tihe žene, ki so služile življenju, izpolnjujoč skrivnostni ukaz, nemo vdane kakor rast-

line, živali in zemlja . . . Poglابلjal se je v svoje detinstvo in videl kakor v sanjah svojo mater, ki jo je izgubil tako zgodaj: do konca dni trpečo ženo v borbi za kruh, odmaknjeno družbi, mirno sprejemajočo vse preizkušnje in težave, češ: višja volja mi jih nalaga, jaz sem samo pokorna dekla . . . Obnavljal je podobe s svojih poti mimo kmečkih domov, mimo delavskih naselbin, mimo predmestnih selišč: vse te neznatne žene so vzdrževale in nadaljevale življenje iz roda v rod, ohranjale domove in družine in bedele nad svetim ognjem družinstva od vekomaj. In vse to so delale ne po nekem izmodrovanem spoznanju ne po učenih načelih iz knjig, marveč kar tako, ker so morale vedno tako delati. Tak ukaz nosijo v sebi samo bitja, ki so čudno zvezana z zemljo in z mesecem, z zvezdami in s solncem, nenehno porajajoč iz svojih črnih globin nova in nova življenja v vesoljstvo, od katerega se je mož že davno odtrgal. O kako samotni je mož upornik sredi svojega mehaničnega sveta, ki ga je sestavil s svojo voljo in po svojem računarskem razumu, mož, ki po njem postaja meso samo beseda. Sredi najvnetejših razgovorov in duhovičenj o poslednjih stvareh sveta, sredi veličastnih nebotičnikov — nagrobnikov omrtvujoče mehanizacije, sredi babilonskega vrveža načrtov in računov se vzbudi krik po živi naturi. Nikoli ni mogel Jerina pozabiti nekega majhnega prizora, ki ga je doživel med pismarji, zbranimi v posebni sobi gostilne zunaj mesta. Pozno v noč so sestavljali manifest „človečanske pravice“, protest „proti zatiranju duha in svobode človeka“ itd. (eden izmed tisočeri manifestov, ki ni sicer nikoli izšel in ki bi, če bi ga kedaj ugledala javnost, samo povečal grmado pisanih besed). Duhovi so bili že razburjeni in izmučeni, oči so izsevale tisto razdražljivost, ki se pojavi vsakokrat, kadar se naravna utrujenost premaguje z umetnimi dražili. Pogovori niso bili več prepričevalni, roke so trudno zvijale cigarete, natakale vinske čaše, opisovale po zraku kretnje, ki so spremljale umirajoč tok misli. Tedajci, ko je že sleherni zaželel biti sam s seboj, do sita naveličan modrovanja, je skozi odprto okno prifrftotala splašena lastovica. Vsi so oživali, kakor bi jih zdramil električni tok.

Nekaj čudnega se je zgodilo: ti globoki ljudje, ki jim je bil poklic, neprestano modrovati in plesti miselne mreže, so se vzradovali kakor otroci. Hlastno so opazovali splašeno ptico, ki se je odbijala pod stropom od stene v steno, iz kota v kot, iščoča spet prostega zraka. To svoje otroško začudenje so izražali z vzkliki, kakor: „Ne ugaja ji pri nas . . ., prezatohlo ji je med nami . . . Glejte, kako viharo vzletava . . . Tu imaš vtelesitev naših želja: letanje po najkrajših potih . . . To je živo, kako živo! . . . Ali je ljubka! . . . Življenje, življenje . . .“

In še in še so jo spremljali z milovalnimi klici, kakor da bi ji hoteli izraziti vso hvaležnost, ker se jih je s svojim nenadnim obiskom usmilila.

Na obrazih vseh se je zrcalila tista čistost in preprostost čuvstvanja, ki prešine človeka samo ob najredkejših svetih trenotkih najhujše žalosti, najvišje radosti. Zdajci je Jerina začutil, da je on sam otrok med otroci in da je vsak od njih imel mater, po kateri so bili vsi otroci zemlje, drug drugemu podobni, in so še vedno, kadar jih neka neznana sila združi vse, ki so drugače tujci in neprijatelji. Obšlo ga je do vseh neko neizrazno čuvstvo ali usmiljenja ali sočutja ali ljubezni, neko čuvstvo, ki veže in izenačuje preko vseh pregraj in mej razuma.

S kakšno pravico, se je spraševal ob takih spoznanjih, s kakšno pravico sodim, kdo dela prav, kdo ne? Kaj pa jaz sam? Ali nisem s svojim obsojanjem slabši od najslabšega pismarja, ki se vsaj vdaja iluziji, da dela nekaj silovito važnega in je v svojem prepričanju pošten, medtem ko jaz še po njihovo nisem poskusil delati.

Iz dneva v dan, teden za tednom se je Jerina tako pogovarjal s samim seboj in se slednjič zavedel, da je bilo vse njegovo početje teh mesecev le zapoznala vzgoja samega sebe za dosego tistega, kar je večini dano brez ovinkov iskanja: vdano sprejetje poklica, ki zahteva človeka vsega zase, pričetek podrobnega dela, ob katerem se moraš za vedno odreči pustolovstvu in duhovnemu križarstvu.

*

Jerina se je našel v arhitekturi. Službo je opravljal že kar bolestno vestno, skušajoč izrabiti vsako prosto uro v to, da se je poglobljal v delu, ki se mu je posvečal goreče kakor vsak izpreobrnjenec. Stanoval je zunaj mesta v vili s prostranim vrtom.

Enomerno, brez posebnih zunanjih dogodkov so mu minevali meseci. Živel je varno, urejeno in zbrano. Samotni večerni sprehodi so mu nadomeščali družbo. Obdajala ga je velika tišina. Večer je sličil večeru, mislil bi, da se je življenje ustavilo. Pa se ni: zemlja se je nagnila že v jesen. In Jerina je začel nečesa pogrešati. Bližala se je obletnica njegovega srečanja z Leno. Hotel je v sebi zatajiti tudi ta spomin, pa ni šlo. Lenà! Saj to je bila njegova usoda. Po njej se je izoblikoval v takega, kakršen je zdaj... Nič ni hotel slišati o Petrinovini, čeprav je čutil, da mora na neki način urediti tam svoj življenjski dolg. Tam je zdaj Plevnar, je nasproti samemu sebi zagovarjal svojo po-sili-brezčutnost, tam so si pač po svoje uredili. Ko ga je nekoč Plevnar iskal, se mu ni odzval. — In vendar se ga je stiha pollašalo posebne vrste domotožje. Sanje so ga opozarjale. Sploh se je te čase njegovo čuvstveno življenje

godilo samo v sanjah. Čez dan jih je pozabil, ali pod noč so se mu kar vsiljevale in skušal je najti v njih zrcalo za samega sebe. Njegove sanjske podobe! Zmedene, pošastne, vročične, kakor da jih je izdivahal bolnik. Podobe zasneženih pokrajin z okroglim Plevnarjem, ki drži gramofon v premrzli roki, železniških predorov, skozi katere tulijo avtomobili, mračne izbe z Marto, ki vsa skrivljena ko stoletna starka podrsava od svetnika do svetnika, mrmrajoč nekake molitve.

Z jutrom so se čudaške podobe razblinile kakor megla, ali v duši je ostala nedoločena tegoba, ki se je čedalje bolj gostila . . .

XI

SENCE OD ONKRAJ

Neki večer, ko je Jerina prebiral knjige o modernem stavbarstvu, je ostro pozvonilo dvakrat, trikrat. Jerina je sunkoma vstal. Obiski so bili pri njem redki.

Bila je Lena.

Še tedaj, ko jo je že zagledal, ni mogel prikriti na obrazu izraza uradne stvarnosti, s katerim je odslej varoval svoj težko priborjeni mir v sebi. Saj ni mogel verjeti. Stal je pred njo ko odrevenel in ni videl roke, ki mu jo je nudila v pozdrav. Kar nekam obotavljajoče je vstopila v vežo in pomišljala, če je storila prav, da je prišla.

Samo prvi trenotek je Jerino pregrnil val omotice, pomladi in vseh tistih drobnih spominov, ki zadehte ob pogledu na ljubljeno bitje, že naslednji hip pa se je streznil. Bila je Lena in hkrati tudi ne. V svojo sobo je povedel zelo resno in stvarno mislečo gospodično Petrinovo, ki se je naglo opravičevala zaradi svojega prihoda in se celó obotavljala ostati tu še kaj dalje kakor je običajno za priložnostni obisk. Prav za prav ni bil niti priložnostni obisk.

„Tak Lena, da si le prišla“, je hitel, da bi nekoliko prikril razočaranje nad njeno neveselostjo. „Vidiš, tu zdaj živim. Lepo, ne? Glej ta vrt s tihimi stezicami v večernem solncu . . . in gozdič tam . . . in da bi poznala to mesečino! . . . Saj pravim: majhna Petrinovina . . . Glej, tu imam pa knjige . . . O, zdaj sem zadovoljen. Spametoval sem se. Pa, saj ne poznaš mojega življenja zadnje mesece. O nekoč ti moram pripovedovati o njem. Ampak, saj me niti ne poslušáš! Lena . . . Vse okrog se oziraš . . . Ali ti je tu všeč? O, pravi čudež, da si prišla . . . prvič po tako dolgem molku . . .“

„V bolnišnici sem te že iskala . . .“

„Tako?“ ves se je zdrznil od začudenja.

„Pa si prav pred menoj odšel . . .“

„Tedadj veš vse?“

„Malo. Pa saj se bova kedaj še o vsem tem pogovorila. Nekaj drugega me je privedlo sem . . .“

„Že ko si vstopila, sem zaslutil, Lena: zaradi mene danes nisi prišla. Samo zaradi mene — ne!“ pogledal jo je mrzlo kakor v nenadnem navalu razdraženosti zato, ker je bil prevaran za vse dolgo, tiho čakanje. Zdaj se je šele prav zavedel, da je vse te mesece pogrešal samo Leno.

„Ne govori zdaj o naju, Jurij. Prišla sem k tebi kot k prijatelju . . . Glej, pri nas se je zgodilo nekaj strašnega . . .“ in odkrivala mu je vse po vrsti, kar se je dogajalo na njenem domu od onega dne, ko je stopil v hišo Plevnar. „In zdaj, zdaj ne vidim rešitve! Posestvo ni več naše!“

Jerina je odreenel.

„Marta ga je skrivaj prepisala svojemu možu. Razumeš! Razumeš!“ je viknila vsa iz sebe. In potem je obmolknila kakor mrtva in ni spravila besede več iz sebe.

„Kako se je to zgodilo!“ je izpraševal Jerina ves zmeden.

„Vse ti povem, pozneje, pozneje, saj boš šel nocoj z menoj!“

Jerina je molčal, topo zroč predse. Potem je govoril bolj samemu sebi: „Plevnar! . . . Gospodarstvenik, strokovnjak, dà, dà, to vleče! Še Marta se je ujela . . .“

„Kakšen gospodarstvenik, kakšen strokovnjak?“ se je vznejevoljila Lena.

„Saj ne gre samo za Plevnarja. Plevnar je kriminalen tip. In če mu lahko dokažeš tak in tak greh, bo zletel. Marta se tedaj lahko loči. Ali Petrinovina kljub temu ne bo rešena. To je tisto . . .“

„Ne razumem te!“ je Lena skoraj kriknila.

„Pa me boš, kadar boš doživela, kar sem doživel jaz. Saj ne gre za Plevnarja. Marsikatero uro sem prebedel v premišljanju o tvojem domu. Gospodarstveniki, strokovnjaki — ti novodobni ljudje sploh ne morejo oživljati umirajočih starih domov, ko še novih ne morejo ustvariti. Zato ne, ker sploh ne verujejo v tak dom, kakor je Petrinovina. Petrinovino je ustvaril duh preteklosti, družinstva, domačnosti, vere, vidiš, vere predvsem. V Marti se je vera že izrodila v preteklost. Naša doba pa nima več vere. Iz Petrinovine napraviti tovarno — to se morda komu še lahko posreči, ali z bogom tedaj tihi dom starke Agate, usmiljene sestre Marte, vrtnarice Lene, in stoterih bolnic, betežnic, brezposelnih, vseh, vseh, ki so našli pri vas zatočišče. Kaj je tedaj storil Plevnar hudega? Plevnar ali kdo drugi — ne gre za imena, za duha gre, za življenjsko silo gre . . . Te pa Marta že zdavnaj ni več imela . . . Morda je sploh ni nikoli imela. Ona ne bi smela imeti posestva . . . Sicer pa“, je

čez nekaj trenutkov premolka dodal, »je morda vse to potrebno . . . vse to se je moralo zgoditi in Marta morda niti ne občuti tega propadanja tako hudo nego ti. Marta je živa vdanost v višjo voljo, z molitvijo na ustnicah bo spremljala razpad preteklosti . . .“ Zdaj šele se je ozrl v Leno. Imela je zasolzene oči. Pod njegovim naglim pogledom pa se je zbrala in osrepila. S suhim glasom je izpregovorila: »Tedaj mi ne moreš pomagati. In če bi tudi poskušal, bi samemu sebi oporekal . . .“ Vstala je in se zazrla proti oknu v večerno zarjo nad daljnim gozdom. Odnekod je lahna sapica donášala zvoke promenadnega orkestra. Jurij je stal pri stekleni omari s knjigami in od strani opazoval dekleta. Če se ji približam, mi bo dala roko v slovo, se je zbal. Ne, to se ne sme zgoditi. Tako se ne bova razšla. Zdaj, ko sem jo, žejen človeških čuvstev, našel, zdaj je ne smem izgubiti. Ta soba, ki mu je toliko tednov dajala pokoj in uteho po vseh blodnjah in preizkušnjah, je postala resničen dom šele zdaj, ko je vanj stopila ženska. Jerina ni bil več brezdomec, ki se zateka pod tuje krove. Lena je k njemu prišla, sama sta bila in tu je bil on gospodar.

Iz gornjega nadstropja se je razlegal radio. Neko nejasno hrepenenje je zadihalo čez ves kraj, ki se je pogrezal v čedalje mehkejšo tišino.

»Zdaj se vlega nad mesto mir. Če bi bil sam, bi šel v mestni log . . . meščani se hodijo tja zračit . . . ali pa bi ostal doma in bi gledal skozi okno. Ugibaš: kako je temu človeku, ki stopa zamišljen spodaj mimo hiše. Gledaš na mlad par, ki ščebeta tja v en dan ko ptički v gnezdu . . ., s pogledi slediš zapuščenemu postopaču, ki ima morda že sto kilometrov poti za seboj . . . in vsi so videti nekam izpremenjeni. Mejá ni več med njimi. Zarja jih je pozlatila in dihi noči jih objemajo . . . Ah, Lena, lepo je živeti, tako lepo! Samo sebičnih misli ne sme človek gojiti . . . Ne sme, ne sme . . . Lena, glej to mojo sobo. Moj dom je. Dovolj širok zame! Toliko ljubezni sem dahnil v ta prostor. Ti si ga pa posvetila. Ah, in spet te ne bo več. Nikoli te ne bo, Lena . . .“ Zamahnil je z roko in se zagledal čez vrtove v cerkvico na hribu. Nenadoma se je okrenil, kakor da je občutil, kako neprimerno se je razčuvstvoval.

»Dà, že teden dni ni Plevnarja, praviš?“ se je zamislil.

»In Marta?“ je vprašal.

»Marta se je zadnjih štirinajst dni tako postarala, da komaj še spoznaš v njej prejšnjo. Kakor da je okamenela. Ne vem, kaj se godi ž njo. In vrhu tega . . . Ah, moj Bog . . .“

»Kaj vrhu tega?“

»Zdi se mi, da bo mati . . . To je tako strašno . . . misel, da bo oče njenih otrok Plevnar!“

„Lena!“ je hlastno vzkliknil, „z Marto moram govoriti! Vse bom storil, kar morem. O, Petrinovina! ... Lena, še nocoj te pospremim domov. Zaupaj mi, saj sem še nekdanji!“ jo je skoraj proseče gledal in se pripravil za odhod.

In ko je še pospravljaj svoje stvari, se je Lena ozirala po sobi. Čudno domače se je čutila v tem prostoru, ki je vanj šele prvič stopila. Tu res nekdo živi. S svojim delom in duhom prepaja vse te predmete, ki niso samo mrtva sobna oprema, marveč bitja, ki živijo s človekom. To je dom! jo je prevzelo. Ali, kakor da se je zbala, da bi utegnil on zaslutiti njene misli, je izpregovorila kljubujoče:

„Tu bi se ne mogla nikoli udomačiti. Lepo je, a širine ni. O, naši vrtovi, naši gozdi ...“

Presenečen se je obrnil.

„O, če bi bil le hotel, pa bi lahko živel pri nas ...“ je pristavila mrko. V glasu se je izražala trudna odpoved.

Tedajci je zabrněl zvonec v veži. Jerina, ki je odšel odpirat, se ni takoj vrnil. Nestrpna je Lena čakala v sobi, venomer pogledavajoč na uro. Do vlaka je bilo komaj še časa. Iz veže se je čul razgovor. Poleg Jerinovega še neki glas, ki se ji je zdel znan, pa se ga ni mogla domisliti. Nenadoma so se vrata odprla. Jerina je nekam razburjen stopil k Leni, jo prijel za roko in ji pošepetal: „Plevnar je zunaj! Z menoj želi govoriti. Ne vem, kaj mu je. Ves je videti zmeden.“

„Moj Bog! Plevnar!“

„To je, kot bi sanjal. Prvo srečanje ž njim po tisti noči v baru! Med takrat in to uro so že desetletja. Kaj se je zgodilo? Ves je ponižen in plah pred menoj ... Vidim, da morava govoriti. Toda ti, Lena, tebe vendar ne sme videti tu ...“

Lena je za trenotek pomislila: Plevnar prihaja k Jerini ponižan, plah! Iz najbolj nasprotujočih si čuvstev in ugibanj se je odločila: „Naj kar vstopi ...“ Kar prežala je nanj.

Ker se je že zmračilo in ker je stala s hrbtom obrnjenim proti oknu, je ni takoj spoznal, medtem ko ga je ona videla vsega: še nikoli ji ni bil tako oduren. Veseljaško zanikrni agent, ki se je morda pravkar potepel iz beznice — to je bil Plevnar.

„O, motim?“ se je zdrznil, ko je zagledal neznanko, in stopil k vratom nazaj.

„Ne, ne,“ se je odzval Jerina, „nekoč bi morda res motili, danes ne. Danes smo pri meni ... Gospodično pa tako poznate!“

„Lena!“ je kriknil Plevnar in se zamajal, kakor da je že preveč pil.

„Nama se mudi“, ga je presekala Jerina, „in zato bi rad brez dolgih ovinkov slišal vaše želje. Saj bo tudi tebe zanimalo, Lena ...“

Lena ni črhnila besedice in se je poigravala s knjigo na mizi.

„Ampak, gospod Jerina,“ je izpregovoril Plevnar s tresočim se glasom, „to ... tako v treh ... ne vem, kaj naj to pomeni ...“

„Mislim, da mi nimate zaupati nič takega, česar bi tudi gospodična ne smela vedeti, posebno če je smela zvedeti preko vas za najin nič važni davni dogodek v baru ...“

Plevnar je molčal. Zdelo se je, da ne najde izhoda iz zadrege.

Vsi trije so se opazovali, pričakujoč drug od drugega besede. Položaj je bil mučen in smešen hkrati, tembolj, ker so se v istem prostoru tako slučajno sešli ljudje, ki so bili povezani po najbolj kruti igri usode.

S predrzno šalo utegnem marsikaj zvedeti, je pomislil Jerina in začel brez kakega uvoda pripovedovati neke čudaške sanje, ki so namigavale na Plevnarja. Čedalje bolj se je razvnel ob svojih besedah in iz oči mu je spet žarel nekdanji ogenj, medtem ko je Leno ob vsem tem prevzemal težak nemir in temne slutnje o Marti so jo zdaj še mnogo bolj plašile.

„... Mislite si to vražjo komedijo: soliden ravnatelj si nekega dne točno ob treh popoldne izmisli, da bi bilo prijetno poklicati v sejno dvorano vse nameščence in jim zapovedati, naj se zavrte v ples. To se je zgodilo nekje v Ameriki ali v Afriki ali kjerkoli. Sejno dvorano napolnijo uslužbenci bolj mrtvi kakor živi od osuplosti. Spogledujejo se, nihče se ne upa začeti prvi ... Tedaj se oglasi izza zaves velik orkester, skozi vrata se vsuje roj plesalk, ravnatelj skoči na mizo, se zavihti pod strop ...“

Plevnar se ni mogel več premagovati: „Ali, oprostite, res ne vem, kaj pomeni ta zgodba ...“

„Počakajte vendar, da povem do kraja ...“ ga je Jerina hlastno presekala, „... tisti ravnatelj je obvisel pod stropom in ni mogel več ne na zemljo ne skozi strop v ozračje — bingljal je v zraku — živa podoba kreditnega gospodarstva ... Tedaj se je domislil sluga, da bi telefonirali po zidarje, ki bi preluknjali strop, da bi ravnatelj lahko sfrčal še višje pod milo nebo, in čudo: vsem se je zdel ta domislek genialen. Poglavitno pri tej zadevi je namreč to, da se ni prav nihče od teh vestnih nameščencev spomnil, da bi bilo edino pametno, privleči letajočega ravnatelja nazaj na zemljo, na trda tla ...“

„To se po navadi nikoli ne zgodi“, je Plevnar Jerino nenadno prekinil.

Jerina je povetil roke, s katerimi je doslej živahno kretal, in težak mrak je bil v njegovih besedah: „Povejte, gospod Plevnar, ali se me res bojite? Pred Leno vas je navdajal strah.“

„Zdaj se ne bojim nikogar več“, je odvrnil Plevnar. Potem pa se je ozrl v Leno: „Čestitam ti, Lena. Ti pa čestitaj meni. Močna sva hotela biti in sva vsak po svoje zmagovala in sva oba dobila ali pa izgubila . . .“ Še preden mu je utegnila Lena, ki jo je ves ta prizor živčno utrudil, odgovoriti, je Plevnar že vstal in z nenavadno resnim obrazom (Lena in Jurij sta čutila, kako mu glas drhti) dejal: „Moj čas je prišel. Želel sem se z gospodom Jerino drugače pogovoriti, ali zdaj, ko vidim tu tudi gospodično Petrinovo, mi je naloga olajšana in odhod me ne navdaja s skrbjo . . .“ Za hip se je obotavljal, hotel je dati obema roko, ali ko ju je videl kar hroma od začudenja, se je naglo obrnil in odšel.

„Mračne slutnje imam. Moj Bog, vsega tega ne razumem,“ je vzkliknila Lena, „meni je tako tesno . . .“ Nevede se je oklenila Jurija.

„Saj sva skupaj, Lena!“

— — — — —
Bil je že prepozno za na vlak. Ker je Lena vztrajala, da mora biti še nocoj doma, sta šla iskat avto in se odpeljala na Petrinovo.

(Konec prihodnjič.)

S O D O B N I P R O B L E M I

POGLEDI NA NAŠE KULTURNO ŽIVLJENJE

Današnji svet je zadela težka materielna kriza. Milijoni brezposelnih naraščajo v nedogled; trgovina, obrt in industrija propadajo vedno bolj in bolj. Vse države ljubosumno zapirajo meje tujemu blagu in iščejo rešitve v samopreskrbi — avtarkiji. Toda materielni propad je vedno hujši in vse globokoumne analize in teorije gospodarstvenikov ne najdejo pravega, res trajnega izhoda v boljšo bodočnost. Z materielno krizo, ki se izraža predvsem v gospodarstvu, pa je v tesni zvezi tudi socialna kriza. Problem, dati slehernemu človeku primerno delo, ki bi mu zagotovilo materielni obstoj in najnujnejše, kar potrebuje za golo življenje, ni bil še nikdar tako pereč kakor danes. Poskusili so že v vsem; uvedli so podpore za brezposelne in razne nabiralne akcije, organizirali velika javna dela ter prisilne in prostovoljne delovne stotnije, omejili zaposlitev žensk v javnih službah, skušali urediti družbo na stanovski osnovi in celó podrediti vse gospodarsko in politično življenje v državi izbranim posameznikom — toda vse je zaman. Kriza divja dalje in vsak dan je več žrtev, vsak dan je pogled v bodočnost brezupnejši. Kajti pozabili so na glavno: da ni sedanja kriza samo materielna, temveč predvsem duševna in idejna. Krivo ni blago, ki leži natrpano po skladiščih brez kupcev in odjemnikov, kriv ni stroj, ki je olajšal človeku delo in izpopolnil izdelke do neslutene popolnosti, kriv je človek. Človek, ki je gospodar vsemu temu blagu, vsem tem strojem. Izrabil je sodobno tehniko do kraja, toda izrabil jo je samo za nekatere posameznike, ne pa za družbo, za celoto. Grabil je toliko časa, dokler se ni začel

Cankar Kvapilu ni dovolil „popravlјati“ in da sploh dotlej ni bil ž njim v dopisni zvezi. Meni je Cankar omenil, da bo pisal Kvapilu, a od 24. oktobra do 6. decembra tega še zmerom ni storil, ker je o sv. Miklavžu pisal Zofki, naj posreduje pri Kvapilu v njegovem imenu. Kako je bilo dalje s to afero, se ne spominjam...

O praški uprizoritvi komedije *„Za narodov blagor“* pa sem poročal v „Slovanu“ (str. 157, III. letnik):

„Karakteristično za naše literarne razmere in za stališče, ki ga zavzema napram izvirnim slovenskim dramskim delom slovensko gledališče — v katerem ne odloča literarna, nego le gledališka vrednost igre — je zopet dejstvo, da je doživela Cankarjeva socialnopolitična satira šele po 4 letih svojo premijero, a ne v Ljubljani, nego v Pragi v malem Pištčkovem gledališču. O tej slavnosti je pisal „Čas“: «Vse v tej igri je v posmeh: osebe, prizori in dialog. Posmeh, ki čuti potrebo, biti ekskluziven in napraviti iz ljudi najpohablјenejše kreature. Mnogo ponižanja in ljubosumja je čutila duša, iz katere je izšel ta posmeh. Mogoče je res videla, kako so nadarjeni in bistri ljudje Ščukove vrste morali kot sužnji vezati čevlje bedakom, pijanim od svoje slave! Mogoče živi pisatelj v deželi, kjer se drzna in intrigantna podjetja posebno dobro posrečajo. V slovanskih deželah je pač res tako. Ako bi bila komedija Cankarja proizvajana na večjem odru v podrobnejšem, svežejšem in ugodnejšem naštudiranju, potem —! Satira spominja mnogo na Gogoljevega „Revizorja“. — Iz Prage nam poročajo: «Dne 28. februarja se je igrala v Pištčkovem divadlu na Kral. Vinogradih v Pragi Cankarjeva igra „Za blagor naroda“. Gledališče je priredilo cel ciklus socialnih iger, domačih in tujih; kot tretja se je igrala Cankarjeva. Gledališče je bilo razprodano. Igro je prestavila s pisateljevim dovoljenjem Zdenka Hásková: „Pro blaho naroda“. Dasi igralci niso posebni umetniki, se je občinstvo vendar smejalo satirični duhovitosti in veselo ploskalo perečim resnicam. Veseli nas, da se Čehi zanimajo za naša dela, in uspehi Z. Kvedrove, A. Aškerca in A. Funtka na tujih odrih kažejo, da bi bilo tudi pri nas lahko drugače.»“

Menda mi je poslala to poročilo Zofka Kvedrova; da sem ga priobčil, čeprav sem bil odbornik Dramatičnega društva, dokazuje, da se s stališčem repertoarnega odseka Dramatičnega društva v marsičem nisem strinjal, a sem se mu moral uklanjati ali pa izstopiti. Res je, „napadena rodoljubna buržuazija“ gledé satire *„Za narodov blagor“* ni popustila. Stališče se je šele izpremenilo, ko je bil izvoljen nov odbor z novo upravo gledališča; iz osebnih razlogov sem bil prostovoljno in do skrajnosti naveličan borb in spletk odstopil tudi jaz iz vodstva.

(Dalje prihodnjič.)

Č R N A R O Ž A

M I R A N J A R C

Tisto popoldne je ležala nad Petrinovino čudovito mirna jesen. S široko zleknjenih polj med mehko zelenimi holmci je šlo v svetlo prostorje med nebom in zemljo neko tako spokojno dihanje, da so morali še ljudje, ki so polni sebičnih misli in brig, občutiti to sveto tišino odpočivajoče se prirode. Kar igračkasto neznatni so se zazdeli ljudje s

svojimi težavami, postavljeni v ta neizmerni, na veke neizpremenjeni prostor. Na gričih so se svetile cerkvice, v dolini selišča z belimi krčmami in domovi, ceste in pota, in vse to je bilo zdaj videti daljno in tihotno in ubrano, kakor za okras lepote žejnim očem. V tem okrasu je bila sleherna črta enako važna in potrebna za skladnost celote. Vrišč, ki so ga zagnali otroci na cesti, podeči se za žogo iz cunj, je bil prav tako važen za soglasje vseh pojavov kakor vpitje dveh žensk, ki sta klicali te otroke domov. In Agata s svojo kokošjo družino na dvorišču se je sama sebi zdela prav tako pomembna v veseljstvu kakor vsakdo drugi z navidezno bolj odgovorno nalogo. Agata je podila vso kokošjo družino skupaj. To opravilo pa ji je vsakikrat prizadejalo čez mero jeze in razburjenja: „Te hudobne kokoši“ je niso ubogale in je niso. Ko jih je imela skoraj že vse skupaj, pa se je ena premislila in ji ušla izpred kokošnjaka, za njo pa vse druge. Dostikrat pa so jo pri tem lovu opazovali sosedovi otroci, ki se niso mogli dovolj nasmejati hudi Agati.

„To je že od sile,“ se je starka jezila in pozibajoče se stopicala med rumenim drobižem, „saj pravim: piščeta in otroci — to je najhujše za starega človeka. Lahko hlapcu, konji imajo pamet, lahko kravarju — živina je priklenjena. Kako pa meni: ali boš priklepal kokoši in otroke?“ In kadar je bila že vsa iz sebe, so se ji sosedovi nagajivci ponudili v pomoč in ji skrivaj še bolj dražili putke, tako da zabavi ni bilo kraja. Zdaj pa je to vsakodnevno zabavo prekinila mamica Katra, debelušasto ženšče, ki je vedelo za vse dogodke v vasi. Pristopila je mrmrajoč in stokajoč o slabih časih, da bi zapletla Agato v pogovor.

„Sliši, no, Agata! Pa je menda res, kar pravijo, da so pri vas prišli ob vse? In da bodo neki gospodje iz mesta prevzeli vso Petrinovino . . .“

Agata pa se je delala gluho, sukala se okrog kokošnjaka in vpila nad otroki, naj ji „zijala“ pomagajo. A okrogla Katra se ni dala odpoditi: „Bo pa že res. Saj so bili dopoldne gospodje pri vas. Plevnar pa, pravijo, je odkuril za vedno v svet. Saj sem rekla, da ne bo s tem človekom prišlo nič dobrega v to hišo. Božja volja . . . Veste kaj, Agata, ali . . .“

„Tak pojdi no proč, vse kokoši mi boš splašila . . .“ jo je Agata prekinila, ko da se ne briga zanjo. Ali v srcu jo je zeblo ko še nikoli ne v življenju. Ali je živa resnica vse to, kar šepčejo ljudje? Marta ji naravnost ne pove ničesar. Ampak, kaj je treba še govoriti. Agata vse vidi. Teden dni je od tega, kar je gospod odpotoval. Z gospo Marto sta se prepirala. Zaradi Lene.

„Ali gre Lena od hiše ali pa jaz“, se je razburjal gospod. „Ali je Lena gospodar ali jaz?“

Marta je mirila, on pa ni odnehal. Prav tedaj pa je Lena prihitela v sobo. Agata jo je videla, kako se je še ure pozneje vsa tresla od ogor-

čenosti. „Agata, ta človek se je predrznil stopiti v mojo sobo . . . po predalih mi je stikal . . .“

„Tak tako!“ je kriknila Lena vpričo Marte in njenega moža, „Ti se upaš celó v naši hiši nadaljevati svoje podlosti! Ali si iskal denarja v moji sobi? Za ženske, ki jih vzdržuješ?“

Ni še utegnila dopovedati, ko je Marta kriknila in pobledela ko stena: „Lena! Lena! Prizanesi mi!“ in iskala oporišča, da ne bi omahnila.

„Prosim, odstrani se!“ je velela Lena Plevnarju, ki je za čudo brez odpora in nemo odšel iz sobe.

Ko se je Marta nekoliko opomogla od živčnega napada, je vstala iz postelje in poiskala Leno v njeni sobi. Lena jo je sprejela s solzami v očeh. Misel, da ji je ona s svojimi besedami zasekala tako hudo rano, ji ni dala miru. Marta pa jo je objemala z ljubečimi pogledi in njen glas je bil mehak in kakor glas bolnikov, ki se njih duša že sprehaja na drugem bregu življenja. V Marti je nekaj umrlo.

„Lena, bodi mirna. Ne misli name. Zate gre, zate mi je hudo. O tem ne govoriva, kar se je zgodilo danes popoldne . . . Tudi ta udarec bom voljno nosila. Bog že ve, zakaj moram toliko trpeti . . .“ Iz poslednjih besed se je razodelo vse zatajeno trpljenje te žene, ki se je že vse življenje vdano sklanjala samo pod bremeni sovražne usode in ki je zagrešila zgolj to, da si je pač zaželela po človeku, vrednem njene čiste zaupljivosti. A zdaj je bilo preveč muk celó zanjo. V tej uri sta se sestri, ki sta se zadnje čase v duhu že razhajali, spet našli.

„Lena, nisem kriva in nisem! Moj Bog, ali ne bi vsaka žena videla v svojem možu prijatelja, ki mu lahko vse verjame in vse potoži. Jaz ne razumem več sveta. Kakor v sanjah sem hodila med ljudmi in sem si domišljala, da hodim po božjih vrtovih. Kako ostudno je vse skupaj. O, ti moj Bog, daj, da bo vsaj mojemu otroku kedaj laže . . .“

„Marta! Marta!“ je zaihtela Lena, „upaj, močna bodi, s teboj bom. On mora od hiše! On te je varal. In ti me nisi hotela poslušati! Vsa si bila zaslepljena. Saj bo šel od hiše. Ločila se boš. Vse bo še dobro . . .“

„Ne, Lena, ne bo več dobro. Ne gre zame, gre za mojega otroka, če bo živel, in zate. Kaj bo z vama? — Ah, Lena, ne morem več skrivati. O kako me peče to moje dejanje. Da bi bilo za vse dobro in prav, samo na druge sem mislila, na dom, ne nase, Bog mi je priča. Zdaj pa vidim, da se potapljam v strašno brezno in z menoj vred še nerojeno dete in ti . . . Ah, Lena, plašna me gledaš in še slutiš ne. — On ne bo šel odtod, zakaj Petrinovina je — njegova! Vso sem prepisala nanj . . .“

Ob tem razodetju je Lena planila kvišku kakor iz groznih sanj. Beseda ji je onemela na jeziku. S pogledi je iskala oporišča in se zagledala

v goloba v lini sosednje hiše. Sfrfotal je, dvakrat zaokrožil nad dvoriščem in se spustil na tla z zgodnjimi jesenskimi listi. In ob tem plavajočem pogledu je začutila vso domačnost tega prelepega doma. Vsa tiha preteklost, ki je bila kakor sprehajanje po pravljичnih vrtovih, je zadihala poslednjič pred zatonom.

Petrinovina je njegova! Plevnarjeva! To je konec vsega, to je smrt sveta.

*

Agata je z vso dušo nosila skrb za svoji nekdanji varovanki, saj sta Marta in Lena zrasli bolj ob njej ko ob materi, ki jima je tako zgodaj umrla. Ali Agata ni mogla verjeti v konec sveta. Ona je imela svojo modrost: „dokler bom trosila piščetom zrnja, dokler bom zganjala skupaj te hudobne kokoši, dokler bo hlapec Ivan vpil nad konji in jih božal, dokler bodo dekcle molzle v hlevu, pospravljale po hiši, čistile dvorišče, vse dotlej ne bo konca sveta, to je Petrinovine. Zakaj en dom je na zemlji, drug je v srcu. Tistega v srcu pa ne izruje nihče, ker rase venomer iz dela, iz tistega drobnega vsakdanjega dela, ki ob njem pozabljaš na vse zemeljske bridkosti in težave, zavedajoč se, da je delo edina posest, ki ti jo iztrga iz rok samo smrt.“

Tako je modrovala Agata po svoji pameti in ne meneč se za vse še tako vidne izpremembe v družini, ki jo je spremljala s svojo zvestobo, je še bolj vneto, kakor da je v njej zakipela druga mladost, vstajala ob rani uri in se izživljala v stoterih neznanih opravilih, vzdržujoč tako red iz preteklosti, ki jo je vezala s sedanostjo.

„In nekoč bo Mártn otrok moj gospodar. O da bi bil!“ se je že veselila, kakor da bo dočakala sto let, „pestovala ga bom in ljubila, ko da je moj,“ je sanjala ta žena, ki je v mladih letih zaman hrepenela po materinstvu, „in potem bo šel v šole in bo zrastel in bo stopil v vrsto prednikov. Plevnar je tujec, ta otrok pa bo naš. Kri Marte Petrinove se bo pretakala po njegovih žilah. Naš bo, moj bo...“

Vsa srečna se je ozrla okrog sebe in je videla, da je svet svetel in božje lep. Od sadovnjaka je prihajalo petje dveh deklic, ki sta obirali jablano. Na travi se je v ročnem vozičku čedalje bolj večal kup jabolk. S ceste je zavil na dvorišče voz debel iz gozda. Voznik Ivan je požvižgaval brezskrbno kakor človek, ki je svoje delo v redu opravil in ki se veseli počitka. In tako so se od vsepovsod vračali z dela zdravi in močni ljudje, ki so se zavedali, da so svoj dan izpolnili. In ob njih se je Agata v srcu pomlajala in želela sebi in vsemu svetu samo dobro.

*

Medtem pa je Marta poslušala čudne pogovore. Že dopoldne so jo obiskali trije gospodje iz mesta od denarnega zavoda. Želeli so si ogledati hišo in bližnje kose posestva. Mnogo so govorili, pretehtavali predmet za predmetom, ocenjevali gospodarska poslopja, hvalili in grajali. Treba bi bilo marsikaj popraviti, prostore pa prenoviti in izrabiti bolj smotrno. Potem so se spet vrnili v hišo, se odpočili po izdatnem kosilu in se oživljali v kramljanju. Vse to se je zdelo Marti kaj zagonetno. Neka neizrazna zadrega je trla njo in goste, ki so bili prišli pol uradno, pol prijateljsko. Marta ni niti razumela, kaj hočejo. Bila pa je tudi v posebnem razpoloženju. Že vse dni se je čutila zagrnjeno v nekako kopreno, skozi katero je dojemala ves svet le pritajeno, kakor da stopa po debelih preprogah in ne sliši svojih korakov. Svet se ji je odmaknil kakor bolniku, ki se raduje sleherne podobe, ki pa nima več želje, da bi se je polastil. In tako je še ni preveč vznemirjal obisk teh ljudi. Bolj jo je mučila nestrpnost zaradi povratka Lene. Morda pride ž njo tudi Jerina. Ta dva ji utegneta povedati vse, kar mora zvedeti o svojem možu, ki jo je zapustil brez sledu. Prav je storil, če se je za dolgo dobo umaknil. Zanja je bil mrtev. Ona si je želela samo še miru in nekdanjega življenja, ko je hodila še po tistih potih med tihimi ljudmi, ki se poslavljajo od sveta. Ali je zdaj vendar Bog uslišal njene goreče molitve in se je usmilil? Med njo in Leno bo spet oživela preteklost, lepša ko nekoč, saj jo bosta znali ceniti kakor božji dar po tako temnih preizkušnjah in razočaranjih. O Marta bi še rada živela, ali ne tako, kakor živijo zdravi, zemeljski ljudje, marveč v neki lahni omotici, med nebom in zemljo, v vonju kadila, ob šumenju molitev pred podobami svetih mučencev. Tako nekako sanja Marta med prigovarjanjem onih treh obiskovalcev. Kaj ji prav za prav prigovarjajo? Love se in igrajo z besedami, drug drugega pogledujejo, kakor da se je boje. Iz njihovih brezzveznih stavkov (ali pa sama ne razume prav — o, saj je tako trudna —) se ji dozdeva, da rase neka zgodba, pa tako čudaška, kakor bi jo mrežil bolnik v vročici: njen mož se je zglasil pri vodstvu zavoda kot lastnik Petrinovine. (Lastnik Petrinovine? Čemu še dvomiti o tem! Ali so jo zato prišli nadlegovati? se je Marta vznejevoljila.)

„... Vaš gospod soprog, kakor gotovo veste, je moral svoje sedanje posestvo prepustiti nam v last. S tem je uredil svoje obveznosti do nas, ker bi drugače prišel pred sodišče (o tem vam je, gospa, seveda tudi že znano). Mi smo vse leto molčali iz obzirnosti do njega in do vas (upam, da cenite — to blagohotno obzirnost), zato je naš današnji obisk zgolj čin vljudnosti in želje, da bi se z vami, gospa, mirno pogovorili glede prevzema celotnega posestva, pri čemer se nam morda vendarle posreči,

najti tudi za vas še kak izhod iz tega, gotovo obžalovanja vrednega položaja. Vsekako bomo skušali urediti, da boste ostali še tu proti nizki najemnini, dokler se vam ne nudi možnost nove eksistence — o dandanes niso izključene celo sijajne možnosti! — Verjemite, da ni za nas lahka naloga, sporočiti vam tako bridko resnico, ali tolaži nas zavest, da vas nismo presenetili in da so v času krize, ki vlada dandanes po vsemu svetu, take nesreče celó zelo pogoste. Slednjič pa — čas celi rane. Kaj pa so vse morali pretrpeti emigranti! Skratka . . .“

Predložili so ji sveženj listin: potrdil, menic, izvlečkov iz Plevnarjeve bilance, dolžnih pisem, obveznic. Marta je ogledovala papirje z neko nenavadno pozornostjo. Bolj kakor številke zneskov in letnic, bolj kakor vijuge podpisov pa jo je zanimala čudaška misel, ki se ji je vsiljevala ves ta čas: kaj, če je vse skupaj bedasta burka, ki se bo končala z radostnim presenečenjem, da jo je uprizoril njen mož; in ona se bo zbudila kakor iz groznih sanj in v sobo bo stopil Plevnar ves prerojen in jo nagradil za vse te muke z vestjo, da se bo odslej pričela na Petrinovini nova doba tihega sožitja, dela in molitve. A čim bolj se je oklepala te misli, pričakujoč, kdaj se že zvedrijo čedalje resnejši obrazi teh treh gospodov, tem bolj se je rezalo vanjo spoznanje, da utegne biti vse to vendarle resnica. Porajale so se ji najbolj nezmislne želje: da bi se čas kar ustavil in bi vsi štirje tako sedeli in kramljali venomer dalje, na posled bi pa nekak čudež prekinil to čudno stanje. Bila je podobna beguncu v sanjah, ki se ne more premakniti naprej. Spomnila se je Lene, ki bi se že vendar morala vrniti iz mesta. Morda bo pa ona kakorkoli prinesla rešitev. Ali pa se bo nenadoma pojavil Jerina. Vsak ropot s ceste jo je navdal z upanjem: Plevnar se je pripeljal.

Počasi pa so jo začele zapuščati moči, kakor človeka, ki se potaplja. Na dnu srca je čutila, da je vse, kar se godi okrog nje, neizpodbitna resnica in da je zanjo vse izgubljeno.

Te štiri ure samopremagovanja so jo čisto izčrpale. Imela je občutek, da ji zmanjkuje zraka. Bila je že tako slaba, da jo je zdaj že samo bližina teh ljudi dušila.

Naglo se jim je oprostila za nekaj trenotkov.

Brž ko je stopila v svojo sobo, se je sesedla na posteljo, kakor leže upehan plavač na breg.

Vsi ti zadnji meseci — brezupno plavanje brez razgleda na kopnino. Zajela jo je omotica. Soba se je zavrtela. Predmeti so izgubljali oblike in tonili v nenaden mrak. Za njenim hrbtom so bučali slapovi. Zaklicala je na pomoč, čeprav je vedela, da ni žive duše v tej motnjavi nočnih

viharjev in poplave. Nenadoma se ji je zazdelo, da je zdaj njena edina skrb, da si reši golo življenje, kajti dom ji je že zdavnaj pogorel. Ali ne gori že tudi ona? Komaj je še dihala — od vseh strani so jo objemali črni slopi dima. Tedaj je vnovič poskušala zaklicati: Lena!, v slutnji, da bi jo mogla samo ona še rešiti. Ali ni Lena pri njej? Pa tako bleda je, koprenasta, kakor breztelesna . . . Lene že ni več. Ognjeni zublji sikajo od vseh strani. Marta hoče vstati in ubežati. Že se dvigne, tedaj pa ji noga klecne kakor ohromela — — —

Marta leži v mehki globeli pod nočnim nebom. Iz telesa ji rase bitje, ki jo zre s čudovito milim pogledom. „Moj otrok, on, on, ki me bo rešil vsega zla!“ vzklika presrečna. Telo se ji vije v divjih krčih, pa to ni telo, duša je, ki jo spreletava nebeška radost. „Moj sin, moj sin . . .“ Že ji proži roko . . . pa saj to ni nikak otrok . . . to tudi človek ni. Sam Jezus stoji pred njo . . . Jezus Tolažnik . . . in jo gleda tako milo . . . Kar moč lije vanjo, in lahka, kakor bi imela peroti, vstane . . . nevidna sila jo nese preko čudežne pokrajine: rajski vrtovi vsepovsod . . . Pred njo pa Jezus Tolažnik, venomer obrnjen k njej. Na obeh straneh pa stoje v dveh neskončnih vrstah svetniki, pojoč nebeške hvalnice. Bežno se ozira vanje. O čudo: sami znanci! To so bolnice in bolniki, ki jih je nekoč obiskovala; brezdomci, berači, brezposelni, ki jih je sprejemala v svoj dom; in še večje čudo: med njimi je zagledala svoje prednike: Ano, Jurija, Andreja, Marijo, Rezo . . . davno umrle ljudi, ki jih je v življenju komaj poznala le kot otrok ali pa le po imenu. Zdaj jih vidi žive pred seboj, poveličane kakor bo poveličana tudi ona. In naposled se ji razodene nekaj najvišjega: saj to je — Petrinovina! zakriči vsa iz sebe. Petrinovina — nebeški raj, domovanje vseh preganjanih in nesrečnih, kraj odrešenja tistih, ki so vdano in brez odpora nosili vse težave in krivice na zemlji.

In presunjena po tem silnem spoznanju se je Marta vrgla na kolena. Val nepopisne svetlobe jo je zagrnil, da se ni več zavedela sebe. Bila je samo še odsvit vesoljne svetlosti. In slednjič je prenehala biti . . .

Agata je prva našla svojo gospodinjo brez zavesti na tleh. Kakor brezumna je begala po sobah, iskala ljudi in vpila na pomoč. Hlapec se je odpeljal po zdravnika . . .

*

Uro pozneje so stali ob truplu Marte Petrinove trije uradniki iz mesta, Lena in Jerina, ki sta se pravkar pripeljala z avtom, in zdravnik, ki je lahko samo ugotovil, da je „smrt nastopila kot posledica možganske kapi“.

XII

IN SVET SE VRTI DALJE

Leto pozneje se je mimo nekdanjega doma Petrinovih vila romarska procesija na Cvetno goro. Po večini stari možaki in sključene ženske. Med zadnjimi sta stopicali Agata in njena sorodnica kočarica, pri kateri je zdaj nekdanja verna varuhinja Petrinovine pazila na kričave otroke in peščico kokoši.

„Vidiš?“ je spremljevalka menila Agati in se ozrla na prostor, kjer je stala nekoč starinska gosposka hiša Petrinovih. Agata je samo vzdihnila. Ni se hotela ozreti. Zdaj je stalo tam pusto dvonadstropno industrijsko poslopje. Družba „Les“ je imela tu svoja skladišča, pisarne in obratovalnice, odkoder je razpošiljala les po vsej državi. Nekdanji mlin je bil izpremenjen v veliko žago, odkoder se je ves dan razlegalo ječanje debel in ropot težko obloženih voz. Drvarji in tesarji, delavci in strojniki so prihajali in odhajali, po cesti so drdrali tovorni avtomobili, ves dan je trepetal nad tem krajem mrzlični nemir.

„Vidiš!“ je kočarica vnovič dregnila Agato. „Ah, saj pravim,“ je starka zastokala in začela spet obnavljati preteklost, „hudo je biló. Še kamen bi se zjokal. Kaj čuda, da je Petrinova umrla. Tak dom, zdaj pa ... Kaj hočemo. Božja volja. Zdaj imajo vsaj ubogi ljudje kaj za služka. S silo so me morali odgnati od te hiše. O sam Bog ve, kaj sem prestala, ko so pred mojimi očmi podirali stene in prezidavali. Dobro, da gospodična Lena ni tega doživela. Ah, to dekle je tudi kaj prestalo! ‚Proces ... proces ...‘ je vpila vsa žlahta po smrti uboge gospe. Tožiti so hoteli družbo in po vseh krajih so lovili tistega ničvrednega Plevnarja. Kaj boš s procesom opravil! Podpisi držijo, pa amen. Tu z jokanjem nič ne opraviš. Občudovala sem gospodično Leno. Bolj ponosna ko kedaj prej je hodila med ljudmi. Neko noč so jo videli jokajočo sredi dvorišča. Potem je odpotovala iz tega kraja, nekam daleč na Nemško. ‚Nikdar več semkaj!‘ mi je dejala nekaj dni pred odhodom in mi stisnila v roko denarja, da nič koliko. Zdaj ji gre menda dobro. V neki bolnišnici je za višjo strežnico. V posebnih šolah se je izučila ...“

In Agata je še in še govorila venomer isto, ali sorodnica je že ni več poslušala, ampak je s svojim hripavim glasom spremljala žuborečo molitev, ki je šla preko pokrajine kakor šumenje čebel ...

Nočni brzi vlak je prispel s precejšnjo zamudo. V navalu potnikov in čakalcev je Jerina komaj našel Leno, ki je po dveletnem bivanju na tujem spet stopila na domača tla. Zdaj za stalno. V upravi nekega tukajšnjega sanatorija jo je čakala lepa služba.

Sprejela sta se kakor človeka, ki sta se že davno zvezala in spoznala po skupnem trpljenju, in med katerima ne dihajo več dražljive skrivnosti. Bila sta stvarna. Bila sta si potrebna po tisti nujnosti, ki združi dva osamljena sredi nepriljudne pustinje.

V postajni kavarni sta si pozno v noč pripovedovala vse tiste drobne dogodbe s poti, ki so po dolgi odsotnosti edina snov pogovora. Tedaj je Jerina nenadoma prekinil svojo prijateljico: „Glej, kako sva se v teh letih že izenačila z vsemi ljudmi. Drug drugega zrcalimo . . . Ti si ena izmed teh civiliziranih gospodičen, ki se zanimajo za radio, žensko emancipacijo, najnovejše izsledke v medicini in za modo, seveda, kako bi drugače prebolela preteklost? . . . Lena, mislim, kar nas je tu, delamo samo za to, da bi preboleli preteklost. Jalov rod smo . . .“

Lena mu je sicer odgovarjala pol za šalo pol za res, ko pa je zagledala neki poseben svit v njegovih očeh, po katerem se je tedajci tako razlikoval od vseh civilizirancev, ki se je k njim tako rad prišteval tudi on, ga je vprašala vznemirjena: „Ne razumem te, Jurij. Kaj ti je, da si se tako užalostil?“

„Na preteklost mislim. Ne na tvojo, ne na svojo, na preteklost nas vseh, na čase, ko so ljudje shranjevali svojo modrost še v pravljičah, ne pa v matematičnih formulah. Na čase mislim, ko so ljudje bili tako tenkočutni, da so razumeli vest krvi, zdaj poslušajo samo še okorni razum, zdaj je vse sivo, enolično, hromo. Na čase mislim, ko sva zabredla v zimsko noč in se sklonila nad breznom, nad omotično čašo črne rože . . . Črna roža! Ime za ognjeno žrelo kaosa, ki se iz njega venomer poraja življenje; ime za divji vihar ustvarjanja, za valovanje krvi, ki odplavlja vse stare mejnike, za božansko brezredje, iz katerega se gnete nova oblika sveta. Ah, tako sem truden od te večno iste sedanjosti in prazne pojmovnosti! . . .“

In kakor da je sam s seboj, je čaral iz sebe čedalje bolj čudne podobe. Lena jih je dojemala kakor omotično godbo.

„Nisem sam, Lena! Čutim, kako gre preko zemlje koprnjenje človeštva po pravem življenju. Novo barbarstvo bo spet pomladilo človeštvo. Novo barbarstvo bo šele oživilo odnose med ljudmi. Ti odnosi bodo erotični! Samo erotični človek lahko ustvarja, izumlja in odkriva skrivnosti vesoljstva. Če posamezniki ali družba prenehajo erotično doživljati človeka in naturo in nagonsko živeti, se izločijo iz živega sveta. Obdani s pregrado in omrežji zakonikov in pravilnikov usihajo in samo posnemajo nekoč valujoče gibe življenja. Vsi se bomo zadušili v ropotarici tisočerih dogem. Samo v golih telesnih funkcijah se še razodeva tisti svetlovidni nagon, ki bi moral voditi tudi naše duševno življenje . . .“

Ah, komu govorim? Tebi? Sebi? Kaj sem jaz? Neznaten človek med milijoni enakih. Ali vsaj zavedam se bolezni, ki preti, da nas bo vse izsušila . . . Lena! Lena! Tudi tvoj dom je umrl zaradi te bolezni!“

Tedaj pa ga je Lena zavrnila, kakor da je prav prežala na ta stavek. „Vsega te razumem. Vem, zakaj se tako razvnemaš. V tebi samem je črv smrti, o kateri mi govoriš. Tudi ti si bil nehote rušilec mojega doma. Ti morda bolj nevaren kakor vsi Plevnarji. Prišel si k nam kot nosilec življenja, po kakršnem koprníš, prinesel pa si samo misli, ki so bile plod tvojih želja, ne pa dejanj. Zato si vplival razdorno, zato si zastrupil Marto, ki je do tvojega prihoda živela tako enotno. Naj se je zdela še tako neživljenjska, v svojem krogu je bila cela in vem, da ga ne bi nikdar prestopila. O meni je morda slutila, da se ji bom izneverila. In prav ob naju se ji je domneva potrdila. Vso si jo zmedel. A le na pol si obudil v njej sile, ki so ji bile v zlo. Stopila je v sožitje z možem kot usmiljena sestra . . . Moj Bog! In vse to sem morala gledati in se zavedati, da drvimo vsi skupaj v prepad. In ti? Ali si bil ti takrat nagonski, da se izrazim po tvoje, ko sem ti prožila roko, ko se ti je naš dom ponujal? Takrat nisi zagrabil življenja . . . In kesneje si se še čudil moji hladnosti. O ti si me hudo razočaral . . .“ Rahlo se je nasmehnila, kakor da hoče ublažiti ostrino svojih besed: „Ti, ti modrijan! No, saj sva kljub temu prijatelja . . .“

Šele zdaj se je zdrznil iz bolestne zamišljenosti. Ozrl se je vanjo in pustil, da se je njegov žejni pogled odpočival na njenem obrazu.

„In zaradi moje službe si mi tudi že očital, da sem emancipiranka! Ah, ti modrijan. Pa je vse tako preprosto. Od česa pa naj živim? Saj sem se morala pobrigati za nekak zasilen dom . . .“

In tedaj se mu je zazdela tako domača, tako nekdanja! V tej odlični tujki ni več videl zagonetne svetovljanke, ki ga je prvi hip ob izstopu iz vlaka neprijetno presenetila. Pred njim je bila samo Lena, tista, ki jo je klical vse svoje življenje.

„O, ti si črna roža, ti si tista, ki . . .“

Ona pa ga je prijela za roko in kratko zavrnila:

„Dekle sem, ženska; to je vsa moja skrivnost.“

— — — — —
Šla sta v mesto. V gosti megli so gorele žarnice kakor velike rumene rože. Črne sence so vstajale in izginjale komaj slišno. Trda tišina je oklepala ves svet. Obris hiš, dreves in kandelabrov so se zlivali v to vse goltajočo temo. In tudi onadva sta se potapljala v meglo . . . čedalje bolj motno sta se še razločevali dve črni postavi, naposled sta se strnili v eno samo senčnato telo, ki je utonilo v noč.